

REGIONALE LIKHETER OG LOKALE VARIASJONER

En analyse av overgangen yngre steinalder/
tidlig metalltid i det vestlige Finnmark

Randi Wasmuth

**Masteroppgave i arkeologi
Det samfunnsvitenskaplige fakultet
Universitetet i Tromsø
Høst 2005**

Sammendrag

Overgangen yngre steinalder/tidlig metalltid i Finnmark er en periode som er preget av omfattende endringer i både bosetningsmønster og samfunnsorganisasjon. Tolkningene gjort på denne perioden har i stor grad basert seg på et arkeologisk materiale fra Øst – Finnmark, nærmere bestemt Varanger.

Denne analysen retter søkelyset mot en annen del av Finnmark som ikke i like stor grad har vært gjenstand for forskning. Motivasjonen bak studiet var å gjøre en komparativ analyse av materialet i undersøkelsesområdet med det fra Varanger og dermed se om tolkningene kunne overføres til det vestlige Finnmark. Med bruk av en empirisk analyse viste det seg at materialet var preget av store lokale variasjoner. Variasjoner i gjenstandsmaterialet og utformingen av hustufterne viste seg å ha både kronologiske og funksjonelle forklaringer. Selv om man så mange likheter sammenlignet med materialet fra Varanger, var det forskjellene som var det betegnende for undersøkelsesmaterialet.

Studien konkluderer dermed med at det er feil å overføre tolkningene gjort på et geografisk avgrenset materiale over på et annet. Materialet vitner om større variasjoner både når det gjelder samfunnsorganisasjon og hvilke årsaker det kan være til endringene man ser i denne overgangsperioden. Ut fra denne konklusjonen burde man derfor i høyere grad ta høyde for at det finnes flere variasjoner av samfunnsorganisasjon og innfallsvinkler til denne perioden i Finnmark.

Forord

Etter å ha sett flere medstudenter og venner uteksamineres er det endelig min tur!

I denne sammenheng er det flere som må takkes.

Aller først, og fremst, en stor takk til min veileder Charlotte Damm for interessante diskusjoner og tonnevis med hjelp og innspill underveis. For å ha styrt meg på riktig kurs og gitt meg oppmuntring og oppstramming når jeg trengte det.

Takk til Bjørnar Olsen og medstudenter på ARK 3900 som har kommet med nyttige innspill og kommentarer underveis i prosessen. Spesielt takk til Therese for grundig korrekturlesing og Vera for godt selskap på pc laben.

Takk til Morten Ramstad, Anja Niemi og Anders Hesjedal på Tromsø Museum for tilgang på Melkøya materialet og til Monica Hansen for hjelp i magasinet.

En stor takk til min familie, spesielt mamma Beate og pappa Gunnar for støtte opp gjennom studiene, både økonomisk og på andre måter. En tanke går også til min avdøde bestefar Georg som nok hadde vært glad for at også jeg interesserer meg for "gamle ting".

Sist, men ikke minst, takk til Per for all hjelp og for å ha gitt meg pågangsmot når jeg trengte det mest.

Tromsø, 14.11.2005

Randi Wasmuth

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	I
Forord	II
Innholdsfortegnelse	III
Figurliste	V
Tabelliste.....	V
1. INNLEDNING.....	1
1.1 Innledning	1
1.2 Problemstillinger.....	1
1.3 Undersøkelsesmaterialets avgrensning.....	1
1.4 Videre oppbygging av oppgaven	2
2. GEOGRAFISK OG ARKEOLOGISK OVERSIKT	3
2.1 Undersøkelsesområdet.....	3
2.1.1 Områdebeskrivelse	3
2.1.2 Klima og vegetasjon	6
2.2 Forskningshistorie	6
2.2.1 Forskningshistorie fra 30- til 70- tallet.....	6
2.2.2 Forskningshistorie fra 70- tallet til nåtid	7
2.2.3 Sammendrag.....	8
2.3 Generell oversikt	9
2.3.1 Tuftene.....	9
2.3.2 Gjenstandsinventaret	12
2.3.2.1 Skifer.....	12
2.3.2.2 Harde bergarter	13
2.3.2.3 Bein.....	14
2.3.2.4 Keramikk.....	14
2.3.2.5 Metall og andre importgjenstander.....	15
2.3.3 Helleristninger.....	15
3. DET ARKEOLOGISKE MATERIALET.....	17
3.1 Innledning	17
3.2 Risvåg Nedre.....	19
3.3 Vatnan.....	19
3.3.1 Gurinabukta.....	19
3.3.2 Vatnan Midt	20
3.3.3 Sammendrag Vatnan.....	20
3.4 Hellefjord.....	21
3.5 Skarvfjordhamn.....	21
3.6 Slettnes	23
3.6.1 Slettnes III.....	23
3.6.2 Slettnes VC	24
3.6.3 Områdene mellom tuftene på Slettnes VC	25
3.7 Sandbukt	25
3.7.1 Husgruppe C	26

3.8 Melkøya	27
3.8.1 Normannsvika	27
3.8.2 Kilden	28
3.8.3 Sundfjæra Nedre.....	28
3.8.4 Sammenfatning av tuftene på Melkøya.....	29
3.9 Virdnejavri 112	29
3.10 Øvrige lokaliteter og funn.....	30
3.10.1 Kvalsund	30
3.10.2 Alta	30
3.10.3 Importgjenstander.....	31
4. ANALYSE AV UNDERSØKELSESMATERIALET.....	32
4.1 Premisser for analysen.....	32
4.2 Tidligere teorier om bosetningsmønster.....	32
4.3 Kronologiske faser	34
4.4 Tuftenes morfologiske trekk.....	38
4.5 Generelle trekk ved lokalitetene	39
4.6 Størrelser på lokalitetene	40
4.7 Lokale variasjoner.....	41
4.8 Forslag til bosetningsmønster innenfor undersøkelsesområdet	42
4.9 Sammenfatning av analysen	45
5. SOSIAL ORGANISASJON OG UTVEKSLING.....	47
5.1 Tolkninger på Gressbakkenfasen og overgangen yngre steinalder/tidlig metalltid...47	
5.2 Samfunnsorganisasjon.....	50
5.3 Lokale kontakter – forholdet mellom kyst og innland	54
5.4 Helleristninger – avspeilinger av et utbredt kontaktnett	56
5.5 Import, handel, utveksling	58
5.6 Prestisjeobjekter	62
5.7 Alternative innfallsvinkler.....	63
6. KONKLUSJON.....	66
APPENDIKS A: Undersøkte hustufter.....	69
APPENDIKS B: Funnlister	77
APPENDIKS C: Tabeller over tuftenes morfologiske trekk.....	82
APPENDIKS D: ¹⁴ C dateringer	83
LITTERATURLISTE	84

Figurliste

Figur 2.1: Kart over Finnmark Fylke.....	3
Figur 2.2: Kart over undersøkelsesområdet.....	5
Figur 2.3: Illustrasjon av Gressbakkenhus.....	10
Figur 2.4: Eneget skiferkniv (Ts.8233an), Hus 43 Sandbukt.....	12
Figur 2.5: Flatehogd spiss (Ts.8259aa), Hus 10 Vatnan.....	13
Figur 3.1: Kart over Hasvik	19
Figur 3.2: Kart over Vatnan.....	20
Figur 3.3: Kart over Hellefjord Nedre.....	21
Figur 3.4: Kart over Skarvfjordhamn.....	22
Figur 3.5: Kart over Slettnes.....	23
Figur 3.6: Kart over Slettnes III.....	24
Figur 3.7: Kart over Slettnes VC.....	24
Figur 3.8: Kart over Sandbukt.....	25
Figur 3.9: Kart over husgruppe C, Sandbukt	26
Figur 3.10: Kart over Melkøya	27
Figur 3.11: Kart over Normannsvika og Kilden.....	27
Figur 3.12: Kart over Sundfjæra.....	28
Figur 3.13: Kart over Virdnejavri 112.....	29
Figur 4.1: Tidsintervall for ^{14}C daterte tufter.....	35
Figur 5.1: Gressbakken Nedre Vest.....	51

Tabelliste

Tabell 4.1: ^{14}C daterte tufter fordelt på de ulike fasene.....	35
Tabell 4.2: Fordeling av funn i de tre fasene.....	36
Tabell 4.3: Samtlige tufters fordeling på de tre fasene.....	37
Tabell 4.4: Tuftenes størrelser.....	38

1. INNLEDNING

1.1 Innledning

Tidlig i arkeologistudiene lærte vi hvordan yngre steinalder/tidlig metalltid samfunn i Finnmark var organisert og strukturert. Tolkningene gjort på denne perioden knytter overgangen fra et sedentært bosetningsmønster ved slutten av yngre steinalder til et mer mobilt levesett i tidlig metalltid til økte eksterne kontakter og indre konflikter.

Disse tolkningene baserer seg i stor grad på et arkeologisk materiale ifra Varanger. Og selv om det ved flere anledninger er presisert at tolkningene ikke nødvendigvis er gyldige for hele landsdelen, er det allikevel disse beskrivelsene som står sentralt, om ikke alene, i en fremstilling av forhistorien til *hele* Finnmark.

1.2 Problemstillinger

Målsetningen med oppgaven er å redegjøre for hvordan situasjonen er ved overgangen yngre steinalder/tidlig metalltid i et avgrenset område av Vest – Finnmark. Motivasjonen bak en slik analyse er å se hvorvidt disse tolkningene gjort på materialet fra Varanger kan overføres på dette.

Hovedproblemstillingen er da som følger:

- *Hva skjer i overgangen yngre steinalder/tidlig metalltid i Vest - Finnmark?*

Deretter ble følgende delproblemstillinger reist:

- *Hvilken samfunnsorganisasjon kan man spore i det arkeologiske materialet fra undersøkelsesområdet?*
- *Ser man de samme tendenser i dette materialet som i Varanger?*
- *Hvilke sentrale aspekter innebærer eksterne kontakter?*

1.3 Undersøkelsesmaterialets avgrensning

For å besvare disse problemstillingene ble et geografisk og kronologisk materiale valgt ut. Begynnelsen på undersøkelsesperioden knyttes til når man antar at Gressbakkentuftene først tas i bruk, fra rundt år 2500/2400 f.Kr. (Olsen 1994:71, Schanche 1994:101). Perioden slutt er satt en bit ut i tidlig metalltid, rundt 1500 f.Kr. Ved å dekke denne 1000

års perioden vil jeg få med materialet fra slutten av yngre steinalder, overgangen til tidlig metalltid rundt år 1800 f.Kr., og hvordan utviklingen er noe utover i denne perioden.

Undersøkelsesområdet er et begrenset område av Finnmark (fig. 2.1 og 2.2) som inkluderer øyene rundt Sørøysundet, Kvaløya og Kvalsund, Alta og innover mot innlandet mot Virdnejavri (for fyldigere beskrivelse av området se Kap. 2.1). Analysen baseres først og fremst på tuftene og materialet funnet i disse. Åpne boplasser, aktivitetsområder utenfor tuftene og importmateriale vil også få en sentral plass i denne oppgaven.

1.4 Videre oppbygging av oppgaven

Kapittel 2 omhandler forskningshistorie og en generell presentasjon av funnmaterialet.

I *Kapittel 3* presenteres det arkeologiske materialet som er funnet innenfor undersøkelsesområdet. Hovedvekten er lagt på opplysninger omkring topografiske forhold på lokaliteten, dens beliggenhet, samt tuftenes morfologiske trekk.

Kapittel 4 omhandler en samfunnsmessig analyse med utgangspunkt i materialet presentert i kapittel 3. Denne vil til stor del være konsentrert omkring bosetningsmønster og sosial organisasjon.

Kapittel 5 omhandler diskusjonen omkring problemstillingene presentert i kapittel 1. Undersøkelsesmateriale diskuteres her i forhold til tolkninger gjort på perioden 2500-1500 f.Kr. i Varanger.

I siste kapittel, *kapittel 6*, vil jeg komme med konklusjoner og avsluttende kommentarer.

2. GEOGRAFISK OG ARKEOLOGISK OVERSIKT

Jeg vil i det følgende kapittel foreta en geografisk og arkeologisk beskrivelse av undersøkelsesområdet. I første del av kapittelet vil jeg gå igjennom de topografiske, klimatologiske og vegetasjonsmessige forhold i perioden 2500 – 1500 f.Kr.

Andre del består av forskningshistorie som vil være konsentrert om hva som er blitt gjort innenfor området og omfatter kun undersøkelser gjort av lokaliteter fra yngre steinalder – tidlig metalltid. Til sist vil jeg gi en oversikt over dagens oppfatning av materialet fra denne perioden.

2.1 Undersøkelsesområdet

2.1.1 Områdebeskrivelse

Finmark er Norges nordligste og største fylke, med et flateinnhold på 48 639 km² (fig.2.1). Fylket kan topografisk deles inn i kyst – og fjordstrøkene, innlandet og Finnmarksvidda.

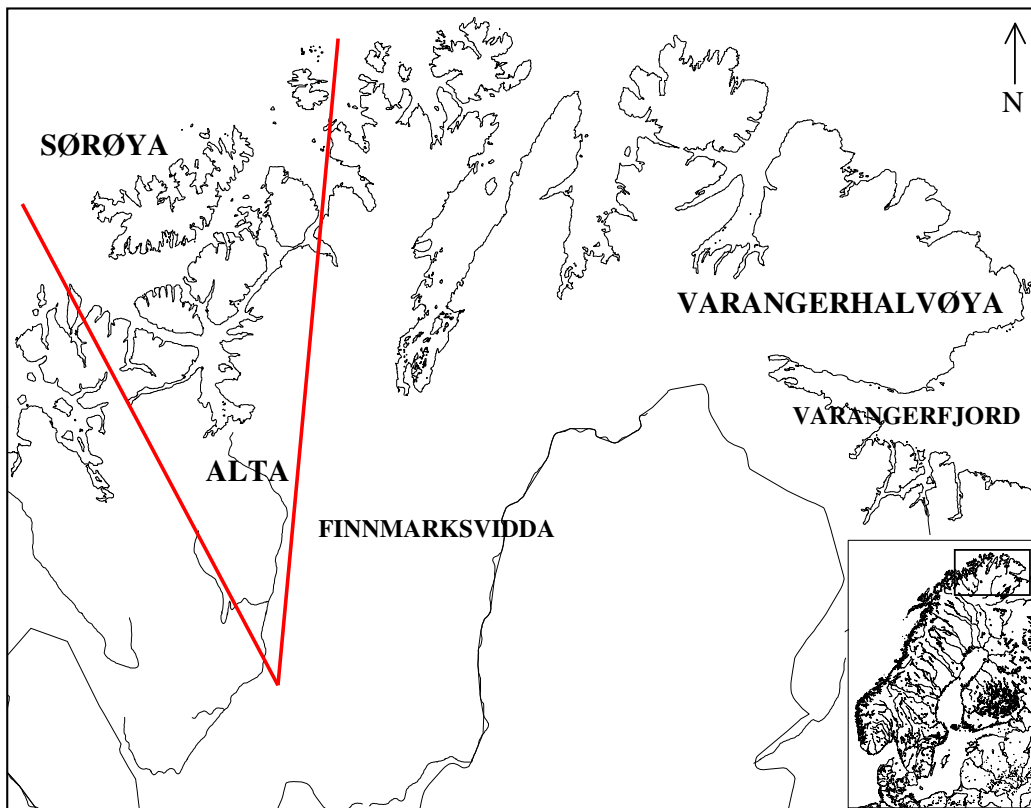

Fig. 2.1 Finnmark (undersøkelsesområdet markert)

Undersøkelsesområde (fig. 2.2) dekker over et område fra den ytterste kyst, Sørøysundet og øyene rundt. Samt hele Altafjorden og området opp langs Alta – Kautokeino vassdraget inn til Virdnejavre på Finnmarksvidda. Området ligger sørvest for Porsanger, vest for Finnmarksvidda og Finland og grenser i sørvest til blant annet Kvænangen.

På vestkysten av Finnmark ved Nordishavet ligger Sørøya. Den er 817 km² stor og er dermed Norges fjerde største øy. På yttersiden av øya finner man vide, dype fjorder, slik som Dønnesfjorden, Åfjorden og Sandøyfjorden. På innersiden av øyen, mot Sørøysundet, er fjordene korte og små. Mellom inner – og ytterkysten er det smale eider med relativt høye fjellpartier. Det indre av øya kjennetegnes av daler ned mot fjordbunnene, innlandsvann, myrområder og fjell.

Sørøysundet ligger i mellom Sørøya og de tre andre øyene i området, Kvaløya, Seiland og Stjernøya. Sundet er i dag, og har nok vært tidligere, en ferdselsåre og blir betraktet som et rikt ressursområde.

Kvaløya ligger like nordøst for Sørøya, og er en øy med bratte kyster, kollete fjell og skog. Den andre av de fire store øyene i mitt undersøkelsesområde er Seiland, som ligger sørvest for Kvaløya. Seiland har mange berg og høye, bratte fjell, og en kyst som er stedvis sterkt innskåret. På den andre siden av Rognsundet, sør for Seiland, ligger den noe mindre Stjernøya. Denne preges av mange halvøyer som stikker ut og flere topper over 900 m.o.h.

Altafjorden er 38 km lang, og strekker seg fra Stjernøya og Seiland mot sør. Den består av to store dype renner, et ved Sørøysundet og et i indre Altafjord. Ved munningen strekker Langfjorden seg mot sørvest, og hvor det er kun en kort strekning over til neste fjord. I sør finner man store dalfører med flere vassdrag, som Altaelva, som strekker seg innover fastlandet. Innlandet, Finnmarksvidda, ligger på 300-500 m.o.h. og består av et landskap med tundravegetasjon, krattbjørkeskog og snaufjell med mange vann og vassdrag. På fastlandet finner man en rekke små vassdrag og fjell fra 500-700 m.o.h. I nord ligger Kvalsundet som ligger mellom Kvaløya og Kvalsund. På den andre siden av Altafjorden finner man Loppa som omfatter den nordlige del av halvøya mellom Kvænangen og Altafjorden, samt en del øyer hvor Loppa og Silda er de største. Fastlandsdelen er oppskåret av fjorder med mange spisse tinder og isbreer.

2.1.2 Klima og vegetasjon

Finnmark ligger i det subarktiske vegetasjonsbeltet. Ytterkysten er skogløs, mens i indre fjordområder og på innlandet finner man blant annet både furuskog, bjørkeskog og skogstundra. Vegetasjonen varierer avhengig av lokal topografi og menneskelig innvirkning på naturen.

Perioden 2500-1500 f. Kr. faller inn under subboreal tid, 5000-2500 BP. I begynnelsen av perioden skjer det en klimaendring og den karakteriseres videre av et periodisk tørt og varmt klima, med temperaturer på 0-1 grad varmere enn i dag. Ca år 2500 f. Kr. trekker furu- og bjørkeskogen seg tilbake og mot slutten av yngre steinalder og over i tidlig metalltid trekker skogen seg ytterligere tilbake samtidig som klimaet blir kjøligere (Lang 1994).

2.2 Forskningshistorie

Nedenfor vil jeg kort gå igjennom noen av de generelle trender innenfor forskningen fra 1930- tallet frem til nåtid. Et stort antall løsfunn er opp gjennom årene blitt funnet og levert inn. Da disse ikke er funnet i en meningsfull kontekst i forhold til problemstillingen i oppgaven tas de ikke med her. Fokuset vil være på hva som er gjort av vitenskaplige undersøkelser av fremfor alt boplasslokalteter i mitt undersøkelsesområde, fra registreringer til utgravninger.

Størstedelen av undersøkelser gjort i Finnmark er konsentrert til kystområdene, og de fleste av disse boplassundersøkelser har blitt gjort i Varanger eller på Sørøya. På innlandet er det gjort store undersøkelser i Pasvik og i forbindelse med utbyggingen av Alta – Kautokeino – vassdraget. Svært lite er blitt gjort på selve Finnmarksvidda (Hood og Olsen 1988, Simonsen 1963a, 1979, 1987).

2.2.1 Forskningshistorie fra 30- til 70- tallet

Arkeologiske undersøkelser av steinalderen i Finnmark kom for alvor i gang med Anders Nummedals undersøkelser i 1925 av Komsakulturen i Alta (Bøe og Nummedal 1936).

Nummedal og Gutorm Gjessing foretok siden mange utgravninger av lokaliteter fra yngre steinalder – tidlig metalltid i årene som fulgte, helt frem til krigens utbrudd.

Nummedal gjorde i 1925 også noen undersøkelser i blant annet Hjemmeluft og Kongshovmark i Alta kommune. De første vitenskaplige undersøkelser på Sørøya ble foretatt av Gutorm Gjessing i 1930 årene da han grov flere steinaldertuffer på Gåshopen. Ellers ble det fleste undersøkelser fra denne perioden konsentrert til Øst –Finnmark (Gjessing 1942:337-338, Simonsen 1964:226).

Gravningene og de arkeologiske undersøkelsene fra 50 og 60 tallet er preget av et ønske om å skaffe kunnskaper om nordnorsk steinalder samt å kartlegge og beskrive kulturområder. I 1951 ble Povl Simonsen ansatt ved Tromsø Museum. På bakgrunn av et ønske om en større viten spesielt omkring de områder som tidligere hadde blitt oversett, satte han i gang en omfattende registrering. Simonsen foretok undersøkelser i blant annet i Pasvik og Varanger på 1950 –tallet og fulgte opp med undersøkelser på Sørøya på 1960-70 tallet.

I 1962 foretok Simonsen en kartleggingsreise på 3 uker, på 60 forskjellige steder på Sørøya. Her kartla de i alt 60 steinalderboplasser som alene omfattet til sammen nesten 400 tufter (Simonsen 1964:226). Utgravninger ble gjort fra 1962-1973 i Skippernesbotn, Hasvik, Hasvåg, Risvåg, Sandbukt, Slettnes, Vatnan/Vatnahammen og i Hellefjord. I 1973 ble det også gjort undersøkelser og smågravninger i Skarvfjordhamn, Hønsebyvik, Kuvika og i Lottre (Simonsen 1996:3). Det er lite av dette materialet som er bearbeidet og publisert.

Strekningen mellom Gåshopen og Slettnes er den på Sørøya hvor tuftene ligger tettest (Simonsen 1968:17). Det er også i dette området det er blitt gjort færrest undersøkelser.

2.2.2 Forskningshistorie fra 70- tallet til nåtid

Som følge av kravene til kulturminneloven av 1978 ble det på 70, 80 og 90 tallet gjort en del undersøkelser og nødgravninger i forbindelse med utbygging av vei og kraft, blant annet i Iversfjord på Nordkynhalvøya og Indre og ytre Sortevik i Porsanger.

På oppdrag fra Statens Veivesen ble det foretatt arkeologiske undersøkelser i Kvalsund i årene 1981-83 (Andreassen 1988:12). Fra 1984 og et par år fremover foretok Tromsø Museum utgravninger av flere boplasser ved Altaelva og langs innsjøen Virdejvare i Kautokeino kommune. Dette ble gjort i forbindelse med den hydroelektriske utviklingen av

Alta – Kautokeino vassdraget (Hood & Olsen 1988:105, Simonsen 1985, 1986). Dette er de eneste innlandsundersøkelser gjort innenfor undersøkelsesområdet.

Det er få funn av tufter fra yngre steinalder og tidlig metalltids bosetninger i Altafjorden. De fleste tuftene er funnet på Storekorsnes og på Isnestofte, og det er også funnet rester etter nedgravde hus på Kåfjord, Hjemmeluft, Elvebakken, Altenes, Kviby og Lerresfjord. Det er kun gjort arkeologiske undersøkelser i tre av tuftene på Isnestofte, to på Storekorsnes og en i selve Alta. Helskog mener det er rimelig å tro at et ukjent antall tufter er ødelagte av moderne bygge- og anleggaktiviteter spesielt nært tettstedene (Helskog 1988:26). Alta er dessuten et aktivt jordbruksområde.

På bakgrunn av Statoils planer om gassterminal på Slettnes foretok Tromsø Museum i 1988 en omfattende kulturminneregistrering av området. I 1991 startet de arkeologiske undersøkelser, som ble fortsatt de følgende årene og avsluttet juni 1994 (Hesjedal m.fl.1996:5-9).

I juni 2001 startet de arkeologiske undersøkelsene på Melkøya og Meland utenfor Hammerfest. De ble avsluttet september 2002. Bakgrunnen for undersøkelsene var Statoils planer om å etablere et anlegg for nedkjøling og utskiping av gass hentet opp fra Snøhvitfeltet i Barentshavet. Undersøkelsene er de største som er blitt gjort i Nord-Norge (Hesjedal 2003:2).

Sommeren 2004 ble det foretatt undersøkelser i Tollevika, Alta, hvor man fant rester etter yngre steinalder –tidlig metalltid bosetning. Undersøkelsene er ikke avsluttet.

2.2.3 Sammendrag

Dokumentasjonen og gravningsteknikkene har endret seg over årene. På 60-tallet var utgravningen stort sett konsentrert til innsiden av huset. Spesielt i de siste 25 årene har både gravningsmetodene og dokumentasjonen endret seg, og vi har fra denne perioden mer utfyllende og detaljerte beskrivelser av materialet fra lokalitetene.

Undersøkelser gjort i de senere år er konsentrert til de områder hvor det har vært planlagt utbygginger, et bilde som preger situasjonen også innenfor undersøkelsesområdet.

Denne oversikten viser dessuten et noe misvisende bilde av boplasslokalitetene fra denne perioden i området, da det er gjort registreringer også på andre plasser enn de som er undersøkt. Et annet misvisende moment er mangelen på innlandslokaliteter. Dette henger sammen med at det ikke har vært gjort registreringer i like stort omfang på innlandet som på kysten. Man vet dermed ikke om mangelen på tufter i innlandet har sin årsak i dette momentet eller om de ikke finnes.

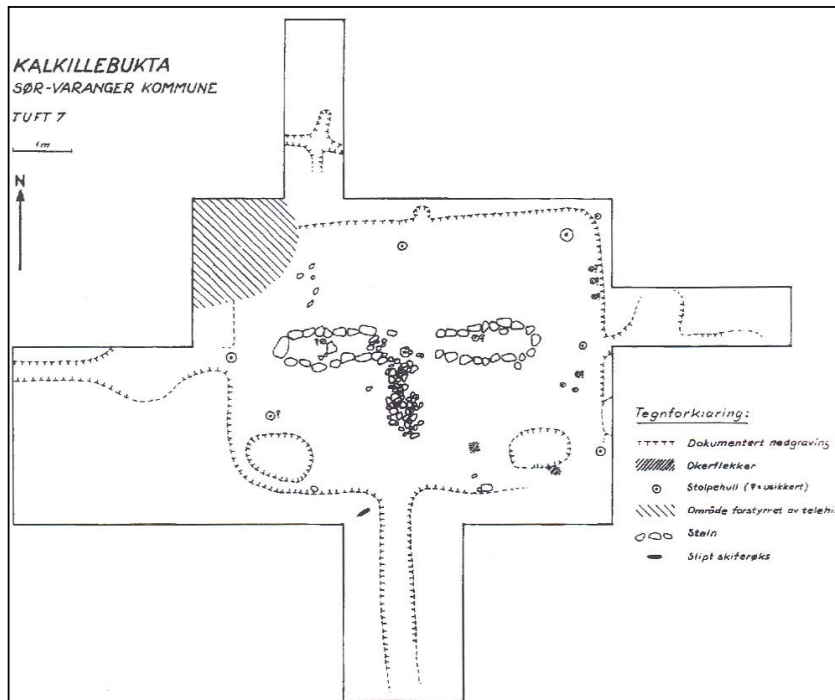
2.3 Generell oversikt

Dagens inndeling av yngre steinalder er basert på Helskogs inndeling fra 1980 (Helskog 1980). Yngre steinalder ble datert fra 4500-0 f. Kr., som igjen ble inndelt i fire faser. Den siste delen av perioden, (fra år 1800 f. Kr. til år 0), ble senere utskilt som en egen periode kalt tidlig metalltid. Utskillelsen av perioden kom som en kritikk av tidligere forskning og på grunnlag av endringer som man så i det arkeologiske materialet. Dette var relatert til bruken av asbestkeramikk som opptrer rundt 1800 f. Kr. og som er i bruk frem til Kristi fødsel. Tidlig metalltid dateres i dag til 1800–0 f.Kr. og deles inn i to faser, den tekstilkeramiske fasen (1800-900 f.Kr) og Kjelmøyfasen (900-0 f. Kr) (Olsen 1994: 104-106). Jeg vil i denne delen av kapittelet gå igjennom materialet fra siste del av yngre steinalder, fra 2500 f. Kr., og inn i første del av den tekstilkeramiske fasen, til ca. 1500 f Kr.

2.3.1 Tuftene

I tidsrommet rundt ca 2500/2400 f. Kr. ser man en fremvekst av Gressbakken-hus (fig.2.3). Dette er en hustype som er kraftigere både i konstruksjon og størrelse enn tidligere hus. Prototypen på denne typen hus kjenner vi fra Varanger, men de forekommer også spredt rundt i Finnmark. Disse husene ble brukt i perioden fra ca. 2500/2400-1800 f.Kr. (Olsen 1994:71-87).

Gressbakkenhusene er markert nedgravde hus omgitt av kraftige voller. De har en indre forsenkning på 6-8 meter i lengden og 3-5 meter i bredden. Gulvflaten har opprinnelig vært plant og rektangulært. De kraftige vollene er som regel fra 2 til 4 meter brede og har i de fleste tilfeller innganger i vollen. Graden av nedgravning av tuften varierer, noe som dels kan ha sin årsak i topografiske forhold. Man kan også finne små utvidelser i forbindelse med inngangene i tuftenes kortsider. Disse synes å ha sirkulære eller kvadratiske gulvplan. Utvidelsene blir ofte tolket som små rom eller annekser.

Fig. 2.3 Gressbakkenhus
(Schanche 1994:35)

Det mest karakteristiske trekket ved tuftene er inngangene. Fra Varanger er det kjent opp til 4 stykk i samme tuft. Inngangene finnes midt på fremre langsida, på begge kortsider og i noen tilfeller også på bakre langsida. De fleste Gressbakkentuftene har også et todelt, steinsatt rammeildsted langs lengdeaksen, målt fra 0,6 x 1,5 til 1 x 2 meter. Den totale lengden på ildstedet kan være fra 4 til 7 meter. Ildstedene er ofte åpne inn mot hverandre og i mellom dem er det i flere tilfeller dokumentert en konsentrasjon av skjørbrent stein. Inngangene kan ha vært plassert slik at de har sørget for oksygen til ilden. I tilknytning til tuftens fremre voll finner man ofte kompakte møddinger som kan inneholde bevart osteologisk materiale, skjell og sneglehus (Schanche 1994:73-89).

Et annet generelt ved Gressbakkenhusene er at de ligger samlet og organisert i rekker med korte avstander mellom husene. Tuftene ligger med langsiden orientert parallelt med den datidige strandlinjen og med den fremre utgangen ut mot strandområdet. Størrelsen på tuftfeltene varierer fra 1 til 30 tufter og det er sjeldent at en Gressbakkentuft ligger alene. Tuftene ligger ofte i svakt skrånende terreng, eller på en flate like ovenfor en markert terrassekant. Valg av lokalitet synes å henge sammen med steder hvor det har vært gode landingsforhold for båt, og hvor husene lå i ly for vær og vind. Men noen tufter synes å avvike fra regelen, og ligger ute på nes hvor de er ekstra eksponert. I flere av tuftfeltene er det også registrert tufter med avvikende form og størrelse, noe som blir tolket som at tufta kan ha hatt en annen funksjon enn de øvrige (Schanche 1994:66-77).

I sine undersøkelser av tuftene på Sørøya kommer Reidun L. Andreassen (1985) frem til at det også på Sørøya har skjedd en overgang fra mindre hus med ett ildsted til større hus med todelt ildsted omkring 2000 f.Kr. Disse husene mangler mange av de morfologiske trekk som de kjent fra Varanger, bla. de klart markerte utganger, de kraftige vollene, den dype forsenkningen i gulvnivået samt de store møddingene i forkant. Allikevel er det snakk om svære solide hus (Andreassen 1985:237).

Begravelser på eller ved boplassene finnes også i denne perioden. De fleste gravene har en form og oppbygging som en røys, det vil si en steinsetting med lav høyde og med et stort antall steiner som ligger sammen. Størrelsen varierer mellom 1,65 og 7,5 meter i diameter. Røysene er dessuten nokså flate, ofte bare oppbygd av ett lag med stein. Alle utgravde gravrøyser ligger i tufteområdet, plassert nær inntil og mellom tufter. Det er fra denne perioden også gjort funn av knokler av menneskebein i møddingene tilknyttet tuftene. Blant annet fra Gressbakken Nedre Vest, tuft 3, hvor en hodeskalle ble funnet i vestlig del av møddingen. Møddingbegravelser kjenner man også fra Gressbakkenhus i Bergeby og i Kalkillebukta. En annen type begravelse er gravlegging under gulv. I Advik fant man et skjelett av et barn gravlagt like ved en stolpe inne i huset. Barnet var plassert i hockerstilling, et trekk man kjenner igjen fra andre steinaldergraver (Henriksen 2003:24-40).

Rundt 1800 f.Kr. ser vi en økning i antall boplasser i innlandet. Dette er åpne boplasser uten de klart definerte tuftene som man finner på kysten (Hood og Olsen 1988:120). I Varanger synes Gressbakkenhusene å opphøre rundt 1800 f.Kr. og på kysten vest for Varanger er de store husene med doble ildsteder i bruk frem til ca 1500 f.Kr. Antallet tufter synes også å reduseres kraftig i løpet av denne fasen (Olsen 1994:104-124).

Det er undersøkt langt færre tufter fra perioden 1800-900 f. Kr. enn i den foregående. Tuftene i Varanger fra denne perioden viser nå flere forskjeller i form og størrelse. De undersøkte tuftene på Mortensnes har begge kun et ildsted, asymmetrisk plassert i forhold til tuftens lengdeakse. Mens tuftene i Bugøyfjorden har ett og to ildsteder, plassert som i Gressbakkenfasen. Forsenkninger i vollen forekommer heller ikke like hyppig som tidligere. Nedgravning av tuftene synes heller ikke like vanlig (Olsen 1994:113).

På Sørøya ser man også i denne perioden variasjoner på tuftenes form og størrelse. Gulvarealet varierer mellom 10 og 30 m², og ildstedets form og plassering er også forskjellige fra tuft til tuft. I de små tuftene har ildstedet ofte en asymmetrisk plassering i forhold til tuftas lengde – og tverrakse. I de store ligger ildstedene som regel langs lengdeaksen eller halve lengdeaksen. De fleste har en inngang plassert på kortsiden. Heller ikke disse hus er dypt nedgravde og møddinger synes heller ikke å forekomme like ofte (Johansen 1998:54-61).

2.3.2 Gjenstandsinventaret

I denne delen vil jeg gå igjennom de viktigste redskapstyper og råstoff som man finner fra perioden 2500-1500 f. Kr. Det er i denne perioden også bruk av andre gjenstander og råstoffer (bla. jaspis, bergkrystall, grønnstein), men jeg har valgt å konsentrere meg om de som sees på som karakteristiske for perioden.

2.3.2.1 Skifer

Bruk av skifer er et karakteristisk trekk ved yngre steinalder. Skiferbruken ser derimot ut til å være mer utbredt på kysten enn på innlandet. På Virdejavre 112 boplassen ble det for eksempel ikke funnet noen skiferredskaper, kun skiferavslag (Hood og Olsen 1988, Olsen 1994:51).

Eneggede skiferkniver (fig.2.4) er i bruk gjennom nesten hele yngre steinalder. Andelen kniver er betydelig også i begynnelsen av tidlig metalltid, men forsvinner utover i perioden (Olsen 1994:56).

I siste delen av yngre steinalder finner man tangespisser med rette eller spisse mothaker. Disse er i bruk også i første del av tidlig metalltid. Bladet på spissene er bredt i tangefestet og skrår jevnt herfra mot odden. Spissene dateres til det andre årtusen før Kristus og regnes til å gå ut av bruk her i siste halvdel av andre årtusen (Olsen 1994:56, Hesjedal m.fl.1996:175-176).

Fig. 2.4 Enegget skiferkniv, Hus 43 Sandbukta (Ts. 8233an)

(Foto: Randi Wasmuth)

Rundt det andre årtusen før Kristus dukker en spisstype kalt Sunderøyspiss opp og er vanlige å finne langs kysten av Finnmark. Spissene er tynne og slipte, med en konkav, innslipt skaftfure som går ut fra en basis som ofte er ganske bred (Olsen 1994:106, Hesjedal m.fl.1996:176).

2.3.2.2 Harde bergarter

Chert, grovkornet kvartsitt og hvit kvarts er de vanligste råstoffene til slåtte steinartefakter. Flatehogde spisser med rett eller konkav basis (fig. 2.5) er et karakteristisk element i det arkeologiske materialet fra rundt år 2000-0 f. Kr. Blant annet på Slettnes ser man et stort antall avslag som dukker opp i tidlig metalltid, noe som kan henge sammen med den utstrakte bruken av harde bergarter og overflateretusjering (Hesjedal m.fl.1996:162, Hood og Olsen 1988:110-115).

Fig. 2.5 Flatehogd spiss med konkav basis, Hus 10 Vatnan (Ts. 8259aa)

(Foto: Randi Wasmuth)

En variant av de flatehogde spissene er Sandbukstypen som er tidsfestet til samme periode som de med rett eller konkav basis. Spissen har en bred, rettlinjert basis og rett over den et fastbindingshakk på hver side (Simonsen 1996:163). Spisser med kort triangulær tange synes å være den yngste typen av denne typen spisser (Hesjedal m.fl.1996:168-169).

En annen redskapstype som man ofte finner i denne perioden er skrapere. Disse finnes også i tidligere perioder, men forekommer langt hyppigere rundt det andre årtusen.

Bipolare kjerner har vært i bruk i hele den steinbrukende tida. Kjernene har avspaltingsarr som løper fra to motstående ender. Endene mangler plattform, men har knusespor. I det fjerde og tredje årtusen synes bruken å avta, noe som kan henge sammen med at skiferen er det dominerende råstoffet på kysten. I tidlig metalltid blir bipolar teknikk på nytt vanlig. Rundkjerner forekommer også på visse lokaliteter. Disse har en rund form der avslagene er slått fra forskjellige steder på kjernen. Slagteknikken etterlater arr etter brede, ovalformede avslag (Hesjedal 1996:163-164, Hood og Olsen 1988:110).

2.3.2.3 Bein

På grunn av bevaringsforholdene er det meste av det bevarte bein og horn materialet fra boplasser i Øst - Finnmark. I siste del av yngre steinalder har man her en rik beinteknologi. Ornering av beingjenstandene er et trekk som blir vanlig i siste fase av yngre steinalder. Gjenstandene som forekommer er blant annet harpuner, fiskekroker, pilspisser, kammer og knivskaft. Fra første fase av tidlig metalltid er det relativt få funn av beinredskaper, og disse er også ofte uornerte (Olsen 1994:56-106).

2.3.2.4 Keramikk

Rundt år 2000 f. Kr. tas den første asbestkeramikken i bruk i Finnmark og fra 1800 f. Kr. forekommer den hyppig over hele fylket (Jørgensen og Olsen 1988, Olsen 1994:104). Det finnes to typologisk forskjellige grupper i denne første fasen. Den ene er Lovozero keramikken, som forekommer hovedsakelig ut på kysten og dateres til rundt 2000-1500 f. Kr. Denne har en rett eller avsmalnende hals, med en tilglattet vegg som er 8-11 mm tykk. Øvre del av veggen er ornamentert med diagonalt kryssende streker. Fargen varierer fra mørk rød – brun mot sort. Typen har lite asbestmagring, men gjerne lange og tynne fibre.

Den andre type keramikk er Pasvik keramikken som kommer til omtrent samtidig med Lovozero typen, men som synes å vare noe lengre, ca frem til år 1000 f. Kr. Denne typen opptrer kun i de indre strøk av Finnmark. Randen varierer mellom å være til dels kraftig utbøyd og rett, og kan i enkelte tilfeller også være noe fortykket. Karet kan ha både flat og rund bunn og fargen varierer mellom gul, brun og rød. Det mest karakteristiske trekket ved denne typen keramikk er den stripete overflaten, både på inn og utsiden av karet. En del av keramikken har inntrykk av et trekantig ”rørstempel” innsatt horisontalt under randa. Gropornering og vertikalt stilte romber forekommer også. Det meste av keramikken er derimot uten ornering. (Jørgensen og Olsen 1988:16-17).

Den første asbestkeramiske gruppen som får en omfattende utbredelse er tekstil- og imitert tekstilkeramikk. Denne avløser Lovozero keramikken på kysten over i tidlig metalltid. Samtidig ser man en utstrakt bruk av Pasvik keramikken på innlandet. Karenes ornamentikk på utsiden minner om tekstiltrykk og keramikken har derav fått navnet sitt. Tekstileramikken har en rett rand og en veggtykkelse fra 5 til 9 mm. Det er en kompakt og hard keramikk med tykke, kraftige asbestfibre horisontalt innbakt i randa. Normalt sett er

tekstilavtrykket heldekkende på karets utside, men det finnes også her rom for variasjoner. Fargen varierer mellom mørk grå og sort, med lyse/rødlige varianter.

Den imiterte tekstilkeramikken kjennetegnes ved det karakteristiske rombemønstret på utsiden av karene. Randen er rett eller svakt fortykket. Tykkelsen på veggene varierer fra 6 til 9 mm og godset er mer kompakt og bedre brent enn tekstilkeramikken (Jørgensen og Olsen 1988:17-20).

Da det på Slettnes er funnet betydelige mengder av både tekstil- og imitert tekstilkeramik i tufter datert rundt år 2000 f.Kr. må dateringene for denne type keramik trolig trekkes noe tilbake i tid (Hesjedal m.fl 1996:183). Både Pasvik og tekstilkeramikken synes å gå ut av bruk rundt år 900 f. Kr. og man ser nå en utbredelse av Kjelmøy keramik både på innlandet og ved kysten (Olsen 1994:106).

2.3.2.5 Metall og andre importgjenstander

Fra rundt 1800 f. Kr har vi det eldste metallfunnet i Finnmark. Det er en hamret kopperdolk funnet i en Gressbakkentuft i Karlebotn, Varanger. Dolken er hamret og har spor etter sliping. Den ser dessuten til å ha en lokal utforming. Andre kopperfunn er en pilspiss fra Lebesby samt en hamret kopperplate fra Storbukt på Magerøya. I Kobbholmfjord i Sør – Varanger har man også funnet en båtøks av sørsandinavisk type. I tillegg er det funnet støypeformer av kleberstein i Jarfjord, som kan tyde på at det her har vært støpt bronsegjenstander lokalt (Olsen 1994:125-127, Schanche 1994:193-195, Simonsen 1963a:250-251).

Fra Vest - Finnmark har man ingen metallfunn, men derimot andre importgjenstander av flint. Blant annet kjenner man til dolker og pilspisser av flint, funnet blant annet i Alta og på Slettnes (Hesjedal m.fl.1996:168, Johansen 1979:26-27, se også Kap. 3.10.3).

2.3.3 Helleristninger

Det finnes helleristninger spredt over forskjellige lokaliteter i Finnmark. Det største og mest undersøkte feltet innenfor undersøkelsesområdet ligger i Alta. De første helleristningene i bunnen av Altafjorden ble oppdaget i 1973. Figurene her deles inn i fire faser, fra 4200-500 f. Kr. (Helskog 1988). Selv om dateringene til Helskog er blitt kritisert

(bla. Hesjedal 1992:36, Olsen 1994:81), har dette i all hovedsak vært rettet mot de eldre dateringene som de mener kan være ennå eldre.

Ved begynnelsen av fase 3 (2700-1700 f.Kr.) ser man en endring i valg av motiv på ristningene i Alta. I fasen før var ristningene preget av jakt- og båtscener, mens nå er fokuset på mennesker med uvanlige kroppsmønster og ansiktstrekk. Båtfigurene som er typiske i fasen før forsvinner helt. Det er meget få aktive mennesker, og de har endret både form og størrelse. Man kjenner blant annet til menneskefigurer som ser ut til å være gravide, og noen som ser ut til å være ikledd store hodeplagg eller kostymer. Figurene fra denne fasen finnes på Amntmansnes og på Storsteinen i Bossekop, men ikke i feltet på Hjemmeluft som tidligere. Helskog (1988) skriver at det nå virker som om den symbolske meningen er å finne i selve figuren enn i handlingen slik som i tidligere faser (Helskog 1988:86).

Fra Amntmansnes feltet finner man også rein og elgfigurer. I tillegg er det en del figurer som ikke kan identifiseres fordi figurene er hogd inn i hverandre og fordi berget er sterkt forvitret. Det finnes også forskjellige typer mønstre på ristningene her. Noen er korsformet og sikksakk – linjet. Det virker i det hele tatt som om mennesket og reinen/elgen som har vært i fokus på dette feltet. Antropomorfistiske figurer er spesielt vanlige i denne fasen. Mesteparten er også avbildet sett forfra og er morfologisk varierte. Mange har store runde mager, et feministisk karakteristisk trekk som dominerer på disse avbildningene. Det er også mannlige figurer mens andre igjen kan virke tvekjønnet. På Storsteinen er det også funnet menneskefigurer som har ribbeinmønster og ansiktstrekk som ligner de funnet på Amntmansnes (Engelstad 2001:275-276, Helskog 1988:63-70).

Figurene fra fase 4 (1700-500 f. Kr.), er igjen forbundet med havet og båter. Disse er funnet på feltet Apana Gård. Ofte er det avbildet båter med mannskap, hvor menneske er strekformet. De fleste av disse synes ikke å være forbundet med noen bestemte aktiviteter inne i selve båten, foruten noen som står med utstrakte armer og 12 personer i dans på dekket. Spesielt interessant er det at båtene på disse ristningene synes å være av sørskandinaviske typer. I tillegg til disse er det en scene med tre mennesker med sverd og skjold som kan vitne om former for kontakter sørover (Helskog 1988:87-125).

3. DET ARKEOLOGISKE MATERIALET

3.1 Innledning

I dette kapitlet fremstilles det arkeologiske materialet fra perioden 2500-1500 f.Kr. som finnes innenfor undersøkelsesområdet. Oversikten nedenfor omfatter de lokaliteter og arkeologisk materiale som faller inn under disse betingelser.

Det arkeologiske undersøkelsesmaterialet preges av å ha vært undersøkt under forskjellige tidsperioder. Fra Simonsens gravninger på 60-tallet til Melkøya undersøkelsene i 2001/2002. Dateringsmetodene er dermed også forskjellige. Samtidig er det flere momenter som er like, slik som typologi og etablerte arkeologiske referanserammer.

Innenfor undersøkelsesområdet finnes det både tufter med og uten ^{14}C dateringer. Utvelgelsen av hvilke tufter uten ^{14}C dateringer som hører inn under denne perioden har blitt gjort etter egne vurderinger. I kapittel 2.3.2 gikk jeg gjennom gjenstandsmaterialet som er karakteristisk for undersøkelsesperioden. Forekomsten av denne type gjenstander i tuftene, i tillegg til høyde over havet, har blitt brukt som dateringsgrunnlag. Følgelig har en del tufter blitt utelatt for nettopp mangelen på denne type materiale eller ved for lav eller for høy beliggenhet over havet. Et eksempel er en tuft utgravd på Gåshopen på Sørøya. Denne ble utelatt siden den lå for lavt plassert (4 m.o.h.), til tross for at det ble funnet tekstilkeramikk i den (Jørgensen og Olsen 1988:33, Simonsen 1979b:273).

Ved bruk av strandlinjedateringer fikk jeg lagd en relativ datering på tuftene uten ^{14}C datering. Utgangspunktet for denne metoden er at man ved hjelp av fortidige strandlinjer kan få en relativ datering på boplasser lokalisert ved en viss høyde over havet. Dette bygger på en antakelse om at boplassene har ligget høyere og i nær tilknytning til strandvoller og terrasser og datidens havnivå. Da alle tuftene uten ^{14}C dateringer lå på Sørøya brukte jeg som utgangspunkt høydemål på ^{14}C daterte tufter, slik som de på Slettnes.

For å få en mest mulig utfyllende beskrivelse av det arkeologiske materialet har jeg satt som et kriterie at den undersøkte tufta skal være ferdig utgravd. Til dette kommer det visse modifikasjoner. En av disse er knyttet til ulike gravningsstrategier avhengig av når undersøkelsene ble gjort. En stor del av materialet baserer seg på rapporter fra tidlige

gravninger gjort av Povl Simonsen. Hans gravningsstrategi, samt annen gravning på denne tiden, er annerledes enn i de senere år.

Under Simonsens gravninger ble huset delt inn i fire gulvfelt og fire veggvoll felt (blant annet Simonsen 1963b:6), noe som ikke lenger er tilfellet på dagens gravninger. Disse kontraster vil gjenspeiles i denne gjennomgangen. Jeg har dermed vurdert hver tuft for seg og gjort utvelgelsen etter mine egne betingelser for hva som bør være med. Jeg har lagt stor vekt på at de viktigste morfologiske trekk er med, samt en fullstendig beskrivelse av tufta. Utvelgelsen av hvilke morfologiske trekk ved tufta som blir vektlagt er blitt gjort på grunnlag av hva jeg finner viktig for å løse oppgavens problemstilling. Tuftene beskrives dermed etter høyde over havet, form, størrelse, hvorvidt den er nedgravd og/eller har voller, antall ildsteder og innganger. Fyldigere informasjon om tuftene, gjenstander og ^{14}C dateringer finnes i appendiksen.

Over tid har dokumentasjonsmetodene endret seg. Dagens metoder er mer utfyllende som følge av de siste års teknologiske utvikling innenfor blant annet GIS, datalagring og statistiske analyser. Den følgende gjennomgang vil være preget av nettopp dette, i den forstand at beskrivelsen av lokaliteten, tuftene og materialet vil være noe mer utfyllende fra de yngre gravninger enn fra de eldre. Variasjonen på publikasjoner og upubliserte rapporter, spiller også en rolle i denne sammenhengen. Mine beskrivelser avhenger av og preges av kvaliteten på rapportene og publikasjonene. Allikevel mener jeg at det er et fullt ut sammenlignbart materiale til denne oppgavens problemstilling og målsetting.

Det arkeologisk materialet vil bli presentert geografisk, først Sørøya fra sør til nord. Deretter Melkøya og så innlandet, Virdnejavri 112. Lokalitetene beskrives etter topografi, tuftenes plassering i terrenget og øvrige generelle og spesielle trekk. I alt er det åtte lokaliteter som er tatt med i min analyse. I tillegg har jeg føyd til øvrige lokaliteter som ikke er med i selve analysen, men som bør nevnes. Utenfor boplasskontekst er det også funnet importgjenstander og helleristninger. Disse vil bli presentert sist i kapitlet, sammen med en sammenfatning.

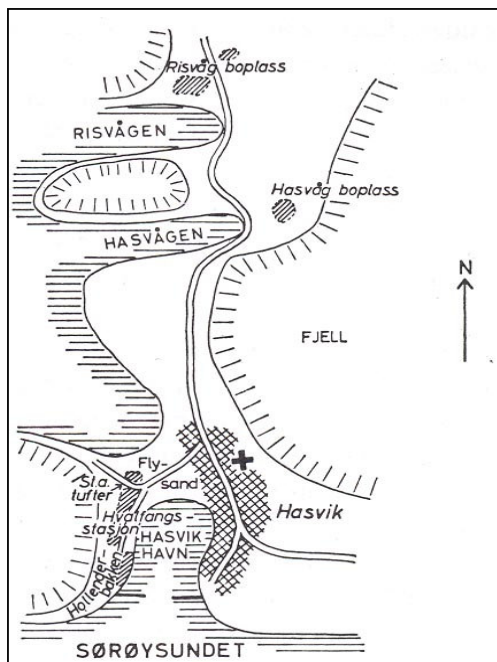

Fig. 3.1 Hasvik (Simonsen 1991:143)

3.2 Risvåg Nedre

På Risvåg Nedre ved Hasvik (fig. 3.1) er det funnet 21 hustufter som ligger dels på en strandvoll, dels nedover skråningen mot sjøen og på flaten nedenfor. Tuftene ligger på nordsiden av vika som skjærer inn fra vest, 10-14 meter over havet. Hus A, C og D er helt utgravd. Hus A ligger på toppen av vollen, C og D noe lavere. (Simonsen 1963b:3-4, 1964:232-234, 1991:145). På grunn av hus A sin høyere beliggenhet dateres denne noe tidligere enn de to andre og tas dermed ikke med i analysen.

Begge tuftene på Risvåg Nedre har en rektangulær form og er mellom 18-20 m². Det er kun påvist en inngang i en av tuftene. Det ble funnet to ildsteder i den ene tufta, og ett i den andre. Tuftene har til dels brede voller og er noe nedgravde. Funn av bla. Sunderøypisser og tekstilkeramikk daterer tuftene inn under perioden fra ca 2000-900 f.Kr.

3.3 Vatnan

Vatnan ligger på innersiden av Sørøya, vendt mot Sørøysundet (fig. 3.2). Det har her vært fem bukter atskilt av lave bergrygger eller av en hevet strandvoll. De tre midterste bukter, Gjerdebukta, Gurinabukta og Storbukta er små, åpne bukter. Vatnahammen er i dag en rund poll, men har tidligere vært åpen mot nord mot Husfjorden. Hele området er preget av et terreng med myr og våteng, hvor fjellene rundt stort sett er ganske lave. I alt er det 125 kjente tufter på strekningen. Gravingene konsentrerte seg om 9 av de 23 registrerte kulturminneområder, og det ble gravd i til sammen 21 tufter (Simonsen 1991:161-163, 1994:1-2). Fra Vatnan kan tre utgravde tufter dateres til perioden 2500-1500 f.Kr. En er i Gurinabukta, de to andre på Vatnan Midt.

3.3.1 Gurinabukta

Gurinabukta er den andre bukta mot nordøst for Vatnan. Her ble det funnet to tuftegrupper kalt 26a og 26b. Det ble gravd i alt to tufter, en fra hver gruppe. Fra gruppe 26a ble det gravd i Hus I, men da kun tre av fire felt ble utgravd, i alt 6 m², er denne ikke tatt med i

analysen. Gruppe 26b består av kun en tuft, Hus II. Den ligger i buktens nordøst side på ca 9 m.o.h., langs den knaus som skiller Gurinabukta fra Storbukta.

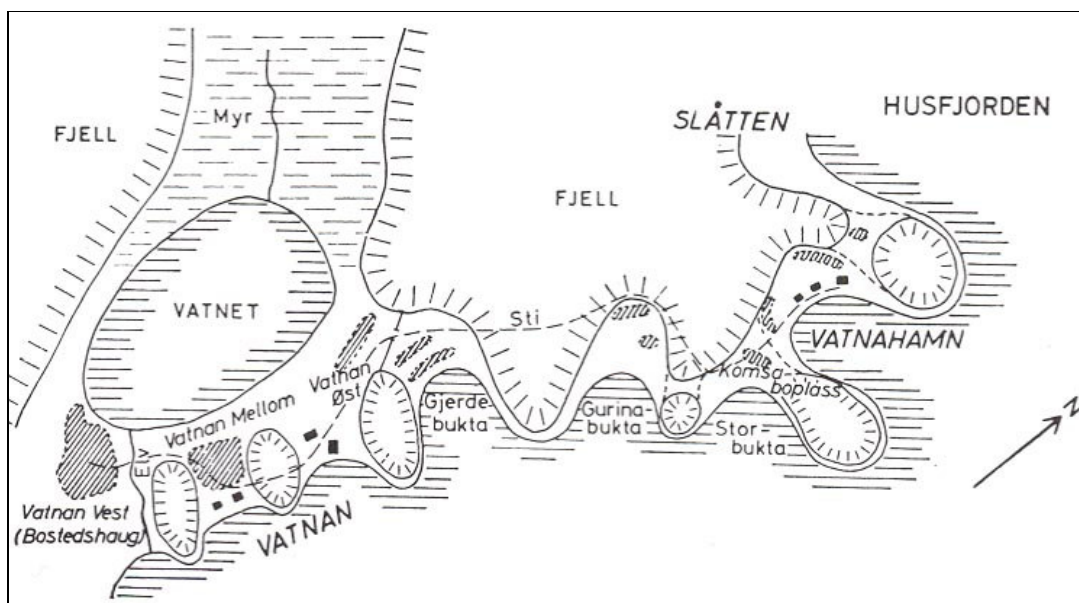

Fig. 3.2 Vatnan (Simonsen 1991:163)

3.3.2 Vatnan Midt

Husgruppe 20 (Vatnan Midt), ligger på østsiden av Vatn-vannets utløp på 9-14 m.o.h. Gruppen består av 18 hustufter som ligger i øst – vestgående rekker, i grupper på 2-3 tufter. To av tuftene, tuft 10 og tuft 13, er utgravde (Simonsen 1994:115).

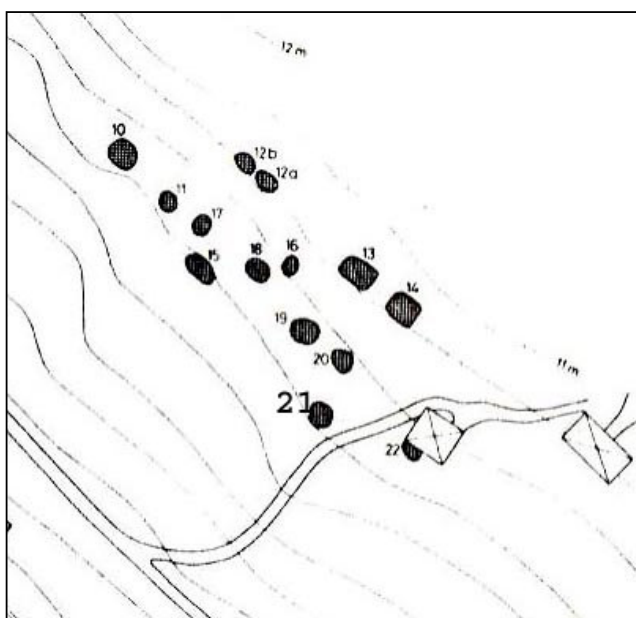
3.3.3 Sammendrag Vatnan

Alle tre tuftene i Vatnan er rektangulære og omgitt av voller. Tuften i Gurinabukta er noe mindre (12 m^2) enn de to øvrige på Vatnan Midt (18 og 24 m^2), men skiller seg ellers lite ut. Hus II og hus 10 har begge et ildsted, mens hus 13 har to rektangulære ildsteder. Ildstedenes plassering i tufta og i forhold til hverandre minner om hvordan de er plasserte i et Gressbakkenhus, mens mange av de øvrige morfologiske trekk mangler.

På Vatnan Midt er det i tillegg registrert 16 tufter til hvor to av disse (1 og 7) minner om de to utgravde (Simonsen 1994:127). Funn av Sunderøyspisser, flatehogde spisser samt asbestkeramikk daterer tuftene til ca 2000-900 f.Kr.

3.4 Hellefjord

Tuftegruppene i Hellefjord (fig. 3.3) ligger plassert på nordsiden av fjorden, fra fjordbunnen og ut til munningen. Her er 18 av totalt 49 tufter undersøkt. Tuftegruppene ligger mellom 7–12 m.o.h. med Øvre og Ytre høyest på 11-12 m.o.h. og Nedre på 8-10 m.o.h. I Hellefjord Midtre og Nedre er det funnet hustufter som hører inn under periodene yngre steinalder og tidlig metalltid. Jeg har ikke tatt med Midtre siden det her kun er prøvegravd. Denne lokaliteten ble undersøkt av Reidun Laura Andreassen i 1981. Det ble tatt prøvestikk i hus 41, 43 og 45 som alle kunne tidsfestes til yngre steinalder (Andreassen 1985:31,50,85, Simonsen 1991:155).

Lokaliteten Hellefjord Nedre består av i alt 11 hustufter. Disse ligger på tre rekker fra vest til øst i et lett skrånende terreng på ca 7-11 m.o.h. 3 av tuftene her ble undersøkt av Simonsen i 1972 (Andreassen 1985:39, Simonsen 1972:3). Hus 10 er utelatt siden det kun er gravd i tuftens nordlige felt, og hus 12 siden det ikke ble funnet noe materiale som daterer den til undersøkelsesperioden.

Fig. 3.3 Hellefjord Nedre (etter Andreassen 1985:32)

Tufta her (hus 21) har en rektangulær form, men er ellers lite markert og har inget tydelig ildsted. I hus 21 ble det funnet bla. flatehogde spisser med rett basis og med triangulær tange, noe som daterer den fra ca 1800 f.Kr.

3.5 Skarvfjordhamn

Skarvfjordhamn ligger på yttersiden av Sørøya, øst for Sandøyfjorden (fig. 3.4). Det er en liten bukt med et trangt innløp som danner en beskyttet havn. Da lokaliteten ble registrert i 1962 ble det funnet 14 hustufter her. Disse var ordnet i to rekker langs etter skråningen. Området ble videre undersøkt av Povl Simonsen i 1973. Etter en anleggelse av grustak i 1972 var det bare 3 og ½ tufter igjen. Boplassen fra yngre steinalder/tidlig metalltid ligger

på sørvest sida av bukta, mellom 7-10 m.o.h. Reidun L. Andreassen har også gjort mindre, supplerende undersøkelser i 1981 og 82 (Andreassen 1985:30, Simonsen 1973:3). Hus 2 er ikke tatt med i analysen siden halvparten av huset mangler etter grustaking.

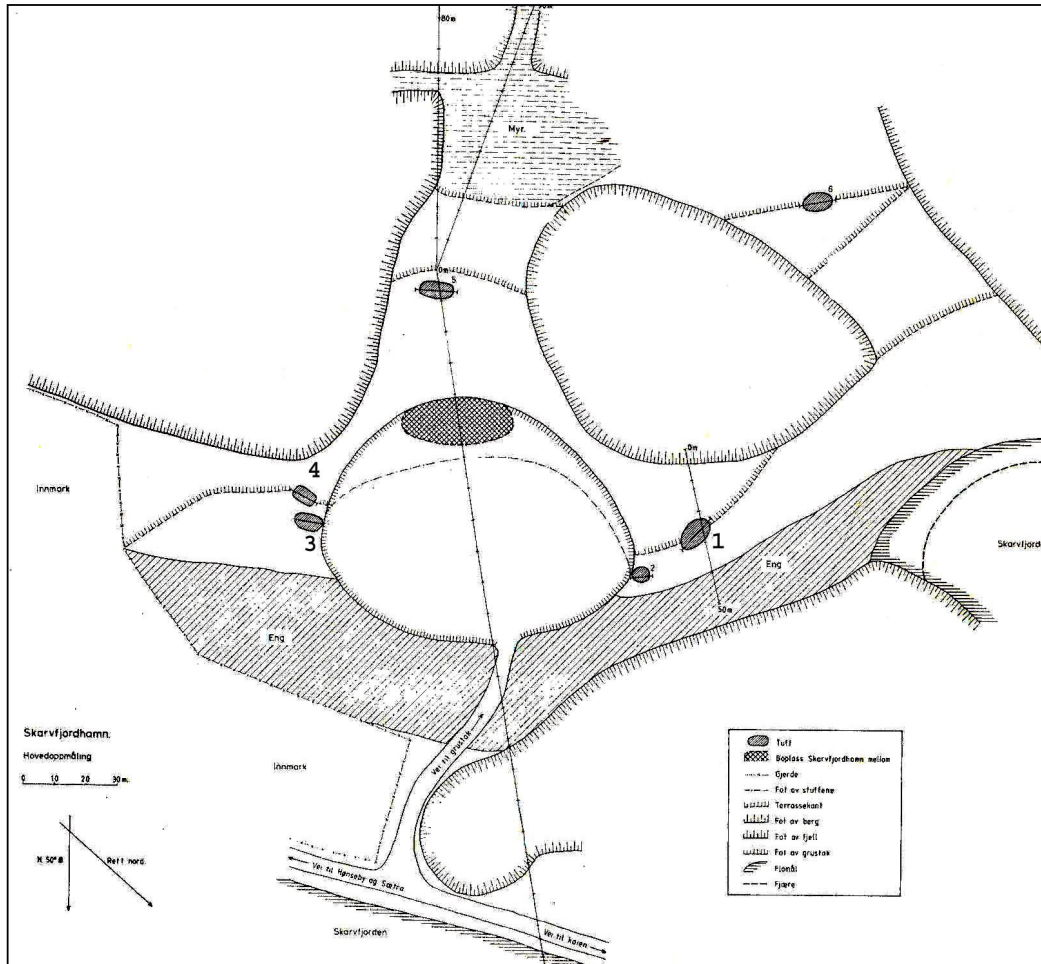

Fig. 3.4 Skarvfjordhamn (Andreassen 1985:56)

I forbindelse med Andreassens nye undersøkelser av tuftene i Skarvfjordhamn fikk hun datert noen trekullsprøver tatt av Simonsen i 1973. Fra hus 1 ble det ble tatt to ^{14}C – dateringer i ildstedene. Den ene prøven ble datert til, 2290 ± 70 BP (kalibrert 400-480 f.Kr., T-4574), den andre til 3560 ± 70 BP (kalibrert 2140-1960 f.Kr., T-4577), tatt i det nordøstre ildsted. En ^{14}C – datering tatt fra ildstedet i hus 3 er datert til 3840 ± 60 BP (kalibrert 2540-2180 f.Kr., T-4576) (Andreassen 1985:57-59,84-85, appendiks D).

Alle de utgravede husene i Skarvfjordhamn er rektangulære. Hus 4 skiller seg ut fra de andre da dette er mindre (12 m^2) og kun har et ildsted. De to øvrige er fra $20\text{-}23 \text{ m}^2$ store

og har begge store ildstedsanlegg plassert langs husets midtakse. De vanligste redskapstypene funnet i husene i Skarvfjordhamn er eneggede skiferkniver, fulgt av Sunderøypisser og økser og meisler. Hus 4 dateres ut fra et typologisk materiale og høyde over havet til ca 2000-1500 f.Kr.

3.6 Slettnes

Slettnes er et bredt, sørøstvendt nes som danner ei lav strandflate på om lag 1,5 km² (fig 3.5). De sentrale delene er myrlendte og størstedelen av Slettnes ligger lavere enn 20 meter. I sør og øst omsluttet neset av Slettnesfjorden og Sørøysundet, i vest og nord av Brønnaksla, Bollevassfjellene og Trolldalen. Dette gir Slettnes en utsatt beliggenhet i forhold til vær og vind fra både nordøst og sørøst (Hesjedal m.fl.1996:16).

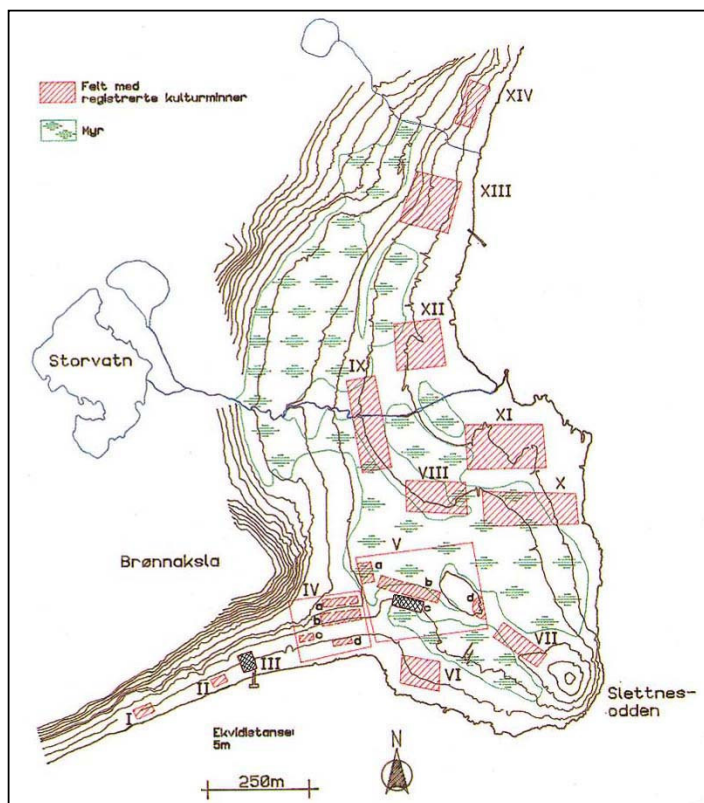

Fig.3.5 Slettnes (Hesjedal m. fl.1996:25)

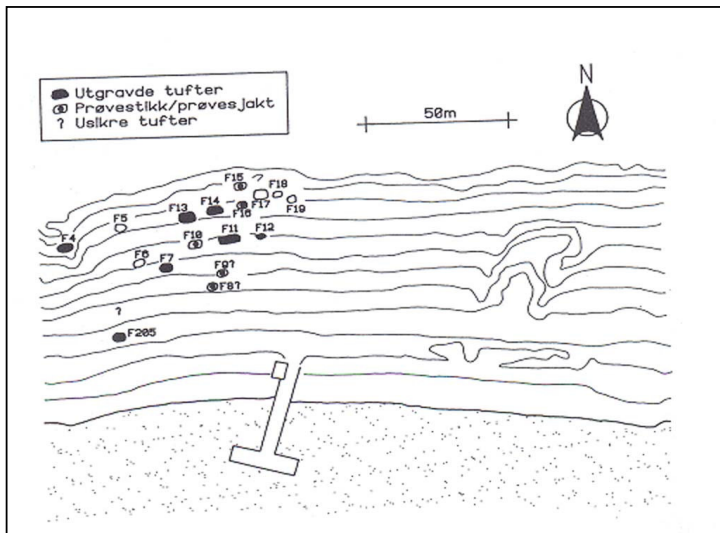
I forbindelse med undersøkelsene i 1991 ble lokaliteten delt inn i 14 geografiske felt. Det ble gjort 209 overflateregistreringer her, de fleste av disse er hustufter (Hesjedal m.fl.1996:16-25).

Områdene hvor det er gravd tufter fra perioden 2500-1500 f. Kr. ligger på Slettnes III og VC.

3.6.1 Slettnes III

Området på Slettnes III omfatter en strandflate som avgrenses av en terrasseavsats i nord og en bergrygg i vest. Ovenfor feltet er det en terrasseflate og bratte fjell. I alt er det her registrert 16 tufter som ligger på 8-12 m.o.h. Seks av disse ble totalgravd (Hesjedal m.fl.1996:34-35).

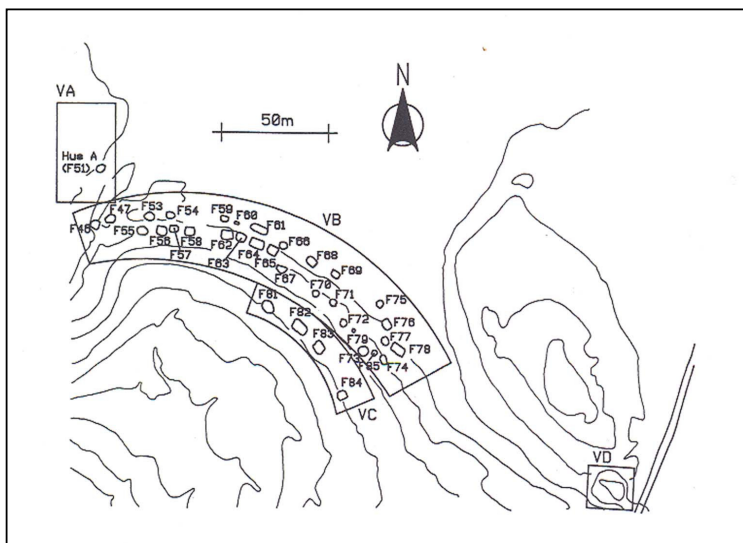

Fig.3.6 Slettnes III (Hesjedal m. fl.1996:35)

Tuftene som er med i min analyse er hus F4, tuft F13 og F14 (fig. 3.6). De er alle rektangulære på størrelser mellom 17-20 m². De er noe nedgravde, og har et ildsted eller et todelt rammeildsted.

Tuft F4 er ¹⁴C datert til 3350±70 BP (kalibrert 1740-1530 f.Kr., CAMS 5194), F13 3580±90 BP (kalibrert 2110-1780 f.Kr., Beta 58678) og F14 til 3370±90 BP (kalibrert 1850-1530 f. Kr., Beta 58680) (Hesjedal m.fl.1996:17-38, Appendiks D).

3.6.2 Slettnes VC

Fig.3.7 Slettnes VC (Hesjedal m. fl.1996:87)

Slettnes VC ligger på en svakt skrånende slette (fig. 3.7). I nordøst stiger terrenget opp mot tapesvollen og et myrlandskap, i sørøst heller det slakt ned mot dagens bebyggelse og sjøen. Feltet består av i alt fire tufter, F81-84.

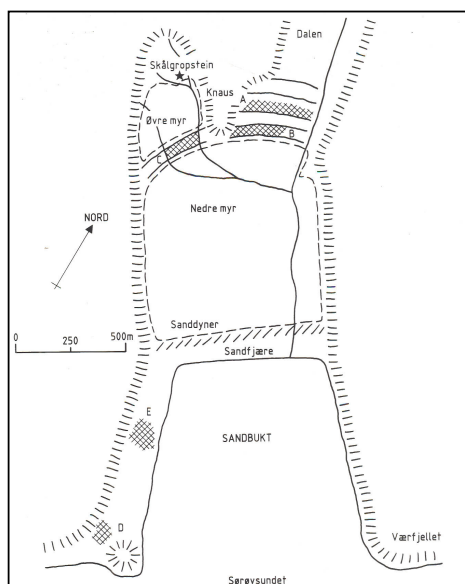
Disse ligger på en rekke orientert nordvest – sørøst, mellom 10-11 m.o.h. I tillegg til tuftene ble det også utgravd store flater mellom og rundt strukturene, som viste seg å inneholde både ildsteder og gjenstander (Hesjedal m.fl 1996:121-122). Tuftene på Slettnes VC er både ovale og rektangulære store hus, på størrelser mellom 23-28 m². Alle er

nedgravde og har to ildsteder av ulik form og størrelser. Tuft F82 er ¹⁴C datert til 3580±130 BP (kalibrert 2140-1750 f.Kr., Beta 49031), F83 til 3695±70 BP (kalibrert 2200-1980 f. Kr., Beta 58698) og F84 til 3200±170 BP (kalibrert 1680-1310 f. Kr., Beta 58707) (Hesjedal m.fl.1996:123-134, Appendiks D).

3.6.3 Områdene mellom tuftene på Slettnes VC

Mellom tuftene F83 og F84 ble det til sammen gravd et 54 m² stort område. Her ble det funnet 62 gjenstander og 1321 avslag. I den sentrale delen av feltet kom det frem to ildsteder, kalt anlegg 1 og anlegg 2. Anlegg 1 var et steinsatt, rektangulært, østvestorientert ildsted. En trekullprøve tatt i dette anlegget ga ei datering på 3780±180 BP (kalibrert 2470-1960 f.Kr., Beta 58700). Det andre anlegget er et rundt, delvis steinsatt ildsted med en ytre diameter på ca 1 m. En trekullprøve fra dette anlegg ga en datering på 3260±70 BP (kalibrert 1630-1450 f.Kr., Beta 58702). Dateringen av anlegg 1 faller sammen med etableringen av tuftene F82 og F83, mens anlegg 2 sin datering faller sammen med en tid da det var bosetning i minst to av tuftene i feltet. Funnfordelingen er konsentrert omkring anlegg 2, blant annet er det her funnet asbestkeramikk. Nordøst for tuft 82 ble det dessuten funnet et ildsted som ble datert til 3335±65 BP (kalibrert 1730-1530 f. Kr., Beta 58691). Dette ildstedet var orientert øst – vest og hadde en oval form. Funn gjort i området er blant annet Sunderøyspisser, tangespisser, en del kjerner og skår av asbestkeramikk (Hesjedal m. fl. 1996:128-135, Appendiks D).

3.7 Sandbukt

Sandbukt er en liten vid og åpen fjordarm som ligger på Sørøyas innerside (fig.3.8). Området består av en bred sandfjære og en rekke lave sanddyner. Bosetningsområdet ligger på en strandvoll med forside mot fjorden. Det samlede antall registrerte tufter i Sandbukt er 41, hvorav 15 er totalgravd og 8 prøvegravd (Simonsen 1996:5-19). De utgravde tuftene fra husgruppe C hører inn under perioden 2500-1500 f.Kr.

Fig.3.8 Sandbukt (Simonsen 1996:25)

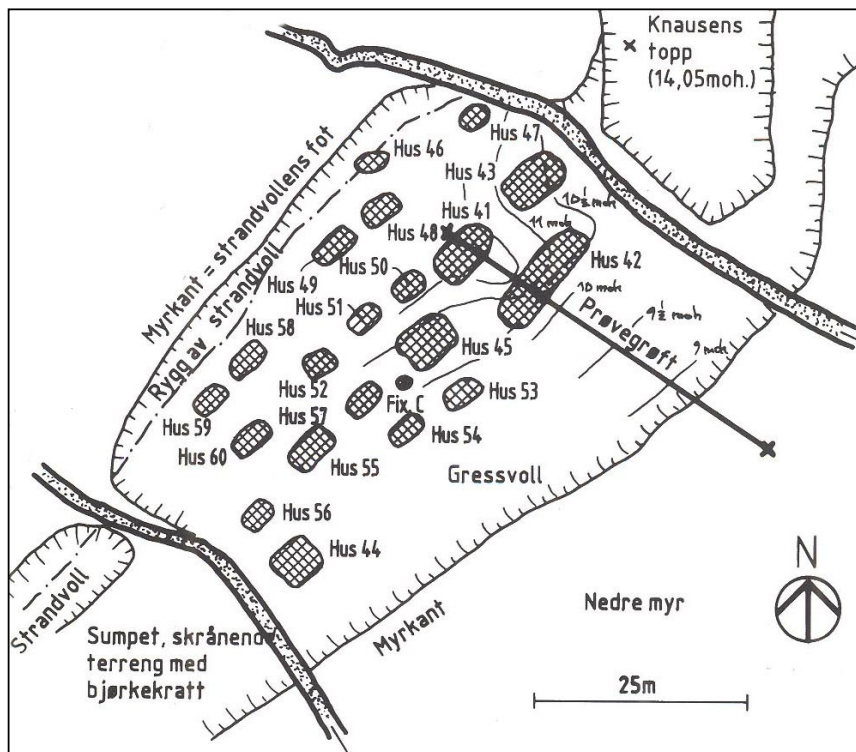

Fig.3.9 Sandbukta, husgruppe C (etter Simonsen 1996:79)

3.7.1 Husgruppe C

Tuftene i husgruppe C (fig.3.9) ligger 87 m sørvest for gruppe B på vestsiden av en lav fjellknaus som går helt frem til myrkanth. De tidligere kystlinjer har her gått i retning NØ – SV, noe som også er lengderetningen på alle tuftene. Tuftene er plassert i fire rekker oppover forsiden av tapesvullen på 10-12 m.o.h. I alt omfatter gruppen 20 tufter (Simonsen 1996:78). Av disse er hus 41, 42, 43 og 45 med i min analyse.

Tuftene i husgruppe C er alle rektangulære og varierer mellom 19-27 m². To av de fire er nedgravde og tre av husene har en eller to innganger. Ildstedene er store og er enten ovale eller rektangulære. Her ble det funnet tekstil- og imitert tekstilkeramikk, Sunderøyspisser, flatehogde spisser med rett eller konkav basis, med triangulær tange og Sandbukta spisser. Dette daterer tuftene inn under perioden fra ca 2000-900 f.Kr.

3.8 Melkøya

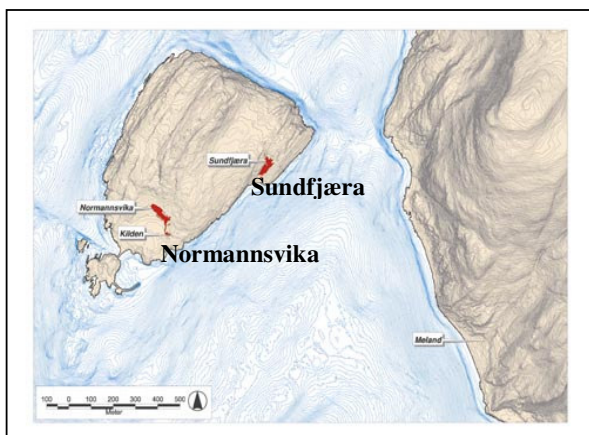

Fig 3.10 Melkøya (TMU nettsider)

Melkøya er om lag en kvadratkilometer stor, skilt fra Kvaløya av det ca 500 m brede Melksundet (fig. 3.10). Øya har to vikar, Normannsvika og Sundfjæra, som egner seg som landingsplasser. Det er også her kulturminnene ble registrert og hvor utgravningene ble gjort (Hesjedal 2003:4).

3.8.1 Normannsvika

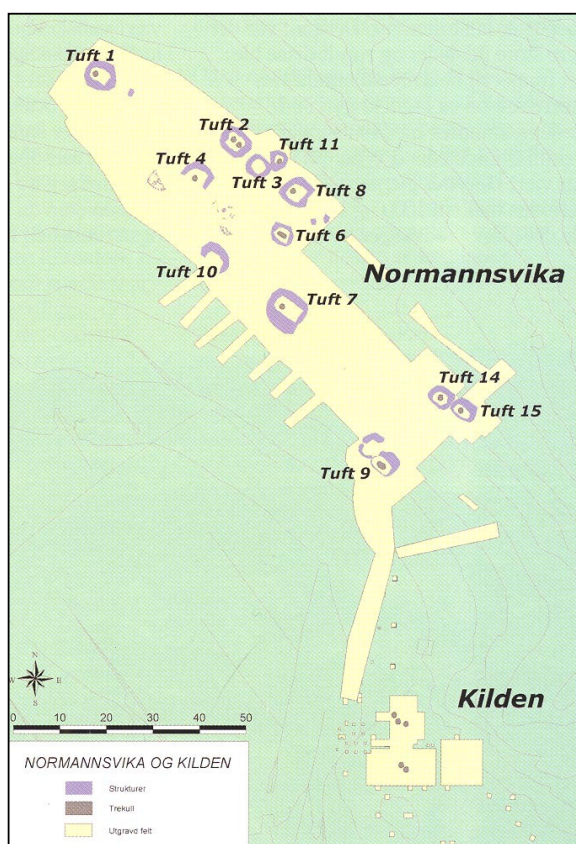

Fig.3.11 Normannsvika og Kilden (Hesjedal 2003:9)

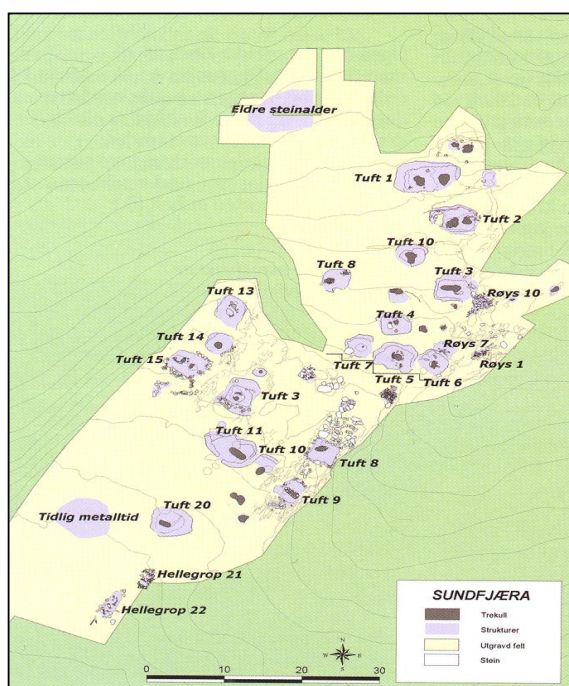
Normannsvika ligger sør på Melkøya (fig.3.10 og 3.11). Ovenfor fjæra er området dominert av en myr. I bakkant av denne og i tilknytning til tapesvollen her, ble det funnet og utgravd til sammen 13 hustufter. De eldste var gravd ned langs toppen av vollen, de yngre i skråninga ned mot myra. I tillegg til tuftene ble det også undersøkt flere strukturer, aktivitetsområder og ildsteder som lå i mellom tuftene. Tuften fra undersøkelsesperioden (tuft 9) er rund i formen og har et rektangulært ildsted. Tufta er datert til 3580 ± 60 BP (kalibrert 2030-1780 f.Kr., Wk 1077) (Hesjedal 2003:7-9, In prep rapport TMU).

3.8.2 Kilden

Kilden ligger på sørøstsiden av Melkøya mellom 7 og 9 meter over havet (fig. 3.11). Området ligger på en åpen flate, avgrenset av et myrbasseng i nordvest, brattere berg i øst og sjø i sør og sørvest. I perioden Kilden var i bruk lå det på en odde, med sjøen inn over området der myra ligger i dag. Det ble ikke funnet noen spor etter hustufter her, men derimot flere store ildsteder og mye arkeologisk materiale. Det ble dokumentert seks ildstedskonstruksjoner, alle datert til første halvdel av tidlig metalltid. Dateringene vitner om flere separate besøk i tida mellom 3420±60 til 2930±60 BP (kalibrert til 1870-1020 f. Kr.). Det kan se ut til at aktiviteten har konsentrert seg til to områder: en i det øvre delen av feltet, og en i det søndre. I tillegg ble det funnet blant annet over 100 Sunderøyspisser og keramikk i dette området (Hesjedal 2003:10, Niemi 2005).

3.8.3 Sundfjæra Nedre

Sundfjæra er et daldrag som ligger på østsiden av Melkøya, inn mot Melksundet (fig. 3.12). Her ble det funnet spor etter mennesker fra den tidligste bosetningen for 10000 år siden og frem til i dag. Området ble delt inn i to felt, Midtre og Nedre, etter hvor de ligger i forhold til strandhakk midt i daldraget. Sundfjæra Nedre ligger nedenfor hakket og det ble her funnet til sammen ni tufter. Disse ser ut til å ha vært i bruk fra ca 4000 f.Kr. til omlag 1700 f.Kr. (Hesjedal 2003:10-11).

Fig. 3.12 Sundfjæra (Hesjedal 2003:12)

To tufter havner inn under perioden 2500-1500 f.Kr., tuft 11 og tuft 20. Den sistnevnte er ikke ferdig utgravd, men tatt med siden den er den eneste som dateres til perioden 1800-1600 f.Kr. i Sundfjæra Nedre og til slutten på min undersøkelsesperiode. Den vil ikke bli like mye vektlagt som de andre to, men tas med siden den kan si noe om konstruksjon og morfologiske trekk.

Tuft 11 er datert til 3880 ± 40 BP (kalibrert 2460-2300 f.Kr., Wk 12047) og 3860 ± 70 BP (kalibrert 2460-2210 f.Kr., Wk 12048) og tuft 20 til 3370 ± 60 BP (kalibrert 1750-1540 f.Kr., Wk 11965) (In prep rapport TMU, Appendiks D).

3.8.4 Sammenfatning av tuftene på Melkøya

De tre tuftene på Melkøya er nokså ulike i både form og størrelse. Den største er tuft 11 (20 m^2) mens tuft 9 noe mindre. Det er vanskelig å si noe om tuft 20 siden denne ikke fullt utgravd. Men den har en klart lettere konstruksjon enn de eldre tuftene. Alle tre har ett ildsted. Kilden synes å være et område som har hatt en annen funksjon enn de to øvrige og dateres også til senere bruk. Det er funnet få redskaper i tuftene på Melkøya, heller ingen keramikk. Det meste av materialet består av avslag, kjerner og råstoffblokker av harde bergarter og skifer.

3.9 Virdejavri 112

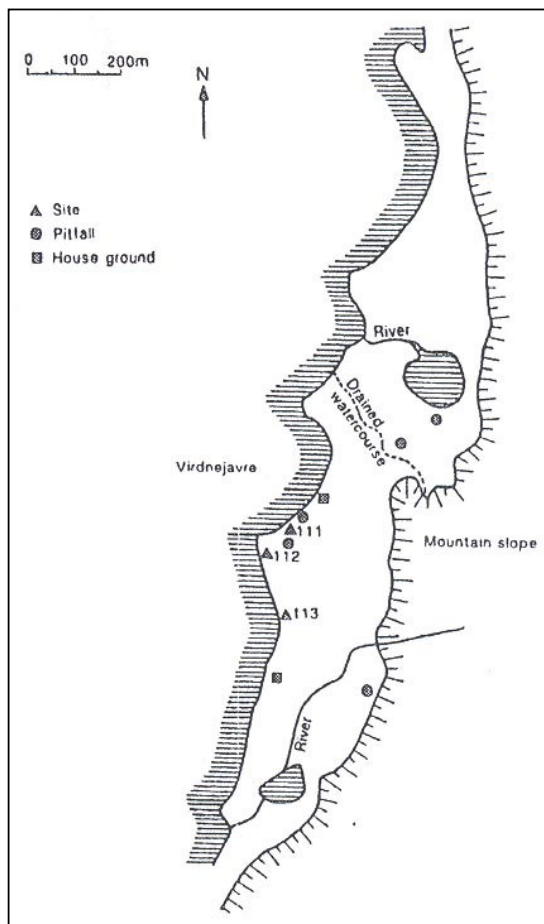

Fig. 3.13 Virdejavri 112 (Hood & Olsen 1988:107)

Innenfor undersøkelsesområdet er det også gjort undersøkelser på innlandet. Virdejavri 112 er en åpen lokalitet, som ligger på kanten av en stor flat terrasse, ca 9 meter over innsjøen (fig. 3.13). Funntettheten er størst ved terrassekanten, med funn av blant annet brent stein, trekull, keramikk, stein gjenstander og avslag (Hood og Olsen 1988:105-106).

Totalt ble det under to sesonger (1985/1986) åpnet opp 170 m^2 . Av strukturer ble det funnet 2 ildsteder og en kokegrop fylt med skjørbrent stein og trekull. Det ble også funnet stolpehull lignende strukturer og konsentrasjoner av brent stein og bein (Hood og Olsen 1988:106-107).

Det arkeologiske materialet fra Virdejavri 112 er veldig rikt og mangfoldig. Det mest slående er antallet flatehogde spisser. Totalt ble det funnet 80 hele eller fragmenterte spisser med rett eller konkav basis. Av disse ble det utskilt fem ulike typer. Type 3 er ikke kjent fra andre nordnorske lokaliteter. Den nærmeste parallell er funnet på Virdejavri 106, og kan være en variant av Sandbukstypen (Bryan Hood, pers. komm.) Det er dessuten funnet et stort antall flatehoggings- og retusjavslag, noe som kan tyde på at det ble produsert en del kniver eller kutte redskaper her. Det ble ikke funnet noen skiferredskaper, kun avslag (Hood & Olsen 1988:110-112).

I tillegg til det litiske materialet er det også funnet en del keramikk, både Kjelmøy og Pasvik keramikk, i alt 2130 skår/2609 gram. Et særlig trekk er påvisning av hårmagring i et skår av Pasvik keramikk (Jørgensen og Olsen 1988:35-36). Det arkeologiske materialet funnet på Virdejavri 112 dateres typologisk til perioden 2000 – 0 f.Kr. Det foreligger åtte ¹⁴C dateringer som viser til en større kronologisk variasjon enn det arkeologiske materialet. Allikevel viser fem av disse dateringene en konsentrasjon rundt perioden 2000 –1500 f.Kr., som indikerer at dette var hovedbosetnings fasen (Hood og Olsen 1988:116-117, Appendiks D).

3.10 Øvrige lokaliteter og funn

3.10.1 Kvalsund

Lokaliteten Kvalsund II ligger på østsiden av Kvalsundelvas munning, på en terrasse på 15-20 m.o.h. Lokaliteten består av to synlige strukturer kalt hus 1 og hus 2. Hus 1 er en såkalt fellesgamme, men det er funnet kulturlag fra tre forskjellige faser i denne, fra yngre steinalder frem til middelalder. I hus 2 foreslår Andreassen fire faser, hvor den tredje dateres til overgangen yngre steinalder/tidlig metalltid (Andreassen 1988:12-31). Det er derimot noe vanskelig å slå fast både husets struktur og funnene fra denne fasen.

3.10.2 Alta

Sommeren 2004 ble det foretatt utgravninger i Tollevika i Alta. Her ble det funnet en hustuft datert til rundt 2300-2000 f.Kr. (Siv Henriksen, pers. komm.). Tufta var ikke betydelig nedgravd, men omgitt av kraftige valler på alle sider. Langs husets lengdeakse ble det funnet to rektangulære ildsteder. Den hadde tre klare utganger. Det ble funnet

mange skrapere og pilspisser, samt en del asbestkeramikk og en del av en sørskandinavisk flintdolk. I tilknytning til tufta ble det utgravd et større aktivitetsområde med kokegroper og flere ildstedsanlegg. Tufta og området rundt er ikke ferdig utgravd.

3.10.3 Importgjenstander

Innenfor undersøkelsesområdet er det funnet noen gjenstander som kan vise til kontakter utenfor Finnmark. I all hovedsak har disse vært tolket som sørskandinaviske.

På Isnestofte i Talvik er det funnet en spydspiss av importert sørskandinavisk type (Ts. 5080, kat. TMU). Den er av gråflint, 11 cm lang, 2,5 cm bred og 0,8 cm tykk. Den ble funnet på ca 25 m.o.h. (Johansen 1979:26-27, Simonsen 1956:87-88). I tillegg er det på Storsanden i Alta funnet en flintspydspiss av sørskandinavisk type (Ts. 7511, kat. TMU). Den er et løsfunn funnet i 1949. Spissen er lansett formet, flat og med lett tannede kanter. Den er 17,7 cm lang, 4,4 cm bred og 0,55 cm tykk. (Johansen 1979:26-27).

Olav S. Johansen (1979) daterer begge disse to til den senneolitiske perioden, rundt 2400 BC (Johansen 1979:26). Apel (2001) klassifiserer i sin doktoravhandling om skandinaviske flintdolker disse to til type I. Denne type dolker ble produsert i perioden 2350-1950 BC, og hadde et kjerneproduksjonsområde i Limfjord området på Nord Jylland (Apel 2001:272-282).

I tuft F83 på Slettnes ble det funnet en flatehogd spiss av flint, med bred, konkav basis. Denne minner om flintpilene av sørskandinavisk type som dateres samtidig med Sunderøyspissene (Hesjedal m.fl. 1996:126). I tillegg er det i hus 1 i Kvalsund funnet et oddfragment av en pilspiss av rosa flint som er flatehogd på begge sider (Ts.8172, kat TMU).

4. ANALYSE AV UNDERSØKELSESMATERIALET

4.1 Premisser for analysen

Empiriens omfang begrenses av et antall premisser. For å gjøre en sammenlignende analyse av tuftene trengtes faste kronologiske rammer. Ut fra kontekst, funn og utgravernes vurderinger ble de ^{14}C dateringer som syntes mest pålitelige valgt ut. Med dette som utgangspunkt står jeg igjen med dateringer på tufter som jeg regner som holdbare.

Jeg har selv gjort en ny klassifisering av redskaper og andre funn fra de tidlige gravinger, Risvåg Nedre, Vatnan, Hellefjord, Skarvfjordhamn og Sandbuk. Gjenstandene herfra var ikke klassifisert ytterligere enn som for eksempel *skiferspiss* og *spiss av hard bergart*. I en sammenlignende analyse var det derfor viktig at disse var definert og typebestemt etter samme typologiske termer som det øvrige materialet fra de gravningene på 1980-,1990- og 2000- tallet. Da disse gjenstandene ble klassifisert for ikke så mange år siden og etter de samme typologiske termer som jeg opererer med, var det ikke nødvendig å gå igjennom dette materialet på nytt. Resultatene fra denne sammenlignende analysen skal presenteres i dette kapitlet sammen med andre generelle eller spesielle trekk ved materialet.

Ved bruk av en funksjonsanalyse vil jeg forsøke å avdekke de aktiviteter som kan ha foregått på boplassene, og dermed si noe om bosetningsmønster og ressursutnyttelse. I tillegg vil jeg kort si noe om boplassenes størrelser. Analysen tar ikke sikte på ett fullstendig bilde, men er heller ment som et redskap til å avdekke visse sider ved de fortidige samfunn som jeg har tatt for meg her. For å sette materialet inn i større sammenheng skal jeg aller først gjøre en forskningshistorisk gjennomgang av tolkninger gjort på bosetningsmønster i yngre steinalder og tidlig metalltid i Finnmark.

4.2 Tidligere teorier om bosetningsmønster

Opp gjennom årene har forskjellige forskere som har jobbet med perioden yngre steinalder/tidlig metalltid i Finnmark presentert ulike teorier om bosetningsmønster og samfunnsforhold. Tolkningene fra 1940- og 60- tallet dannet grunnlaget for de senere års debatter og diskusjoner vedrørende denne perioden.

Gjessing (1941,1942) beskriver de forhistoriske samfunn i Finnmark som veidesamfunn, med fangst og fiske som økonomisk basis. Bosetningen var mobil, hvor man flyttet etter

årstidene. Fangsten måtte baseres på vinterforsyninger som hindret et helt nomadiserende liv. Bosetningen i nord var ifølge Gjessing vesentlig samlet i vær, hvor menneskene levde i et gjensidig forsikringssystem. Gjessings modeller baserte seg i stor grad på etnografiske kilder hentet fra arktiske og sibirske folkeslag, i all hovedsak inuitter og samer (Gjessing 1941:38-40, 1942:424-425).

Også Simonsen (1964,1979) beskriver det daglige liv i yngre steinalder i nord som en flytting mellom flere sesongboplasser, hvor næringen ble skaffet ved jakt, fiske og sel - og småhvalfangst (Simonsen 1964:229, 1979b:412-416).

På Sørøya ser Simonsen for seg tre typer bosetning;

- store boplasser på innersida (basisboplasser) , som bla. Hellefjord Øvre
- Sesongboplasser på yttersida av øya, som bla. Skarvfjordhamn
- Sesongsoppholdsplasser lokalisert på nes med et ensidig redskapsinventar, såkalte rorvær, som blant annet Hellefjord Ytre (Simonsen 1979b:414).

Både Simonsen og Gjessing betraktet altså ytterkyst boplassene som hovedboplasser med landsbykarakter eller i form av fiskevær, med sesongvise flyttinger fra kyst til innland.

Senere års forskningen kom i midlertidig frem til et andre resultater. Inspirert av nyere etnografiske studier, samt nyere arkeologiske undersøkelser og et osteologisk materiale gikk de nå inn for en større grad av bofasthet på kystboplassene. Med bakgrunn i materialet fremfor alt fra Varanger og Iversfjord, samt en revisjon av tidligere undersøkelser, mente de at bosetningen i yngre steinalder var mer variert og mindre i folketall enn tidligere antatt. Samfunnene var komplekse og preget av en maritim orientert økonomi, med helårige bosetninger og sesongmessig variasjon (Engelstad 1984, K. Helskog 1984, Renouf 1981,1989).

Andreassen (1985) argumenterer for at boplassene på Sørøya har vært permanente boplasser. Hun mener at øya har hatt alle de nødvendige livsressurser og en flytting ville vært unødvendig. Hun ser at bosetningen på yttersiden starter noe senere (ca 2300 BC) enn på innersiden og at en her muligens har et mer semipermanent bosetningsmønster (Andreassen 1985:237-238).

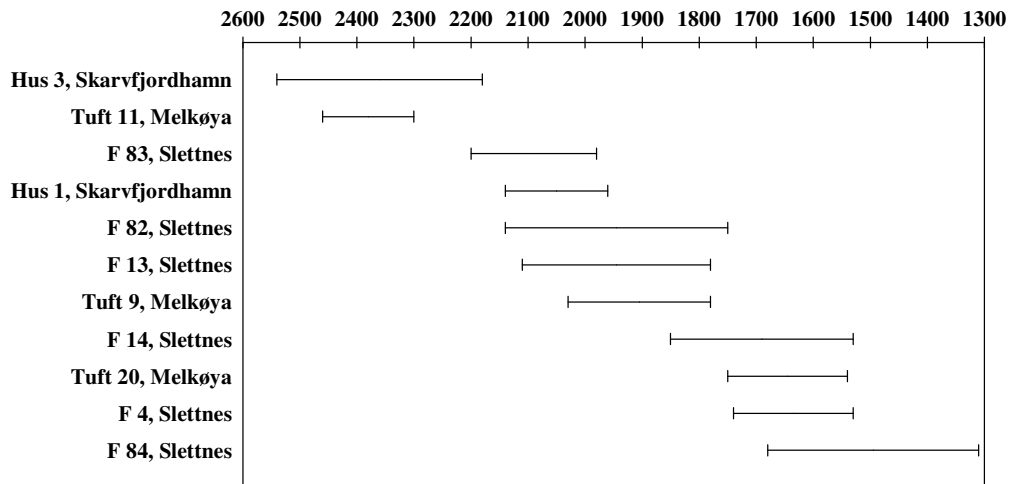
Også Olsen (1994) og Schanche (1994) ser en utvikling mot økt bofasthet i Varanger i perioden 3000-1800 f.Kr. Dette kommer til uttrykk i det osteologiske materialet, variasjonen i det arkeologiske materialet, de solide huskonstruksjonene og et økende antall begravelser på boplassene (Olsen 1994:73-74, Schanche 1994:166). Schanche stiller seg tvilende til de tidligere modeller som hun mener er for generaliserende og som legger en for stor vekt på økofunksjonalistiske forklaringer. I tillegg mener Schanche at de baserer seg på et begrenset arkeologisk materiale og med utgangspunkt i for få lokaliteter. Hun argumenterer for at det på samme tid har eksistert både små og store samfunn strukturert innenfor ulike territorier. Flere samtidige bosetninger har inngått som deler av en større sosial struktur (Schanche 1994:174-175,182).

Overgangen til mindre og lettere konstruerte hus i tidlig metalltid har blitt tolket som en overgang til et mer mobilt bosetningsmønster. Disse store strukturelle, kulturelle og økonomiske omveltninger kom blant annet som følge av interne konflikter i samfunnene. Samtidig ser samfunnene ut til å bli involvert i økonomiske transaksjoner med østlige metallproduserende samfunn, noe som har økt mobiliteten i den forstand at de måtte intensivere jakten for å skaffe seg en overskuddsproduksjon til denne utvekslingen (Olsen 1994:112-115, 126-127, Schanche 1994:87, 227).

4.3 Kronologiske faser

Ved å sette opp et kronologisk skjema basert på de ^{14}C daterte tuftene, kunne tre grupperinger av tufter rundt tre ulike tidsfaser utskilles (figur 4.1 og tabell 4.1). Ved å se nærmere på det arkeologiske materialet funnet i tuftene kunne fordelingen av visse typer gjenstander avgrenses innenfor disse tre faser (tabell 4.1).

Det kom frem enkelte klare tendenser i materialet som syntes å henge sammen med en kronologisk utvikling. Spesielt gjaldt dette forekomsten av visse gjenstander som er konsentrert innenfor visse faser. I tillegg kunne man se forskjeller i tuftenes morfologiske trekk, slik som form og omfang.

Figur 4.1 Tidsintervall for ¹⁴C daterte tufter (angitt i kalibrerte ¹⁴C år f.Kr.)

Tabell 4.1 ¹⁴C daterte tufter fordelt på de ulike fasene

Fase 1	Fase 2	Fase 3
Hus 3, Skarvfjordhamn Tuft 11, Melkøya	F83, Slettnes F82, Slettnes F 13, Slettnes Hus 1, Skarvfjordhamn Tuft 9, Melkøya	F14, Slettnes F4, Slettnes Tuft 20, Melkøya F84, Slettnes

Tuftene som hører inn under den *første fasen* (ca 2500-2200 f.Kr.) var store rektangulære hus. De er ikke nedgravde, men omgitt av kraftige valler og med rektangulære ildsteder plassert langs lengdeaksen. I tuftene ble det funnet Sunderøyspisser, noe som kan indikere at dateringene på tuftene burde strekkes noe frem i tid. I tillegg til Sunderøyspissene besto det øvrige materialet av bla. eneggede skiferkniver og økser. Det ble ikke funnet noen keramikk i disse tuftene og heller ingen flatehogde spisser. Mengden av redskaper og funn gjort i tuftene er relativt liten, rundt 7 gjenstander pr. hus.

I *fase 2* (2200-1800 f.Kr.) ser man en endring i både utforming av tuftene og gjenstandsmaterialets innhold og mengde. Tuftene fra denne fasen er rektangulære eller ovale, noen markert nedgravde og kraftige, slik som F82 og F83 på Slettnes. De øvrige også er store hus med store kompakte valler. De har kompliserte ildstedsanlegg, eller et eller to større ildsteder. I tillegg til Sunderøyspissene finner man nå også flatehogde spisser med rett eller konkav basis, samt tekstil eller imitert tekstil keramikk i tre av de fire tuftene. I denne fasen øker mengden av arkeologisk materialet, rundt 34 gjenstander pr. hus.

I den siste fasen, *fase 3* (1800-1500 f.Kr.), varierer tuftenes form og størrelse noe mer enn tidligere. Allikevel ser man ved slutten av denne fasen en tendens mot mindre, lettere konstruerte hus. Gjenstandsmengden minker igjen, men man får flere redskapstyper og et mer variert materiale. Fortsatt finner man tekstil og imitert tekstilkeramikk, Sunderøyspisser og flatehogde spisser med rett eller konkav basis. I tillegg får man nå flere typer flatehogde spisser, slik som Sandbukt typen og spisser med triangulær tange. Her minsker mengden av materiale igjen, rundt 16 stk pr hus.

Tabell 4.2 Fordeling av funn i de tre fasene (¹⁴C daterte med fet skrift)¹

Tuft	Sunderøy	Keramikk	Flatehogd rett/konkav	Sandbukt	Triangulær tange
<i>Fase 1</i>					
Hus 3	2				
Tuft 11	1				
Hus 43	1				
<i>Fase 2</i>					
F 82	30	1165			
F 83	22	496	3		
F 13	11	62			1
Hus C	1				
Hus D	3	41			
Hus 41	7	168			
<i>Fase 3</i>					
F 14	2		2	1	2
F 4	11	13	2		1
F 84	2	25			
Hus 42	2	475	2	2	1
Hus 45	8	76	5	2	
Hus 10	5		1		
Hus 13	5		1		3
Hus 21	1		1		3
Hus II	1	122			
Hus 4	3				

Ut fra denne inndelingen kan man altså se et kronologisk forløp i det arkeologiske materialet som sammenfaller med fasene presentert ovenfor. Ved å sammenligne materialet i tuftene uten ¹⁴C datering med de med ¹⁴C datering (tabell 4.2), fikk jeg plassert også disse inn i de tre fasene (tabell 4.3).

¹ Hus 1 fra Skarvfjordhamn og tuft 9 og 20 fra Melkøya er utelatt fra denne tabellen da disse mangler typologisk sammenlignbart materiale

Tabell 4.3 Samtlige tufters foredeling på de tre faser (¹⁴C daterte med fet skrift)

Fase 1	Fase 2	Fase 3
Hus 3, Skarvfjordhamn	F83, Slettnes	F14, Slettnes
Tuft 11, Melkøya	F82, Slettnes	F4, Slettnes
Hus 43, Sandbukt	F 13, Slettnes	Tuft 20, Melkøya
	Hus 1, Skarvfjordhamn	F84, Slettnes
	Tuft 9, Melkøya	Hus 42, Sandbukt
	Hus C, Risvåg	Hus 45, Sandbukt
	Hus D, Risvåg	Hus 10, Vatnan
	Hus 41, Sandbukt	Hus 13, Vatnan
		Hus II, Vatnan
		Hus 4, Skarvfjordhamn
		Hus 21, Hellefjord

Det er et par hus som kan se ut til å høre hjemme i en annen fase enn der jeg har plassert dem. Hus C i Risvåg har kun Sunderøyspisser som daterbart materiale, og hører sånn sett inn i fase 1. Da jeg regner denne samtidig med hus D (hvor det bla. bla funnet tekstilkeramikk), har jeg derimot plassert den i fase 2. Hus 4 i Skarvfjordhamn passer ut fra materialet (kun Sunderøyspisser) inn i fase 1, men jeg har plassert den i den siste fasen siden denne ligger lavere enn de andre på samme lokalitet som er datert til de tidligere fasene. I tillegg ble det funnet et emne til en flatehogd spiss i tufta.

I analyser av et variert og omfattende materiale dukker det ofte opp unntak fra regelen. I mitt tilfelle er det flere tufter som passer inn i mer enn en av fasene. Hus 10 på Vatnan ser ut til å ha hatt flere bruksfaser. Materialet passer best inn i fase 3, mens tufta ser ut til å ha hatt en lengre og noe tidligere bruksfase. Dette er også påpekt av Simonsen (1994), som skriver at det underste laget i tufta er fra en tidligere periode, mens det øvre lags inventaret sammenfaller med det lavere beliggende hus 13 (Simonsen 1994:117). Jeg har valgt å plassere den i fase 3 og dens morfologiske trekk blir følgelig tatt med i analysen og beskrivelsen av denne fasen.

Hus 3 på Skarvfjordhamn og tuft 11 på Melkøya kan også ha hatt lengre bruksfaser enn dateringene tilsier. I begge disse ble det funnet Sunderøyspisser som tradisjonelt sett plasseres typologisk fra rundt år 2000 f.Kr. (se Kap. 2.3.2.1), mens dateringene ligger på 2500-2100 f. Kr. Også tuft F82 på Slettnes kan ha hatt en lengre bruksfase. Dette kan dermed også forklare den store mengden og den store variasjonen av arkeologisk materiale funnet her (se appendiks B). Nettopp dette medfører at det blir flere hus i fase 3. Husene kan altså være reist i fase 1 eller 2 og fortsatt vært i bruk eller gjenbrukt i fase 3.

Det ser dermed ut som at tuftens form er mer eller mindre den samme som når den ble reist. Dette innebærer at det i fase 3 ikke ser ut til å eksistere like faste ”regler” for hvordan et hus skulle se ut. De har heller valgt å bruke samme eldre fundament som grunnlag for eget hus. Det kan også komme av at huset var allerede slik de ønsket å ha det.

Hus 41 på Sandbukta ser også ut til å ha vært i bruk over lengre tid. Huset ser ut til å ha hatt samme form over hele bruksperioden, men ildstedene ser derimot ut til å endre form og størrelse. Det ble her funnet tre ildstedsanlegg etter hverandre langs tuftas lengdeakse, hvor kun det vestre ser ut til å høre til husets opprinnelige bosetningslag. De øvrige varierer både i form og størrelse (Simonsen 1996:79-80). Det ser altså ut til at selv om de har brukt samme husfundament, har det vært ønskelig å tilpasse ildstedene etter egne behov.

4.4 Tuftenes morfologiske trekk

Hvis man går ut fra at denne inndelingen stemmer, blir resultatet at man har tre tufter i den første fasen, åtte i den neste, og elleve i den siste fasen. Ved å sammenligne alle 22 tufters morfologiske trekk fant jeg ytterligere variasjoner innenfor fasene, slik som ulikheter i tuftenes størrelser (tabell 4.4) og form og størrelser på ildstedene.

Tabell 4.4 Tuftenes størrelser²

	Fase 1	Fase 2	Fase 3
Størrelser	20-25 m ²	16-28 m ²	12-27 m ²
Gjennomsnitt	21,5 m ²	22 m ²	18 m ²

Denne inndelingen sammenfaller med beskrivelsene av fasene fra de ¹⁴C daterte tuftene. Husene fra fase 1 er store, i fase 2 øker størrelsen ytterligere noe, mens man på slutten av fase 3 igjen får mindre hus. Her er det dessuten en større variasjon på husenes størrelser. Gjennomsnittet (tabell 4.4) kan gi et noe feil bilde. Av de 11 tuftene i fase 3 er det for eksempel bare fire som er over 18 m². Kun to er over 20 m², på henholdsvis 25 og 27 m². Alt i alt er det vanskelig å si noe konkret om størrelser ut fra dette relativt sparsomme materialet. Det er derimot andre trekk ved tuftene som kan utdypes noe her. I første fase er tuftene store og omgitt av kompakte valler. I fase 2 er de også store med kompakte valler, men man ser nå at flere av de er kraftig nedgravde og med store møddinger i tilknytning til huset. Over i fase 3 er de ikke lenger nedgravde, men mange av de er fortsatt store med

² Tufter med lang bruksfase er plassert i samme fase som dateringen av det typologiske materialet (eks. hus 10 Vatnan)

kraftige voller. For øvrig preges denne fasen av store variasjoner i tuftenes morfologiske trekk.

Å sette opp ildstedenes form og størrelse viste seg derimot vanskeligere nå når alle tuftene skulle tas med. Men noen tendenser synes å kunne skilles ut. I den første fasen finnes det både runde og rektangulære ildsteder. Disse ligger alle plassert langs midtaksen av huset og er relativt store. I fase 2 er også ildstedene store, rektangulære eller runde, eller bestående av kompliserte ildstedsanlegg. Kun i tuft F83 ligger de asymmetrisk plassert. Den siste fasen viser større variasjon enn de øvrige, det finnes typer av alle nevnt ovenfor, men man ser at enkelte ildsteder er mindre og mer uklart definert. Dette gjelder for eksempel hus 21 i Hellefjord hvor man kun fant en trekullskonsentrasjon i nærheten av en større stein. Ildstedene i denne fasen ligger som oftest sentralt plassert, men også helt i siden av tufta, eller begge deler.

Dette kan underbygge tolkningene av Gressbakkenfasen som en fase hvor det ser ut til å være faste regler for utforming av hus. Mens man i senere perioder ikke kan se samme mønster.

4.5 Generelle trekk ved lokalitetene

Materialet fra de syv kystboplassene er innholdsmessig nokså likt. De aller fleste tufter har et redskapsinventar som peker på en retning mot jakt og fiske, samt en lokal produksjon av redskaper og asbestkeramikk. De vanligste redskapstypene er eneggede skiferkniver, skiferspisser, flatehogde spisser med rett eller konkav basis og med triangulær tange, samt Sandbukst spisser, skrapere, økser og meisler. Mange tufter har et stort antall avslag og en god del kjerner, både av harde bergarter og av skifer. Dette kan tyde på en redskapsproduksjon inne i husene, et bilde som forsterkes av funn av sliperedskaper. Man kan i tillegg anta at det også har eksistert redskaper laget av materialer som ikke lenger er bevarte. Skrapernes funksjon har blitt knyttet til bearbeiding av skinn og tildanning av redskaper av bein, tre og horn. Deres tilstedeværelse kan dermed indirekte si noe om at også denne type redskaper har vært tilstede, selv om det innenfor undersøkelsesområdet ikke lenger er bevart.

I Hellefjord Nedre og på Melkøya foreligger et mer sparsomt materiale. Fra hus 21 i Hellefjord er materialet preget av pilspisser av harde bergarter, noe som også gjenspeiles i

avslagsmaterialet. Det er funnet få redskaper i tuftene på Melkøya, og heller ingen keramikk. Det meste av materialet består av avslag, kjerner og råstoffblokker av harde bergarter og skifer.

Områder utenfor tuftene, slik som på Slettnes VC (Kap.3.6.3) og Kilden på Melkøya (Kap.3.8.2) synes å ha vært brukt til å produsere redskaper og keramikk. Da det kun ble gravd i selve tuftene på de øvrige kystboplassene, er det vanskelig å si om dette også var tilfelle her. Her kan man anta at disse aktiviteter foregikk i de milde årstidene, mens selve bosetningen kan ha vært bofast. Et slikt aktivitetsmønster er kjent fra bla. Iversfjord. Her var det en tendens til at områdene utenfor husene var knyttet til sommeraktiviteter, mens husene kunne relateres til vinteraktiviteter (E. Helskog 1983:146-149).

Forskjeller i redskaper og råstoff kan også komme av regionale forskjeller. Det er ikke kun keramikken som skiller det arkeologiske materialet på kysten og innlandet fra hverandre. Mens man på kysten finner man flere redskaper av skifer, preges materialet på innlandet i stor grad av harde bergarter. Denne tolkningen er basert bla. på materialet fra Virdnejavri 112. Til forskjell fra kystboplassene ble det ikke funnet noen skiferredskaper her, kun et par avslag. Materialet herfra vitner om en stor produksjonen av slåtte steinartefakter, og det ble funnet få andre redskapstyper. I tillegg til en betydelig mengde spisser ble det også funnet et stort antall kjerner og store mengder avslag, totalt 33312 stk (Hood og Olsen 1988:114-119, Olsen 1994:96-98,105).

4.6 Størrelser på lokalitetene

Boplassene på Sørøya er lokaliserte til strandflata, nært hav og havner. Det er ingen kjente lokaliteter fra innlandet her, noe som ikke nødvendigvis betyr at de ikke eksisterer, heller at det her har vært en lav registreringsaktivitet. Også på Melkøya ligger tuftene i nær tilknytning til hav, i Normannsvika på en mer åpen flate enn i Sundfjæra. Tuftene ligger ofte plassert i rekker og i nær tilknytning til hverandre. Innlandslokaliteten Virdnejavri 112 har strukturer av andre karakterer enn på kysten. Bla. ble det funnet stolpehull (sentrert rundt to redskapskonsentrasjoner) (Hood og Olsen 1988:109), som kan tyde på at huskonstruksjonene her har vært lettere, eventuelt i form av telt. Dette bygger opp om en tolkning av at dette som et sesong oppholdssted, hvor man i stor grad produserte spisser og keramikk.

Grovt anslått synes kystbosetningen å variere i størrelser mellom 1–10 hus på hver lokalitet. På Melkøya ser det derimot ut til å kun ha vært et hus som var bosatt på samme tid i samme område. Ser man dette i tilknytning til det arkeologiske materialet, finner man langt mindre materiale på de lokaliteter hvor det er få hus (Melkøya og Hellefjord), enn på de med flere samtidige hus. Dette er en grov inndeling, man må nok regne med at det er et stort kronologisk spenn mellom tuftene i de områder hvor tuftene ikke er utgravde eller daterte. I tillegg må man også regne med at flere av tuftene har hatt sekundær bruk, noe som kan forklare et større antall redskaper funnet her (se appendiks B).

4.7 Lokale variasjoner

Boplassene blir ofte betraktet som homogene enheter. Hvor den ene har basert seg på fiske har den andre produsert keramikk. Forekomsten av en type redskaper funnet på en lokalitet og ikke på en annen kan ha en kronologisk forklaring. På denne måten kan det arkeologiske materialet brukes i en dateringsammenheng. Men i undersøkelsesmaterialet ser det også ut til å være andre forklaringer til variasjoner i redskapsinventar.

På Slettnes har man innad på en lokalitet et variert materiale fordelt på ulike områder. Dette gjelder både tuftenes utforming og det arkeologiske materialet. På Slettnes III er husene mindre enn de på Slettnes VC, førstnevnte med størrelser mellom 17-20 m², mens de på Slettnes VC varierer mellom 26-27 m². Alle tuftene på Slettnes VC har to ildsteder, mens de på III har et ildsted eller store ildstedsanlegg.

På Slettnes III dominerer Sunderøyspissene, eneggede skiferkniver og uregelmessige kjerner. I tuft F13 er det dessuten funnet hele 39 skrapere. Antall avslag er også stort, spesielt i tuft F4. Totalt sett kan materialet herfra vitne om en produksjon og fremstilling av steinredskaper. På Slettnes VC er det en større andel slipte spisser og ikke så mange flatehogde. Det er derimot en god del skrapere funnet her og flere økser, meisler og slipesteiner enn på Slettnes III. I tillegg er det her det er funnet mest asbestkeramikk, i tuft F82 totalt 1165 skår. Området utenfor tuftene i felt VC vitner også om at det her var aktiviteter i den perioden tuftene var i bruk.

Det finnes også eksempler på et variert materiale mellom tufter som ligger plassert rett ved siden av hverandre innefor samme område. Dette er blant annet tilfellet på Risvåg Nedre. Ut fra høyde over havet og plassering daterer jeg hus C og D på til samme periode. Her ser

man en klar forskjell i både utforming og redskapsmaterialet. Hus C har et sentralt plassert ildsted og av redskaper er det funnet slipte skiferspisser, eneggede skiferkniver og fiskesøkk. I hus D er finner man også de slipte skiferredskapene, men man har her i tillegg skrapere, økser og meisler. Dette huset har to rektangulære ildsteder, hvor det i vest er tolket av Simonsen som en pottemakerovn (Simonsen 1964:233, Simonsen 1968:17). Funn av asbestkeramikk og råsbest indikerer en hjemlig produksjon av keramikk i dette huset, mens hovedmengden av materialet fra hus C peker mot jakt og fiske.

Boplassene synes dermed ikke å være homogene, men viser til variasjoner i både utforming av tufter og redskapsinventar. Denne variasjonen i materialet kan komme av forskjellig ressursutnyttelse til forskjellige tider av året. Det kan også ha vært en ulik fordeling av både produksjon og andre gjøremål innenfor en lokalitet. Dette kan for eksempel komme til uttrykk i ulike husholds redskapsinventar. En annen løsning er at det her er snakk om ulik sesongmessig bruk av de forskjellige oppholdsstedene.

4.8 Forslag til bosetningsmønster innenfor undersøkelsesområdet

Det ser ut til å ha vært variasjoner av sedentære eller semisedentære bosetninger på Sørøya i både fase 1, 2 og tidlig i fase 3. Disse antagelser baserer seg i all hovedsak på tuftenes omfang. Utviklingen av mer permanente og solide huskonstruksjoner knyttes gjerne til en fremvekst av en mer sedentær bosetning. Tolkninger av Gressbakkenhus i Varanger som bofaste baseres bla. på de solide huskonstruksjonene (se Kap. 2.3.1, Simonsen 1979:371, Olsen 1994:72-74, Schanche 1994:100). Et annet moment er møddinger funnet i tilknytning til større huskonstruksjoner. Undersøkelser av osteologisk materiale funnet i møddingene har i flere tilfeller vist en sesongmessig variasjon innenfor en lokalitet, som har blitt tolket som at det har vært en helårig bosetning (bla. Renouf 1989:226, E. Helskog 1983:78-82, Schanche 1994:144).

Slike omfattende undersøkelser av møddingmaterialet er ikke blitt gjort innenfor undersøkelsesområdet. Det er derimot funnet møddinger i tilknytning til minst seks av tuftene. Disse er fra alle faser, men ingen i tilknytning til de jeg anser som de yngste.

I tillegg er Sørøya en noe avgrenset enhet. Med dette mener jeg ikke at de ikke har kommet seg fra øya, heller at de fleste livsressurser fantes i den umiddelbare nærhet. Andreassen (1985) og Simonsen (1996) argumenterer for at på grunn av Sørøyas naturlige avgrensning

og rike ressursgrunnlag, var bosetningen her permanent, eller med en flytting mellom boplassene på øya (Andreassen 1985:237, Simonsen 1996: 247, se også Kap. 4.4). Jeg sier meg enig med en stor del av denne argumentasjonen men med visse modifikasjoner. I gjenstandsmaterialet er det en stor variasjon i bruken av råstoff. For å få tak i ulike typer råstoff må befolkningen på Sørøya ha reist og mest sannsynlig kommet i kontakt med andre omkringliggende grupper.

Under kortere perioden kan deler av befolkningen ha reist på jakt eller deltatt i sosiale begivenheter. Det er logisk å tro at bosetningen her hadde kontakt med andre lokale grupper. Avstanden mellom lokalitetene er heller ikke så store (ca 13 km fra Hellefjord til Slettnes). Befolkningen her har nok hatt en annen oppfattelse av nærhet og geografi enn det vi har i dag. Selv om øya er avgrenset behøver ikke dette bety at alle som bodde her hadde kontakt med hverandre. Det er for eksempel langt nærmere til Melkøya fra Slettnes enn det er fra Risvåg til Melkøya. Fra Risvåg er derimot ikke veien så lang over til Loppa. Ulike former for nettverk kan dermed ha eksistert, noe jeg også skal komme tilbake til i neste kapittel. Begrepet bofast er heller ikke klart. Det kan ha vært ulike former for bofasthet, og samtidig er det ulike oppfatninger av hva dette kan innebære. Etter min mening kan man ha vært bofast selv om man ved enkelt tider av året har vært borte i korte perioder av gangen.

Ved et par av lokalitetene kan man ha hatt en flytting eller ulik tidsmessig bruk av boplasser. På Vatnan kan man ha hatt en flytting mellom tuftene i Gurinabukta og de på Vatnan Midt. Eventuelt representerer disse to typer bosetninger, hvor man i Gurinabukta har hatt produksjon av keramikk, mens man på Vatnan Midt har langt flere fangstredskaper, slik som skiferspisser og fiskesøkk. Igjen må det spesifiseres at dette er tolkninger gjort på enkelt tufter og ikke en fullt utgravd lokalitet.

Som beskrevet tidligere (Kap. 4.8) synes det å ha vært en differensiering i gjenstandsmaterialet fra de to områdene på Slettnes. I tillegg til disse to områdene er det funnet tre hustufter av Gressbakken-type på Slettnes XIII, noe som kan tyde på at det også her var en bosetning i denne perioden. Denne differensieringen kan forklares ut fra at man her hadde et sesongflyttemønster avgrenset til boplassene. Utgraverne foreslår at Slettnes

VC eller XIII kan ha fungert som en helårig boplass, mens de andre ble brukt til bestemte foremål ved visse tider av året (Hesjedal m.fl. 1996:216-217).

På Melkøya er et stort område utgravd, både innenfor tuftene og i store områder utenfor. Her ser det ut til å at det meste av materialet begrenses til inne i tuftene. Det ser det ut til å ha vært kun en tuft i bruk på samme tid på hvert av de to områdene. Det kan dermed være snakk om en sesongboplass eller et enkelt hushold. Melksundet som ligger mellom Melkøya og Kvaløya er kjent for å være et godt område til fiske og jakt på havpattedyr og kan ha vært en av årsakene til at man har oppholdt seg her. Et annet moment som støtter opp om påstanden av Melkøya som hovedsakelig sesongboplass er, som kan tenkes å ha vært i bruk under de mildere årstidene.

Også Virdnejavri 112 synes å ha fungert som en sesongboplass. Bruksperioden har nok vært av kort tid av gangen, hvor man har produsert steinredskaper og kanskje har oppholdt seg i forbindelse med jakt. Ut fra avslagsmengden og det store antallet avslag og funn ser dette ut til å ha vært en plass som har vært brukt over lang tid. Dette bekreftes av ^{14}C dateringene herfra (appendiks D).

Flyttingene trenger ikke å ha vært kun mellom nærliggende områder. Man kan også tenke seg at man har hatt en flytting mellom ulike ressursområder spredt over lengre avstander. På Sørøya kan man for eksempel ha flyttet mellom boplassene på innersiden og på yttersiden av øya. Dette kan både ha vært relatert til en annen ressursutnyttelse og rent praktisk i forhold til årstider, da ytterkysten ligger mer utsatt enn de indre kystboplassene. Også indre fjordområder, slik som Alta, kan ha blitt tatt i bruk, for eksempel under vintersesongen. Her kan man ha hatt en annen ressursbruk med jakt på blant annet rein og elg.

Et lignende flyttemønster er kjent fra Norrland i Sverige. Her skjer det en overgang fra relativt bofaste elgjegere i skogslandet under neolitikum, til rein- og elgjegere som bevegede seg mellom skogs- og fjellområdet under epineolitikum og eldre metallalder (rundt år 2000 f.Kr.) (Forsberg 1996:177). Kanskje har man her hatt et lignende flyttemønster, mellom kysten og de indre fjorområdene.

I slutten av fase tre synes bosetningsmønstrer endre seg. Tuftene er noe lettere konstruerte enn de fra de tidligere faser og har et mer sparsomt materiale. Ut fra dette er det nærliggende å tro at dette har vært sesongboplasser hvor man ikke har oppholdt seg i like lange perioder som i de forrige fasene.

4.9 Sammenfatning av analysen

Ut fra et typologisk sammenlignbart materiale kan tuftene i min analyse grovt deles inn i tre faser. Disse faser kjennetegnes ved særlige trekk ved tuftenes morfologi og redskapsinventar. I fase 1 og 2 ser det ut til å ha vært store solide hus, med et redskapsinventar rettet mot jakt og fiske. Det ut til at det har vært variasjoner av sedentære eller semisedentære bosetninger på kystboplassene. Unntaket kan ha vært på Melkøya, hvor det sparsomme materialet og enkelt stående tufter kan tyde på at dette har vært boplasser av en annen karakter, mulig et sesongoppholdssted.

Utover i fase 3 ser man en tendens mot lettere konstruerte hus og et noe mer mobilt bosetningsmønster, også på kysten. Man ser nå en mer utstrakt bruk av innlandet. På Virdnejavri 112 ser de ut til å ha hatt hus i form av telt eller lignende og tolkes dermed som sesongboplass eller oppholdssted. Sånn sett faller alt materialet fint inn i øvrige analyser på materialet i Finnmark fra denne perioden.

Denne utviklingen kan følges også lengre ned i tid. På Slettnes III er tuft F11 datert til 1310-1040 f.Kr. (Beta 49036) (Hesjedal m.fl. 1996:55). Den er en oval tuft på ca 24 m² som er langt mindre nedgravd enn de andre på dette området (bla. F4, F13 og F14 som er med i min analyse). Tufta har to rammeildsteder, det ene er et rektangulært ildsted plassert langs lengdeaksen på huset, mens det andre er kvadratisk plassert noe til side for husets lengdeakse. Her ble det funnet mange Sunderøyspisser, flatehogde spisser av ulik type samt skår av noe som kan være Kjelmøy keramikk (Hesjedal m.fl.. 1996:48-49). En parallell til denne finner vi på Mortensnes, hvor enkelte hus hadde mange av de samme morfologiske trekk, bla. asymmetrisk plasserte ildsteder (Schanche 1988:131-138).

Utover i tidlig metalltid er det altså fortsatt snakk om store hus, men med store variasjoner både når det gjelder størrelser og utforming, og på ildstedenes form og plassering.

Alt i alt vitner materialet fra kystboplassene på Sørøya om en lokal ressursutnyttelse, jakt på øya og fiske i Sørøysundet og områdene rundt. På Melkøya synes det å ha vært en noe mindre bosetning, mens det i Virdnejavri 112 nok er snakk om en sted hvor man har oppholdt seg i kort tid av gangen. I alle områder synes de å ha utnyttet de lokale ressurser, dvs. jakt og fangst av fisk og sjøpattedyr, samt jakt på stor- og småvilt.

Selv om man ser mange likheter i tuftene i de forskjellige fasene, er variasjoner mellom og på lokalitetene øyenfallende. Spesielt gjelder dette tuftenes form og andre morfologiske trekk. Det er visse lokaliteter som viser en større lokal variasjon når det gjelder funksjon, slik som Slettnes og Risvåg Nedre. Sistnevnte viser også til variasjoner husene i mellom.

Noen likhetstrekk finnes derimot. Store, rektangulære hus synes for eksempel å ha vært i bruk under hele undersøkelsesperioden. Også i gjenstandsmaterialet ser man visse redskapstyper som man finner innenfor alle faser, slik som Sunderøypissene.

Overlapping av elementer og lengre bruksfaser viser at dette er ingen fast inndeling. Faseinndelingen er også først og fremst ment som et hjelpemiddel til å skaffe seg oversikt over et stort og omfattende materiale.

Det må her påpekes at dette er *tendenser* jeg har sett i materialet, og ingen ufravikelige endringer i den materielle kulturen. En ting som har utpekt seg mens jeg har gått igjennom materialet er nettopp den store variasjonen ikke bare lokalitetene i mellom, men også innefor en lokalitet. Så kan man spørre seg om variasjoner i materialet kommer av at de er fra forskjellige kronologiske faser eller om dette henger sammen med tuftens funksjon og geografiske plassering.

Det man kan konkludere med ut fra dette er at et materiale som ved første øyekast kan virke nokså homogent ser ut til å være meget mangfoldig. Det vitner om en differensiering mellom lokaliteter og også mellom hushold innad på samme lokalitet. Allikevel kan man se en tendens til en relativt samtidig bruk av visse ulike redskapstyper og et skifte fra et sedentært / semisedentært bosetningsmønster til et mer mobilt levesett i tidlig metalltid.

5. SOSIAL ORGANISASJON OG UTVEKSLING

I dette kapitlet skal jeg føre en kritisk diskusjon av de tolkninger som er blitt gjort materialet fra Gressbakkenfasen og overgangen yngre steinalder – tidlig metalltid. Hovedvekten vil bli lagt på tolkninger gjort av Bjørnar Olsen (1994) og Kjersti Schanche (1994), men andre vil også trekkes inn. Mitt fokus vil være på hva som berører samfunnsorganisasjon og hva de ser som årsaker til endringene som skjer i overgangen til tidlig metalltid.

Disse tolkningene baserer seg i stor grad på et materiale fra Varanger. Som bakgrunn for disse fremheves en del arkeologiske belegg herfra. Dette gjelder spesielt organisering og utformingen på tuftene og importmaterialet. Videre i dette kapitlet skal jeg forsøke å se om man innenfor undersøkelsesområdet også finner samme type arkeologisk materiale. Resultatene av analysen i forrige kapittel samt det arkeologiske materialet presentert i kapittel 3 skal diskuteres opp mot tolkningene for å se om disse kan overføres på materialet fra undersøkelsesområdet. I tillegg skal jeg diskutere omkring andre forhold i denne perioden, slik som kontakter mellom kyst og innland og helleristningene.

5.1 Tolkninger på Gressbakkenfasen og overgangen yngre steinalder/tidlig metalltid

Som nevnt tidligere (Kap.4.4) ser Olsen (1994) og Schanche (1994) en utvikling mot en økt grad av bofasthet i Varanger i perioden 3000-1800 f.Kr. Begge argumenterer for at dette fordret en annen måte å organisere samfunnet på enn tidligere. Denne sosiale organisasjon har igjen vært preget av en økende grad av sosial kontroll (Olsen 1994:85-96, Schanche 1989:46, Schanche 1994:181-182).

Olsen peker på ulike trekk ved det arkeologiske materialet som kan relateres til en sosial differensiering og konflikter innad i samfunnene i Gressbakkenfasen. Begravelser på eller ved boplassene blir langt vanligere i denne perioden. Få røysgraver kan tyde på at bare noen få utvalgte fikk en slik begravelse, noe som igjen kan være knyttet til den dødes sosiale posisjon i samfunnet. Det finnes også eksempler på religiøs spesialisering, som skulpturer av dyr (fugler) og også mennesker. Dette mener han kan peke på religiøs spesialisering i form av sjamanisme. Han trekker paralleller fra etnografiske beskrivelser

hvor sjamanens hjelpeånder ofte er fremstilt som fugler, og fra ristningene fra fase 3 i Alta (Olsen 1994:87-90).

I tillegg blir ornamentikken på beinredskaper mer utbredt i denne fasen. Den er komponert etter to formelle regler, som baserer seg på henholdsvis symmetri og asymmetri. Myrvoll (1992) assosierer redskaper med symmetriske mønstre til egalitet og de asymmetriske til konflikter og motsetningsforhold (Myrvoll 1992:190). Begge typer stiluttrykk knytter Olsen til en maskering av asymmetriske sosiale relasjoner i samfunnet som settes i forbindelse med et internt "stress" i Gressbakkensamfunnene (Olsen 1994:90).

En sosial differensiering kan ha ført til intern uro i form av konflikter mellom kjønn, hushold og eventuelle ledere. Konfliktene forsterkes ytterligere av at menneskene bodde tettere sammen over lengre tid. Olsen og Schanche ser organiseringen av tuftene som en kontrast til asymmetrien på ornamentikken og tolker dette som et forsøk på å holde konfliktene under kontroll gjennom å maskere reelle motsetninger i samfunnet (Olsen 1994:93, Schanche 1988:188-193).

Endringene som skjer i overgangen yngre steinalder/tidlig metalltid knyttes til to faktorer, de interne konflikter i Gressbakkensamfunnene, og en økt vektlegging av reinjakt og pelsdyrsfangst som følge av eksterne sosioøkonomiske relasjoner. Konfliktene var blitt så alvorlige at man ikke kunne avverge at grupper brøt ut og etablerte nye sosiale enheter. Samtidig kunne nye objekter av metall ha blitt brukt til både å legitimere og øke sosiale forskjeller. Slike sosioøkonomiske forbindelser med metallproduserende samfunn krevde en overskuddsproduksjon for å kunne gi noe tilbake, og Olsen ser den intensiverte bruken av innlandet som et utslag av et slikt behov (Olsen 1994:129).

Schanche (1994) skriver at Gressbakkentuftenes fordeling rundt Varangerfjorden antyder en gruppering innenfor to ulike områder, ett på sørsiden og ett i de indre delene av Varangerfjorden. Flertallet av de registrerte tuftene representerer en samtidig bosetning. Hun mener at denne grupperingen ikke er tilfeldig og har heller ingen "naturlige" forklaringer. Dette knyttes heller opp mot kulturelt betingede valg, og at hun argumenterer for at deres beliggenhet gjenspeiler de sosiale forholdene som rådde på den tiden tuftene var bebodd. I tillegg til de i Varanger, finnes det et lignende mønster rundt Porsangerfjorden, et samfunn som tilsvarer de i Varanger (Schanche 1994:167-177).

De forskjellige sosiale enhetene har vært på tre ulike organisatoriske nivå;

- 1) Samfunn (stor administrativ enhet), med fysisk avgrensning innenfor et territorium,
- 2) Lokalsamfunnet, av varierende størrelser og
- 3) Hus/hushold.

En lik sosial organisasjon er også foreslått av Olsen (1994:86).

Disse ulike lokalsamfunn kan ha innehatt spesielle funksjoner. Innenfor hvert av de tre områdene er det registrert en spesielt stor lokalitet hvor det kan ha bodd inntil 200 mennesker. Denne boplassen kan ha hatt en administrativ funksjon som oppholdssted til en felles overordnet leder/lederskap. I Varanger ser Schanche for seg et redistributivt økonomisk samfunn, hvor de innhøstede ressurser blir brakt til et sentralt sted (den største landsbyen), og så fordelt mellom lokalsamfunnene og til husholdene. De markerte forskjellene i artssammensetningen i møddingene kan være et resultat av ulik ervervsmessig spesialisering. Fordelingen av produkter kan ha skjedd gjennom fester/begivenheter eller har blitt utvekslet direkte mellom de ulike lokalsamfunn. De prestisjefylte varer/handelsvarer har blitt brakt til den sentrale landsbyen og så ha vært kanalisert til eksterne utvekslingssystem (Schanche 1994:182-184).

Som Olsen argumenterer hun for at endringene fra sedentære samfunn i yngre steinalder til et mer mobilt levesett rundt år 1800 f.Kr. skyldes interne konflikter i Gressbakkensamfunnet, samt en intensivering av reinjakt og pelsdyrjakt som følge av eksterne sosioøkonomiske relasjoner. I bytte mot metall har samfunnet i Varanger gitt varer som f.eks. elfenben, skinn, o.l. naturressurser i området. Ved å orientere seg mot terrestriske ressurser har det vært mulig å skaffe seg et økonomisk overskudd som kunne inngå i byttetransaksjoner. Dette mener Schanche kan ha vært en mulig årsak til at samfunnene på kysten har gitt opp et sedentært levevis med en ressursutnyttelse som i hovedsak var rettet mot den marina fauna (Schanche 1994:227).

Via et redistributivt utvekslingssystem kunne lederen/lederskapet ha en viss kontroll over produksjonen internt i samfunnet og på så måte skaffet det overskudd nødvendig for å inngå i et transaksjonssystem med utenforliggende samfunn. Dette kontaktnett har blant annet vært motivert av at ønske om å få tilgang på prestisjefylte byttevarer som kan ha bidratt til å øke ledernes makt og prestisje. En annen måte metallet kan ha kommet på er

via utveksling mellom nabogrupper, som også kan ha omfattet mindre fremmedartede varer, slik som steinråstoff og andre typer naturressurser (Schanche 1994:195).

Schanche og Olsen tolker materialet forholdsvis likt, både når det gjelder samfunnsstrukturen i Gressbakkensamfunnene og hva de finner som årsaker til de endringene rundt år 1800 f.Kr. Et skifte til en annen form for bosetningsmønster og sosial organisasjon tilskrives interne konflikter og en økt vektlegging av jakt som følge av eksterne sosioøkonomiske relasjoner.

I undersøkelsesmaterialet finnes det prinsipielle likheter med materialet fra Varanger. Dette gjelder blant annet formen på enkelte av husene, at de ofte ligger organisert på rekker og at man også her ser en endring til et mer mobilt bosetningsmønster over i tidlig metalltid. Samtidig er det ulikhetene som fremfor alt preger det arkeologiske materialet fra undersøkelsesområdet. Passer da disse tolkningene på også dette materialet? Nedenfor skal jeg føre en argumentasjon på hvorfor jeg svarer nei på det spørsmålet.

5.2 Samfunnsorganisasjon

I arkeologisk forskning blir ofte tuftenes utforming og plassering brukt som utgangspunkt for en samfunnsmessig analyse. Dette er i stor grad tilfellet i tolkningene hos både Olsen og Schanche. Gressbakkentuftenes plassering og arrangering (fig.5.1) har blitt brukt som en påviser for hvordan samfunnet kan ha vært organisert:

”En ting vi her kan legge merke til, er utformingen og arrangeringen av Gressbakken – husene. Bolighusene på hver boplass er jevnt over like store, og de ligger på rekke med jevn innbyrdes avstand. Inne i husene er ildstedene arrangert langs midten av husets lengdeakse, og utgangene er plassert midt på gavl- og langveggene. Alt dette gir et inntrykk av symmetri, orden og egalitet, slik det også ble reproduert i menneskes (?) ornamentikk” (Olsen 1994:93).

Schanche modifierer dette noe og skriver at tuftenes plassering langt fra viser et entydig bilde (Schanche 1994:72). Derimot ser hun selve romdelingen som uttrykk for en tilsynelatende egalitet og orden i samfunnet:

”Grunnplanet i gressbakkentuftene formidler symmetri og orden: plasseringen av inngangene er i de aller fleste tilfellene midt på veggene og ildstedene ligger alltid langs husets lengdeakse. Dette mener jeg kan sees som et uttrykk for sosial kontroll og et forsøk på å hindre eller dekke over de tiltagende konfliktene og oppløsningstendensene i samfunnet. Romdelingen har understreket samfunnets ideelle sosiale struktur, dets regler og normer; og på denne måten medvirket til en ideologisk legitimering av de eksisterende maktforhold og den sosiale orden i samfunnet” (Schanche 1994:209).

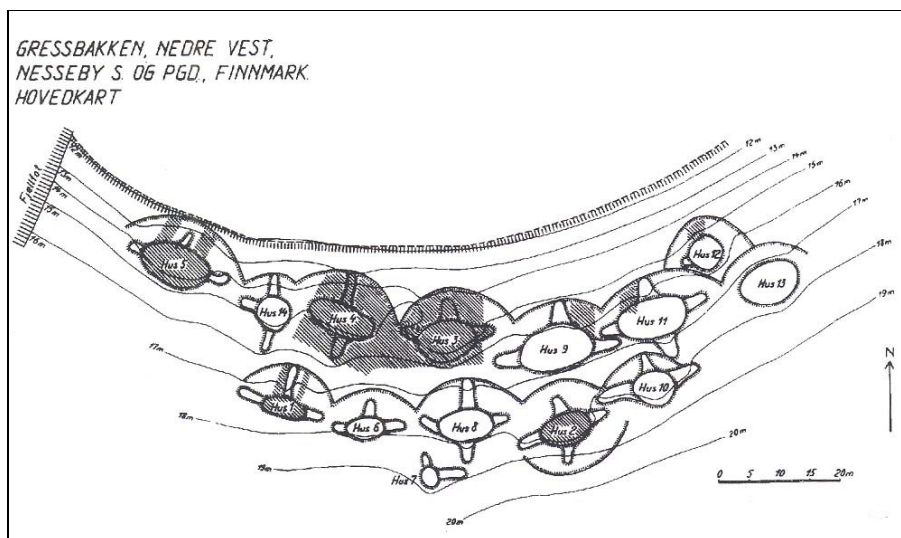

Fig. 5.1 Gressbakken Nedre Vest (Simonsen:1961)

Innenfor undersøkelsesområdet er tuftene fra denne fasen også ofte arrangert på rekker. De ligger lang terrassekanten, i umiddelbar nærhet til hav. Dette kan dermed ha en ren praktisk forklaring, hvor en lett tilgang på ressurser har vært viktig. I tillegg ligger de gunstig i forhold til drenering. Det forklarer derimot ikke hvorfor de ligger på rekker. Det ser ut til at de har brukt de topografiske element, i dette tilfellet terrassekanten, for en plassering av tuftene. Da blir det et naturlig valg å legge de ved siden av hverandre. Et annet moment som ser ut til å gå igjen på de fleste lokaliteter er at tuftene ligger i samme område som eldre tufter. I tillegg er det flere av disse tuftene som har lengre og eldre bruksfaser, så det ser ut til at valg av plassering av husene kan ha hatt også en annen mer kognitiv forklaring. De aller fleste lokaliteter ser ut til å ha blitt valgt som boplass gjennom lang tid. Det skal her sies at også disse eldre hus ligger plassert på rekker, så dette er ikke noe eksklusivt for Gressbakkenfasen.

I mange tilfeller er det kun snakk om et par hus som ligger like symmetrisk plassert som i Varanger (se eksempel fra Sandbukta, fig.3.9). Ofte ser det også ut til å være en "naturlig" forklaring til flere av tuftenes utforming og beliggenhet, sett i forhold til omkringliggende forhold. Flere har faste, naturlige elementer som en del av strukturen, for eksempel bergrygger (bla. hus 10 på Vatnan). Også i Sundfjæra Nedre synes det som at de har vært opptatt av å utnytte naturlige terrengformasjoner til å inngå som en del av huskonstruksjonen. Tuftene ligger plassert tett inn til og mellom berghammere som i flere

tilfeller har utgjort en eller flere vegger i husene. Noe som har medført til at husene har ligget lunt og beskyttet mot vær og vind. Resultatene fra Melkøya prosjektet synes dermed å underbygge at forhold som lokal topografi har hatt mye å si for utformingen av hustuftene (Hesjedal 2003:11, Ramstad 2005:39).

Et annet moment som fører til at man ikke har dette inntrykket av likhet og symmetri, er at tuftene fra denne fasen sjelden er likt utformet. De er gjerne rektangulære, men i tillegg ser man flere forskjeller i tuftenes øvrige morfologiske trekk. Dette gjelder blant annet størrelse, innganger og ildstedenes plassering.

På Risvåg Nedre ligger tuftene plassert på rekke og er like i form og størrelse. De varierer derimot noe mer på øvrige morfologiske trekk. Hus C har et ildsted og to innganger, mens hus D har to ildsteder og en inngang. På Slettnes dateres både hus F82, F 83 og F13 til Gressbakkenfasen. Begge disse er ovale, men varierer fra 20-28 m². F82 har to rektangulære ildsteder plassert langs lengdeaksen på huset, og passer sånn sett godt inn i en beskrivelse av et Gressbakkenhus. F83 har et rektangulært og et lite kvadratisk ildsted, disse er derimot asymmetrisk plassert i tufta. F13 igjen har et todelt rammeildsted. En symmetri i tuftenes morfologiske trekk slik man ser i Varanger kan altså ikke bemerkes i like stor grad i dette materialet.

Rektangulære ildsteder plassert langs midtaksen av huset er et annet karakteristisk trekk ved Gressbakkenhusene. Fire av de 22 tuftene som er med i min analyse har to rektangulære ildsteder plassert langs husets midtakse. Disse er fra både fase 1,2 og tidlig i fase 3, og ingen på samme lokalitet. Det ser dermed ikke ut til å være samme type uniformitet i ildstedenes utforming her som i Varanger. Nå skal det sies at dette er basert på de tuftene som er utgravde, i mange tilfeller gjelder dette for eksempel kun to av seks innenfor en lokalitet. Men ser man på Slettnes III, VC og Melkøya som har et fullt utgravd materiale ser dette ikke ut til å være tilfellet.

Et annet element som blir knyttet til sosial kontroll i tolkningene er antallet innganger. Olsen mener at tre – fire innganger pr hus ikke lar seg forklare ut fra praktiske hensyn alene. Han hever dermed "...at inngangene på Gressbakken - husene var relatert til sosial kontroll og økende ritualisering av adferd. Det kunne for eksempel være slik at noen

innganger var forbeholdt visse sosiale grupper og produkt knyttet til dem” (Olsen 1994:94). Innenfor undersøkelsesområdet er det på det meste funnet to innganger. Jeg mener at to innganger pr hus kan forklare ut fra praktiske hensyn, og forbinder ikke inngangene med ritualisert adferd og sosial kontroll.

Dette er alle observasjoner som er påpekt tidligere. Heidi Johansens analyse (1998) av hustufter i Finnmark mellom 2400-900 f.Kr. konkluderer med at det er store likheter, slik som gulvplan og orientering, mellom tuftene. Det aller mest fremtredende derimot er forskjellene. Bla. er gulvarealet på tuftene fra Varanger rundt 10 m² større i gjennomsnitt enn de øvrige tuftene i Finnmark. Mange er også mindre nedgravde og ikke med like mange innganger. Hun ser dessuten en større variasjon i ildstedenes utforming. I tillegg argumenterer hun at det også innenfor Gressbakkenfasen finnes større variasjoner enn det tolkningene gir uttrykk for. Spesielt trekker hun frem tuftene i de ytre områdene i Varanger som mulige mobile bosetninger (Johansen 1998:74-75, 100).

Etter min mening er plassering og utforming av husene i Gressbakkenfasen fra undersøkelsesområdet i stor grad betinget av lokale topografiske forhold. Deres utsatte plassering for vær og vind kan bygge opp om en slik antagelse. I tillegg viser de en større variasjon både når det gjelder størrelse, ildsteder og antall innganger i forhold til materialet fra Varanger. Hvis man følger tankerekken til Olsen og Schanche virker det ikke som dette var samfunn med store behov for å uttrykke egalitet og orden. Implisitt kan man dermed også si at det lite som bygger opp om en tolkning av disse som samfunn med stor sosial kontroll eller differensiering. I tillegg er det her snakk om betraktelig mindre bosetninger, som nevnt i kapittel 4.6.2 er det oftest kun registrert opp til 1-10 samtidige tufter på hver lokalitet. Behovet for en slik hierarkisk organisering var da nødvendigvis heller ikke så stort.

Ut fra materialet synes det heller som at det har vært en slags fordeling etter funksjon hvor hver enkelt hushold kan ha bidratt med ulike oppgaver (produksjon av spisser, fangst, fiske, keramikk produksjon, osv.) innad eller mellom lokaliteter. Dette kan også spores i møddingmaterialet fra Varanger hvor det ble funnet ulik sesongmessig fordeling av materialet fra forskjellige tufter innad på en lokalitet (E. Helskog 1983:148-149, Renouf 1989:170-171).

Husenes utforming kan til en viss grad også være betinget av en slik funksjonsfordeling. Det kan også her ha vært ledere som har stått for blant annet organisering av jaktturet og fordeling av gjøremål. Men jeg mener at denne organiseringen har fungert på et annet nivå og i en annen form enn i Varanger.

Samtidig er det visse trekk ved tuftene som passer godt inn i beskrivelsen av en Gressbakkentuft. Formen er i de fleste tilfeller rektangulær, enkelte har rektangulære ildsteder plassert langs husets midtakse og mange er dypt nedgravde. Dette kan forklares ut fra en felles ide og kunnskap omkring bygging av hus, noe som igjen kan avspeile kontakter mellom gruppene i Finnmark. Dette bekreftes ytterligere av redskapstypene som er typologisk like mellom store områder, slik som for eksempel skiferredskapene og tekstilkeramikken.

5.3 Lokale kontakter – forholdet mellom kyst og innland

Studiene av materiell kultur har opp gjennom tidene hatt mange innfallsvinkler. Med gjenstandene som utgangspunkt ble systematiske likheter i materiell kultur assosiert med folkegrupper eller ulike kulturer. Utviklingen fra den kulturhistoriske arkeologien frem til i dag har vist forskjellige innfallsvinkler til denne problemstillingen.

Denne oppgaven baseres i stor grad på en komparativ analyse. Til dette behøver man nødvendigvis et typologisk sammenlignbart materiale, noe som igjen kan føres tilbake til at man her har en lik utbredt materiell kultur.

Innenfor undersøkelsesområdet er det flere redskapstyper som man finner i de aller fleste tuftene og i områdene rundt dem. I tillegg til et rent funksjonelt skille mellom hvert enkelt husholdene (se Kap. 4.7), synes det å være en forskjell i bruken av råstoff og bosetningsmønster mellom kyst og innland. Bruken av ulik type råstoff kan ikke forklares kun ut fra funksjonelle hensyn. Regionale stilarter kan således gjenspeile et sosialt fellesskap og kontakter innenfor et geografisk område. Ulik type keramikk er et eksempel på dette, slik som tekstilkeramikk på kysten og Pasvik keramikk på innlandet.

Forholdet mellom kyst og innland har vært grundig debattert og diskutert (bla. Hesjedal 1992:48, Hultgren 1988, Jørgensen og Olsen 1988, Olsen 1984, 1994, Schanche 1994). Arkeologiske belegg for kontakten mellom gruppene på kysten og de på innlandet er

funnet på flere lokaliteter. Forekomsten av visse typer råstoffer har vært en indikator på en slik utveksling og kontakt mellom gruppene. I Virdnejavri er det for eksempel funnet grå chert som stammer fra Alta (Hood 1999:29), i tillegg er det ved enkelte andre innlandslokaliteter funnet pimpstein som kommer fra kysten.

Ut fra det sparsomme materialet er det vanskelig å si noe om hvilke grupper som har oppholdt seg på innlandet. En tolkning er at dette kan ha vært en egen innlandsbefolkning (bla. Olsen 1994:129). Ulik keramikk og bruk av råstoff taler for en slik tolkning. Ut fra dette materialet er det dermed lite som taler for at dette har vært sesongoppholdssted for kyst befolkningen. Stort sett er det eneste like i materialet de flatehogde spissene.

Selv om det klart største antallet er funnet på innlandet, finnes de flatehogde spissene også på alle lokalitetene fra rundt år 2000 – 1800 f.Kr.³ Det har ikke blitt foretatt noen omfattende analyse av de flatehogde spissene for å se om det er noe som skiller de fra innlandet fra de funnet på kysten. En slik analyse har derimot blitt gjort på flatehogde spisser datert til rundt 1300-600 f.Kr. i Norrland i Sverige. Ved bruk av en clusteranalyse på 158 spisser kom Forsberg (1989) frem til at det fantes seks ulike typer spisser. Disse fordelte seg på tre avgrensede geografiske områder, med en klar grense mellom sødre og nordlige Norrland (Forsberg 1989:170-171).

Det ville vært interessant å se om man kunne spore noen av de samme tendenser også i dette materialet. Kanskje ville man også da fått ytterligere arkeologisk belegg for hvilke grupper som oppholdt seg på innlandet. Flatehogde spisser av type 3 på Virdnejavri ser ut til å være en variant av Sandbukst spissen, noe som kan tyde på at man her har lagd sin egen variant av en relativt utbredt spissgruppe. Kanskje finnes det også ytterligere variasjoner av de flatehogde spissene.

Det ser altså ut til at enkelte redskapstyper har gått på tvers av grupper som oppholdt seg på kysten og de på innlandet. Motivasjonen bak å ta opp andre gruppers ulike redskapstyper eller stiluttrykk kan være mange. Odner (1983:54-56) argumenterer for at ulike grupper som har kontakt med hverandre og samarbeider vil ha et behov for å kommunisere fellesskap og solidaritet mellom gruppene. Dette kommer ofte til uttrykk i en

---

³ Ingen funnet på Melkøya hvor det generelt var få funn

adoptering av de forskjellige gruppenes rituelle og materielle trekk. Råstoffet og redskapene som ble utvekslet behøver således ikke å kun ha vært til en praktisk bruk.

Samhandlinger mellom gruppene på kysten kan ha resultert i en lik stil, som for eksempel tekstil eller imitert tekstilkeramikk. Dette kunne ha vært for å symbolisere likhet og tilhørighet gruppene i mellom. I dette ligger det også andre elementer, slik som utveksling av ideer, kunnskaper og andre ikke materielle goder. De flatehogde spissene kan også settes inn i en slik sammenheng. Spissene synes å ha vært i bruk over en lang tidsperiode og man kan dermed anta at de har blitt en integrert del av samfunnet og en del av den bakgrunnskunnskap en gruppe har hatt omkring fremstillingen av redskaper. Slik kan spissene ha fungert på et såkalt emblemisk nivå (Wiessner 1983,1985) hvor spissene bevisst ble brukt for å kommunisere tilhørighet til en gruppe og forskjell til andre.

5.4 Helleristninger – avspeilinger av et utbredt kontaktnett

Helleristningsfeltet i Alta har vært brukt over en lang tidsperiode (ca 3500 år), noe som vitner om sterke tradisjoner knyttet til stedet og feltene her. Flere har tolket Alta som et rituelt senter og et møtested mellom kyst og innlands befolkningen (bla. Andreassen 1985: 289, Helskog 1988:114, Hesjedal 1992:48, Olsen 1994:80-81). Som belegg for dette trekker de frem selve ristningene som ser ut til å gjenspeile to forskjellige miljø som står i et diametralt motsetningsforhold, nemlig kyst og innland. Spesielt har forekomsten av både landdyr og maritime dyr blitt sett på som uttrykk for dette. Ristningene kan også sees på som symboler på solidaritet og enhet mellom to forskjellige miljø, hvor man gjennom disse uttrykte enhet (Andreassen 1985:291, Olsen 1994:80-81)

Som nevnt i kapittel 2.3.3 ser man en endring i motiv på helleristningene fra fase 3 (2700-1700 f.Kr.) til fase 4 (1700-500 f.Kr.). Man kan se tendenser til tidsmessig sammenfall mellom helleristningsfasene og fasene i den generelle kulturutviklinga i Finnmark og Nord – Troms. Helskog (1988:107) mener at dette kan bety at ristningene var en integrert del av en større sosial sammenheng. Flere forskere har sett nettopp dette momentet ved ristningene, at endringene i motivet på helleristningene sammenfaller med endringer i det arkeologiske materialet, for eksempel ved overgangen yngre steinalder/tidlig metalltid (bla. Andreassen 1985:292, Helskog 1988:123-124, Olsen 1994:98).

Ved å se på valg av motiv i de ulike fasene kan man altså si noe om vektleggingen av visse elementer eller deler av det sosiale liv. I Alta er rundt 82 ristninger av båter (Helskog 1985:177). Disse båtene er en kilde til informasjon på nordlig kyst transport og assosieres med organisering og aktiviteter. Helskog påpeker båtenes dobbeltsidige rolle, dens praktiske bruk samt dens symbolske mening i en rituell kontekst. Selv om det er en mengde problemer med å tolke symbolisme ut fra dens kulturelle kontekst, mener Helskog at båt ristningene er en god kilde til å belyse sosioøkonomiske aspekter ved yngre steinalder/tidlig metalltid samfunn. Dette baseres i stor grad på den betydelige variasjonen mellom de menneskelige figurene avbildet på båtene. Siden det er sannsynlig at avbildningene og deres mening er assosiert med den eksisterende sosiale adferd, kan variasjonen av figurene reflektere forskjeller i status eller funksjon i det virkelige liv i en religiøs kontekst (Helskog 1985:178-179).

Fraværet av avbildninger av båter som er direkte involvert i jakt eller fiske er en del av en generell skandinavisk forandring i fase 4. Denne trenden er knyttet til bronsealder jordbruks samfunn hvor den symbolske meningen av ristningene er trodd å ha vært assosiert med transport eller fruktbarhetsgudinner, eller som et uttrykk for den herskendes klasses ønske om å vedlikeholde gode båter og dermed kontroll over handelen (Helskog 1985:199-200). Avbildningene på helleristningene har ofte blitt betraktet som uttrykk for religiøse eller mytiske forestillinger. Fraværet av avbildninger av jakt og fiske betyr ikke at de ikke lenger drev på med dette. Kanskje var det en annen forestillingsverden som nå ble viktigere, og dyr som var blitt en integrert del av ens hverdag, slik som reinen, ikke lenger hadde samme mytiske rolle.

Scener og ristninger som kan tolkes som uttrykk for relasjoner mellom kyst og innland er også fraværende i denne fasen (Olsen 1994:98). Kanskje har også denne kontakten mellom gruppene blitt en så integrert del av hverdagen at andre mer eksotiske og mytiske motiv ble valgt. En annen mulighet er at gruppene nå ikke lenger har like stor kontakt og er mer splittet opp enn tidligere. Dette kan også henge sammen med et mer mobil levesett som førte til at folk levde mer spredt.

Båtene i fase 4 har store likhetstrekk med de som er avbildet på sørskandinaviske helleristninger (Helskog 1985:186, 195, 1988:59, 88). Disse båtene er dessuten større enn

de eldre og Helskog mener disse kunne ha vært brukt i økonomiske samarbeid eller transport på en større skala enn tidligere. I denne fasen er som sagt avbildningene ikke lenger av jakt- og fiskescener, men er assosiert med ”reiser”, guder, ånder og mennesker. Avbildningene av båtene kan si noe om samarbeid mellom flere mennesker og deres sosiale organisasjon. For eksempel så kan en båt med to mennesker som fisker ha vært brukt til daglig/hjemlig bruk, mens en med åtte mennesker om bord kan ha vært brukt til samarbeids aktiviteter som jakt og handel (Helskog 1985:197-199). Ved å se på båtenes form og funksjon (sørskandinavisk, knyttet til reiser, mennesker), kan man danne seg bilder av hva menneskene i tidlig metalltid var opptatt av og hvem de sosialiserte seg med.

I tillegg til de sørskandinaviske båtene finnes det fra samme tidsperiode en scene der to individer slåss med sverd og skjold, noe som også knyttes til kontakter med samfunn lengre sør. Visuelt ser det altså ut til at menneskene som risset inn bildene i Alta har hatt kontakter rettet sørover i denne fasen (Helskog 1988: 87,109, Olsen 1994:127).

Helleristningsfasen 4 er samtidig med fase 3 i min analyse (se Kap.4.3), en fase hvor man etter hvert ser en overgang til lettere huskonstruksjoner og mindre arkeologisk materiale. Alle disse hendelser er knyttet til overgangen til tidlig metalltid, hvor man ser de samme endringer over store områder. I tolkningene har denne overgangen nettopp blitt knyttet til økte eksterne kontakter. Ut fra helleristningen ser dette ut til å være tilfellet også innenfor undersøkelsesområdet.

5.5 Import, handel, utveksling

Som sagt knyttes overgangen til et mer mobilt bosetningsmønster i tidlig metalltid til en økt betydning av ervervelsen av statusgjenstander. Dette sees i sammenheng med et redistributivt utvekslingsmønster hvor fremfor alt lederen sto i spissen for ervervelsen av prestisjevarer. Den empiriske bakgrunnen for en slik tolkning er bla. kobberfunnene (se kap.2.3.2.5).

Innenfor undersøkelsesområdet er det ikke funnet kobber, men sørskandinaviske flintdolker (Kap. 3.10.3). Som kobbergjenstandene anses disse for å være prestisjevarer og blir betraktet som et bevis på kontakter langt utenfor en nordnorsk kontekst. Som bevis på kontakter med sørskandinaviske jordbruksamfunn har flintdolkene også ofte blitt satt i sammenheng med en diskusjon omkring introduksjon av jordbruk (blant annet Andreassen

1985:288, Johansen 1979, Olsen 1994:128-129, Simonsen 1979:494). Jeg vil ikke gå videre inn på denne diskusjonen her, heller ikke hvordan de har havnet så langt nord (se Hultgren 1988:148-158). I stedet for vil jeg her gå inn på hvilken effekt dolkene, og annet importmateriale, har hatt i en sosial sammenheng.

I sin analyse av materialet i Varanger ser Schanche for seg et redistributivt økonomisk samfunn hvor ressursene blir brakt til et sentralt sted og så fordelt mellom lokalsamfunn og hushold. Resiprositet er en gjensidig utveksling mellom likeverdige parter, hvor goder samles inn og distribueres ut fra et senter eller en sentral aktør. Dette kan omfatte en ”mellommann” som håndterer utvekslingen mellom grupper eller individer (Polanyi 1957:250-254). Schanche ser for seg en høvding eller ledere som fordelte godene videre til lokalsamfunn, eventuelt at lokalsamfunnene delte seg i mellom og kun prestisje gjenstander og andre verdifulle varer ble brakt til den sentrale landsbyen (Schanche 1994:184).

Også Olsen argumenterer for at importert prestisjegods kan ha tjent som statusobjekt for lederne. Han skriver også at de kan ha blitt gitt som gaver for å verve nye tilhengere. Begge to fremhever den økonomiske og sosiale gevinsten for *lederne*. Men kan et slikt utbytte også omfatte andre samfunnsmedlemmer? Som nevnt i kapittel 5.2 tror jeg ikke at samfunnene innenfor undersøkelsesområdet i like stor grad var preget av en sosial kontroll og likt organisert som i Varanger. Det kan ha vært ledere også her, men behovet for å øke sin makt og status ville ikke ha vært like stort i et mindre samfunn med få medlemmer og uten streng sosial kontroll. Hvilke funksjoner kan så dolkene ha hatt? Hva mer kan ligge bak enn prestisje? Og kan det ha hatt betydning for andre enn lederen?

Man ser at det har vært etablert kontakter mellom gruppene på Nordkalotten allerede i tidligere faser. Damm (2004) skriver at fra omkring 5000 f. Kr. ser man endringer i det arkeologiske materialet som tyder på at det har vært kontakter mellom ulike områder her. Selv om det ikke er snakk om synkrone endringer, tyder disse elementer på at det er omfattende kontakter (Damm 2004:7-8). Tendensene man ser i den tekstilkeramiske fasen blir kraftig forsterket i neste fase, Kjelmøyfasen (900-0 f.Kr.). Forskjellene i den materielle kulturen mellom kyst og innland utviskes, og forbindelsene til Øst-Russland intensiveres. Dette kan tyde på at de kontakter som har vært opprettet vedlikeholdes. Det er altså en

kontinuitet man ser spor etter, kontakter som har vært og som fortsetter utover i tid og forsterkes. Denne typen for sosiale band innebar sikkert en del andre ting enn kun ervervelsen av prestisjegods og andre materielle goder.

En utveksling innebærer mer enn materielle verdier. Og en gjenstand kan være mer enn en vare. Mauss forklarer gavebytte som av stor betydning for samfunnets sosiale integrasjon, og at det i gaven ligger et krav om gjengiving. Den stadige utvekslingen av gaver er med på å opprettholde forskjellige folkegrupperes sosiale relasjoner og de felles verdinormer som er nødvendige for samfunnets overlevelse. Gavene som blir utvekslet kan i teorien virke frivillige, mens de i realiteten representerer en forpliktelse (Mauss 1995 [1923-24]:11).

Mauss skrifter omhandler noe som han kaller *systemet av totale ytelser*, hvor goder som sirkulerer bare er et aspekt ved en kontrakt som er langt mer generell og permanent. Dessuten, skriver Mauss, er det ikke utelukkende goder og rikdommer som utveksles i dette systemet, men også kvinner, fester, barn, høflighet, osv. Dette er en utveksling som ikke bare foregår mellom individer, men kollektiver som forplikter seg gjensidig. Å opprettholde et forhold og relasjoner blir her nevnt som en viktig faktor (Mauss 1995:15). Mange av helleristingene fra fase 4 er av en mer "seremoniell" karakter enn tidligere, noe som kan antyde at utvekslingen har økt eller at fokuset på samhandlinger har økt. Man handlet kanskje nå med andre grupper, hadde andre kontakter under andre forhold.

Hvem som hadde makt og oppnådde prestisje i samfunnet trenger ikke være knyttet opp til en leder eller selve gjenstanden. Helms (1992) skriver at geografisk fjerne land kan bli oppfattet som en del av det ekstraordinære, det overnaturlige. Det følger logisk fra dette at kontakter med geografisk fjerne regioner burde bli sees på som ideologiske eksepsjonelle aktiviteter, og de som kan utføre slik kontakt burde bli ansett som eksepsjonelle personer på grunn av disse bestrebelse. De bør bli sett som politisk-ideologiske eksperter eller "helte" (Helms 1992:159).

I tillegg til en anerkjennelse av å mænge seg med fremmede, får man erfaringer ved å ha reist lange distanser og ha opplevd og ervervet seg nye kunnskaper. Kontakten med fremmede er forbundet med mystikk, og de som har denne kontakten er ansett for å ha

større makt og kunnskaper enn de som ikke har det. Slike fremmede kan være antatt å ha spesielle makter ved å være fra en mektig fjern plass (Helms 1992:160-161).

Materiell kultur blir her synlige bevis på denne kontakten. Selv om man antar at flintdolkene i stor grad har kommet nordover via andre grupper, kan også noe av kontakten ha vært direkte. Kontaktene kan ha ført til en spesialisering og segregering av samfunnet, hvor de som hadde nære kontakter oppnådde en spesiell status. Jeg ser for meg en økt utveksling mellom gruppene på kysten og på innlandet samtidig som kontakten med samfunn lengre sør intensiveres. Som sagt kan en utveksling innebære mer enn det materielle. Gjennom utvekslingen har man forpliktet seg til gjenytelse og vedlikeholdt sosiale bånd og allianser.

En endring i bosetningsmønster over i tidlig metalltid er ikke forbeholdt Finnmark. En gang i perioden 2000-1500 f.Kr. skjedde det en fundamental forandring når det gjelder økonomi og bosetningsmønster i nordre Norrlands innland. Fra små, stabile territorier som fantes under neolitikum (ca 4000-2000 f.Kr.), skjedde det en overgang til større grupper lokalisert ved de største vannleiene. Jakt på rein, elg og fiske var viktige økonomiske ressurser og gruppene bevegde seg mellom basisleire i skoglandet og basisleire på kanten til fjellområdet lengre vest. Det finnes tegn som tyder på at transaksjoner med omkringliggende områder begynte allerede i epineolitisk tid, noe som måtte ha hatt gjennomgripende konsekvenser for den økonomiske og sosiale organisasjonen hos fangst samfunnene i innlandet. Forsberg mener dette er en viktig faktor for forklaringen av den gjennomgripende forandring i bosetningsmønster og økonomisk struktur som har blitt dokumentert for flere elvdaler i Nord - Sverige (Forsberg 1996:172-176).

Forsberg argumenterer for at vi må se på disse samfunn som mer komplekse. Det har vært et stort antall lokalsamfunn hvor den materielle kultur har blitt brukt aktivt og hvor den utgjør et repertoar som har blitt brukt i ulike strategier i ulike lokalsamfunn. For å forstå relasjonene samfunnene i mellom så må man gjøre en identifikasjon og en grunnleggende analyse av omkringliggende samfunn (Forsberg 1996:176-184).

Disse er ofte ikke en del av analysen. Slik som de metallproduserende samfunn i øst som både Olsen og Schanche refererer til i sine tolkninger. Hovedvekten er lagt på ervervlsen

av metall, hvor viktig det ble utover i tidlig metalltid, hvor viktig det var for jeger/samlerne i Finnmark. Dette er selvfølgelig en stor og viktig del av analysen, men det ville også vært interessant å sett på hvilke intensjoner som lå bak et slikt bytte, i begge retninger, i stedet for bare å se på følgene av det. Her ville det vært interessant å også fått en analyse for å blant annet kunne sett på likheter og ulikheter samfunnene i mellom. På så måte kunne man fått en bredere forståelse av selve kontakten som har vært og virkningene av den.

5.6 Prestisjeobjekter

I tillegg til at flintdolkene er fra andre områder enn kobbermaterialet, er de også funnet i en annen kontekst. Alle er løsfunn funnet utenfor en boplasskontekst. Andre importgjenstander av sørskandinaviske opprinnelse er også funnet i en slik kontekst. Tora Hultgren (1988) argumenterer for at samtlige løsfunn av importsaker fra Rana i Nordland er gravfunn eller andre rituelle nedleggelse. Hultgren mener at importgjenstandene er symbolske redskaper i sosiale strategier. Disse har en tilknytning til det ytre fjordområdet her. Denne lokaliseringen av funnene vitner om sosiale barrierer for visse typer transaksjoner, og hun ser deres klare tilknytning til kysten som en kontrast mellom kyst og innlandsgruppas materielle kultur (Hultgren 1988:148).

Ofte har slike løsfunn av verdifulle prestisjevarer blitt satt i sammenheng med rituelle deponeringer. Dette har ofte blitt satt inn i en økonomisk modell hvor depotene har blitt oppfattet som en beholdning av økonomiske verdier (jf edelmetalldepoter). Deponeringer har også ofte blitt satt i sammenheng med forsøk på å maskere sosiale forskjeller i redsel for at gjenstandene skulle føre til en enda større segregering av samfunnet og for å motvirke at de ble brukt til ervervelse av personlig status (bla. Olsen 1994:95). Ofte blir depoter fra tidligere perioder tolket inn i den siste modellen.

Senere har disse blitt kritisert for et for ensidig fokus på gjenstandenes materielle sider, hvor ting blir definert som statiske. Kritikken har spesielt gått på at også objektene, slik som menneskene, har livsløp. Dette innebærer at ved innlemmelse i andre sosiale sfærer kan ting forandre både mening og status (se diskusjon i Spangen 2004).

Importmaterialet er gjerne knyttet til en høy materiell verdi. Både i seg selv, men også i forhold til hvilken rolle de kan ha hatt i en sosial sammenheng, som prestisjevarer. Men de kan også ha endret både status og mening etter som hvem de tilhørte. Dermed er deres

betydning også knyttet til hvem de ble gitt av eller hvor de kom fra. Det er lite i det øvrige arkeologiske materialet som taler for en ensidig økonomisk tolkning på flintdolkene funnet innenfor undersøkelsesområdet. Det man kan tenke seg er at dolkene kan ha inngått i en forestillingsverden knyttet til de menneskene som lagde de eller plassen hvor de kom fra. Det som synes å være et intensivert fokuset på avbildningene av de sørskandinaviske båtene og rituelle aktiviteter kan trekkes inn i en slik sammenheng.

I eksemplene nevnt ovenfor ser man at det er flere enn lederne som kan ha et utbytte av kontakter med fremmede, og at disse kan ha flere former og betydninger. Selve gjenstanden i seg selv blir da ikke nødvendigvis det viktigste utbyttet ved en slik transaksjon og dens mening er ikke alltid knyttet til dens materielle verdi. Allianser og sosiale bånd mellom gruppene blir her langt viktigere.

Shortman og Urban (1992) skriver at det er en generell antakelse at den sosiopolitiske betydningen av fortidige kontakter er målbar av det bevarte antall eksotiske funn. Videre sier de at det er i høyeste grad mulig å forestille seg et interaksjonssystem hvor gods ble utvekslet i et lite antall og allikevel spilte en viktig rolle i å definere regionale og sosiopolitiske hierarki. Det har blitt poengtert at det viktigste som bevegde seg mellom interaksjons partnere var informasjon. Viktige forbindelser mellom samfunn kan involvere betydelig forflytning av informasjon, men lite hvis noe, bevegelser av gjenstander. Noe som ikke gjør våre studier av interaksjons systemer noe lettere (Shortman & Urban 1992:236-237).

Vi lar oss lett fascinere av disse flotte gjenstandene, noe nok også folk på denne tiden gjorde. Men selv om man ser at det her har vært kontakter, er det ikke sikkert at de har vært hyppige. Heller ikke alle medlemmer av et samfunn vil ha hatt like stor kjennskap til, eller direkte kontakt med, fremmede grupper. Ut fra antall importgjenstander funnet ser det heller ikke ut til å ha vært tilfelle.

5.7 Alternative innfallsvinkler

Det finnes flere innvendinger mot å overføre tolkningene gjort av Olsen og Schanche over på materialet fra undersøkelsesområdet. For det første er det snakk om et annerledes materiale funnet i en annen geografisk kontekst. Når det gjelder samfunns struktur i Gressbakkenfasen er det flere trekk ved tuftene her som antyder en annen form for sosial

organisasjon og sosial kontroll. Det er færre tufter ved hver lokalitet og de varierer mer i både utforming og størrelser sett i forhold til tuftene i Varanger. Det ser derimot ut til å være en differensiering boplassene i mellom, spesielt kan dette spores på Slettnes. Noen lokaliteter er klart større enn andre, slik som Slettnes VC eller XIII, som kan ha fungert som en hovedboplass. Det ser også ut til at differensieringen boplassene i mellom kan ha med funksjon å gjøre, og ikke nødvendigvis en kronologisk utvikling. Overgangen til et mer mobilt levesett i tidlig metalltid kan dermed heller ikke knyttes opp mot interne konflikter, da det er lite i materialet som tyder på dette.

Tidligere i dette kapitlet har jeg stort sett fokusert på ulikheter mellom Varanger og mitt undersøkelsesområde. Selv om det er mange forskjeller finnes det også en del likhetstrekk. Spesielt gjelder dette den utviklingen man ser utover i tidlig metalltid. Det ser ut til at man også her går over til et mer mobilt levesett samtidig som kontaktene med omkringliggende områder øker. Hustuftenes form og morfologiske trekk varierer mer og det synes som man har lettere konstruerte hus samtidig som antallet gjenstander i husene minker. En økt bruk av innlandet i denne perioden kan knyttes til mer omfattende bruk av større områder hvor også sosiale bånd har strekt seg innenfor større geografiske rammer. En tilbaketrekking av skogen og store deler av de terrestriske dyrene (se Kap.2.1.2) i denne perioden kan også ha ført til at man nå tar i bruk større deler av innlandet.

En av årsakene til endringene som skjer i tidlig metalltid knyttes som sagt til økte eksterne sosioøkonomiske relasjoner. Dette kan til en viss grad også stemme innenfor undersøkelsesområdet. Til forskjell fra Olsen og Schanche mener jeg at ervervelsen av importmaterialet i *seg selv*, som prestisjevarer for lederne, ikke var en avgjørende årsak til at man gikk over til et mer mobilt levesett. Da det er lite som tyder på at samfunnene i undersøkelsesområdet var preget av stor sosial kontroll, ville prestisjevarer ikke ha hatt samme betydning eller bidratt å øke sosiale forskjeller og da skape indre konflikter.

Som sagt kan også en utveksling knyttes til andre faktorer enn prestisje. Spesielt passende er det for et område som har hatt etablerte kontakter med omkringliggende samfunn over en lang periode. Dette tyder på nære sosiale bånd som kan ha blitt forsterket og vedlikeholdt av en utveksling av gaver og varer. På denne måten er det sosiale aspektet ved en utveksling som blir viktig, ikke det materielle. En kontakt med fremmede grupper kan

også introdusert gruppene for en annen ideologi, levesett og ideer som kunne ført til at man gikk over til en annen bosetningsform.

Til sist skal det sies at mine tolkninger baseres i stor grad på ett litisk materiale, og lite osteologisk materiale eller gravfunn som kan bygge opp om en teori omkring sosial differensiering. Alt i alt preges denne gjennomgangen at man til stor del har et nokså annerledes materiale å sammenligne med. Dette er også påpekt av Olsen (1994:96) som skriver:

”Som tidligere nevnt var overgangen til større hus et generelt trekk ved utviklingen i periode III (3000-1800 f.Kr. min anm) på kysten. Det er selvsagt fristende å knytte dette til sosiale prosesser som tilsvarer dem jeg har hevdet foregikk i Varanger, men slike analogislutninger kan lett dekke over regional variasjon. Bevaringsforhold, og omfanget av undersøkelsene lenger vest på Finnmarkskysten, gjør at vi her har et langt dårligere grunnlag for å fange opp de sosiale prosessene.”

Og nettopp dette er også et av hovedpoengene med diskusjonen ovenfor. Til tross for at man i de senere år har blitt klar over forskjellene mellom disse to ulike geografiske regionene, er det lett at det nettopp fremstillingen av Varanger materialet og tolkningene gjort på dette vektlegges. Ofte blir det nevnt at utviklingen langs Finnmarkskysten er annerledes, men noen mer fyldig beskrivelse av disse forskjellene blir ikke gitt og heller ingen forklaring til hvorfor. En av årsakene kan være etablerte arkeologiske referanserammer og fasebeskrivelser som vi har vanskelig for å modifisere eller slite oss løs fra.

6. KONKLUSJON

Som vist i denne oppgaven er det store forskjeller mellom materialet fra undersøkelsesområdet og det i Varanger. Allikevel har overgangen yngre steinalder/tidlig metalltid ofte blitt fremstilt ut ifra tolkningene gjort på Varanger materialet.

Årsakene til dette kan være mange. Arkeologisk sett er materialet fra Varanger større, bedre bevart og vel dokumentert. I tillegg er det noe enestående for Finnmark. Ofte er det rike områder (arkeologisk sett) som Varanger, Borg eller Kaupang som får størst fokus, ikke bare fra folk flest men også innenfor det arkeologiske fagmiljøet. Forutsetningene for en videre og mer fyldig tolkning er dessuten bedre i slike områder enn for eksempel for to tufter gravd på 60 – tallet. I min gjennomgang erfarte jeg nettopp hvor stor forskjell det er på tilgjengeligheten på det arkeologiske materialet. Dette kan også være med på å sette et mindre vel dokumentert materiale i skyggen.

I Skandinavia er de nordlige, arktiske områdene ansett som perifere, hvor Finnmark ofte kan bli sett på som "...den evige, ytterste periferi" (Engelstad 1989:129). De siste årene har også bevisstheten omkring denne problemstillingen økt (bla. Bertelsen 2005, Brekmoe 2004). Bevisstgjøringen gjelder ikke bare selve bevaringen og håndteringen av kulturminnene. Den har også skapt økt fokus på lokale forskjeller innenfor områder med store regionale likheter.

I de siste år har det blitt etterlyst et mer nyansert bilde på samfunnsorganisasjon og typer av bosetningsmønster i yngre steinalder/tidlig metalltid (jf Kap. 4.2). Men allikevel har man operert med de samme arkeologiske termer selv når man har jobbet med et annet og annerledes materiale. De etablerte arkeologiske rammer som vi jobber innenfor kan være vanskelige å nyansere eller slite seg løs fra og det er lettere å finne ting som passer inn enn noe som ikke gjør det. For eksempel tok det lang tid før etablerte "etniske" grenser, slik som hvor langt sør samene holdt til, kunne flyttes.

I min gjennomgang av materialet gjorde jeg selv en slags kryssliste for hva som stemte og hva som ikke stemte overens med den generelle beskrivelsen av Gressbakkenhus.

Så kan man jo spørre seg om man ved å prøve å få alt til å passe inn i en slik beskrivelse kan gå glipp av andre interessante momenter ved husene fra denne tiden. Marianne Skandfer (2005) gjør en kritisk diskusjon av bruken av begrepet Gressbakkenhus og viser til at man faktisk over flere og yngre perioder kan finne hustyper helt lik disse. Er dette også Gressbakkenhus? Hadde de dermed den samme form for sosial organisasjon og bosetningsmønster også her? Svaret blir nok oftere nei enn ja.

Både Olsen og Schanche presiserer at deres tolkninger i stor grad baseres på et arkeologisk materiale fra Varanger. Derfor er disse tolkninger ikke i seg selv under diskusjon. Det jeg føler blir feilaktig er å overføre disse tolkninger over på et annet materiale, som er forskjellige ikke bare pga. geografi men også i innhold. Man ser store likhetstrekk og det er ikke tvil om at disse samfunn hadde kontakt med hverandre på et eller annet plan. Det er derimot ikke sagt at de var likt strukturert eller organisert. Da disse tolkningene er vel anerkjente og baserer seg på et kjent og spennende materiale er det lett at vi lar oss fascinere av dette. Feilen oppstår når man implisitt sier at sånn var det overalt i Finnmark.

Det kan være vanskelig å løsrive seg fra etablerte arkeologiske termer. Blant annet termer som "arktisk" og "nordisk" brukt på materiale fra Nord Fennoskandinavia, er heller udefinerte konsepter intendert for en type høynivås klassifisering av materialet. Bolin (1999) argumenterer for at vi derfor må diskutere hvorvidt det er passende å bruke disse merkelapper når man beskriver materiell kultur i forhold til eksterne påvirkninger. Hva som mangler ved disse er et fokus på interne kontekster, meninger og strategier som ble utviklet *innenfor* disse nordlige områder (Bolin 1999:99). Dette er noe Damm (2004) også etterlyser, hvor hun skriver at vi tar for gitt at det eksisterte ensartede bosetningsmønster, og at vi da overser de lokale variasjoner som finnes i materialet (Damm 2004:9-10).

Det er nettopp det man gjør ved å overføre et helt sett med sosiale variabler over på et annet materiale bare fordi de hører inn under samme periode. Forsberg (1996) understreker også betydningen av å diskutere samfunn fra ulike teoretiske perspektiv, der vi som arkeologer ikke bare studerer kontakter og transaksjoner med omkringliggende samfunn, men også ser på den *indre* strukturs ulike form hos de ulike samfunn (Forsberg 1996:176). Et slikt perspektiv kan helt klart belyse hvilke intensjoner som lå bak en utveksling. Ved å se på samfunnets indre struktur kan vi bedre forstå, eller tolke, hvilke virkninger denne

kontakten hadde. Da den indre struktur synes å være annerledes i undersøkelsesområdet, blir det da heller ikke riktig å overføre tolkninger gjort på et annet samfunn med en annen samfunnsstruktur enn den funnet i Varanger.

Arkeologi som fag og yrke er i stor grad å klassifisere og finne mønstre. Her opererer man ofte ut fra visse forutsetninger når man skal klassifisere et materiale. Men det er ingen motsigelse i å ha lokale varianter i tillegg til overordnede kulturelle trekk. På denne måten kan man se visse store mønstre, slik som et typologisk likt materiale, og i tillegg ha tufter som er utformet og tilrettelagt etter lokale topografiske og geografiske forhold.

Det denne gjennomgangen viser er at en arkeologisk kontekst ikke bør løsrives fra sin geografiske beliggenhet. Ofte blir mindre perifere strøk knyttet til større, mer utbredte kulturer. Problemet er da at man går glipp av de små, men allikevel store, forskjellene. Hvis man ikke ser materialet ut fra sin geografiske og samfunnsmessige kontekst, går man glipp av bredden og samtidig store deler av fortiden. Dermed kan man da lett overse lokale varianter og for Finnmarks vedkommende få en ”periferi i periferien”. Selv om innlandslokalitetene og mye av det øvrige materialet presentert i denne oppgaven ikke i like stor grad er blitt undersøkt og dokumentert som i Varanger, er materialet herfra en like stor del av forhistorien. Det er tilgjengelig og til stede, og vår målsetning burde da være å inkludere de i en mer utstrakt bruk enn tidligere.

Kartleggingsreisen på 60-tallet (Kap. 2.2.1) ble satt i gang med et ønske om en større viten omkring områder som tidligere ikke var gitt like stor oppmerksomhet. Simonsens ord omkring motivasjonen bak undersøkelsene synes å sammenfalle med mine egne mål med denne oppgaven:

”Dette å konstantere om Nord – Norge gjennom steinalderens årtusener bestandig var en kulturell enhet, eller bestandig var splittet opp i en rekke bygdekulturer, eller snart var det ene, snart det annet – dette er en del av Norgeshistorien, ikke bare av lokalhistorien” (Simonsen 1968:20).

APPENDIKS A: Undersøkte hustuffer

1. Risvåg Nedre

Hus C

Tufta ligger på ca 11 m.o.h. Den hadde en rektangulær gulvflate på 6 x 3,4 m, totalt ca 20 m². På husets nedre side var det en 6 ½ m bred mødding eller voll. Midt på gulvet ble det funnet et ildsted av en "uordentlig steinsamling" på 2 x 5 m. Det var to forsenkninger i vollene, noe som kan ha vært innganger (Simonsen 1963b:5-6, 1964:233, 1991:145).

I tufta ble det bla. funnet Sunderøy- og tangespisser. Dette, sammen med tuftens plassering over havet, indikerer en alder på tufta fra ca år 2000-900 f.Kr.

Hus D

Tufta ligger på ca 10,5 m.o.h. Den hadde en rektangulær gulvflate på 3,4 x 5,4 m, totalt ca 18 m². Den ene siden var noe nedgravd, og motstående hadde en 5 m bred og 1 m høy voll. Tufta hadde to ildsteder liggende langs lengdeaksen, konstruert som to kasser av kantstilte heller med en flat helle i bunnen. Det ene var på 95 x 70 cm og det andre på 118 x 95 cm. Ildstedet i vest er av Simonsen tolket som en pottemakerovn. Nedre sørøstre voll var kraftig med en 1 m bred forsenkning, noe som kan ha vært en inngang (Simonsen 1963b:6-7, 1964:233, 1991:145). Av funn var det bla. tekstilkeramikk og Sunderøyspisser, som peker mot en datering fra rundt år 2000 – 900 f.Kr.

2. Vatnan

Gurinabukta, Hus II

Tufta ligger på ca 9 m.o.h. Den hadde en rektangulær gulvflate på 4,3 x 2,8 m, totalt ca 12 m². Den var ikke nedgravd men vollen ble funnet i den delen av tufta som ligger vendt mot kystlinjen. Vollene besto av dels store steiner og dels grus, opp mot 60 cm høye. En rund trekullskonsentrasjon, 60 cm i diameter, funnet i sørøst gavlen ble tolket som et ildsted. Det ble ikke funnet noen spor etter innganger (Simonsen 1994:304-305). I hus II er det funnet bla. asbestkeramikk, Sunderøyspisser og flatehogde spisser, noe som daterer den til ca år 1800-900 f.Kr.

Vatnan Midt, Hus 10

Tufta ligger i skarets nordøstside på ca 11,4 m.o.h. (målt i tuftas gulvlag). Ifølge Simonsen (1994:117) er det underste laget fra en tidligere periode, mens det øvre lags inventaret sammenfaller med det lavere beliggende hus 13. Tufta hadde en rektangulær gulvflate på 5,5 x 3,4 m, totalt ca 18 m². Den hadde steinvoller på tre sider, i vest minst 2 m bred, i sør 6 m, inkludert en mødding. Vestre gavnl var naturlig svaberg. Et rundt, steinsatt ildsted ble funnet sentralt i tufta. Det ble konstatert to byggefaser med et brannlag i mellom. Ildstedet besto av i alt 11 steiner, den lengste var 65 cm lang. Det ble ikke funnet noen spor etter innganger (Simonsen 1994:117-119). Funn av flatehogde spisser med rund basis samt Sunderøyspisser indikerer en alder fra rundt år 2000/1800 til ca 900 f.Kr.

Vatnan Midt, Hus 13

Hus 13 ligger på 9,35 m.o.h. Den hadde en rektangulær gulvflate på 6,2 x 4 m, totalt ca 24 m². Den var omgitt av voller på alle sider på størrelser mellom 2-3 m. Nordvollen til tufta var en felles voll for denne og hus 11. Det ble funnet to ildsteder langs husets midtakse. Ildstedet i øst var 260 x 62 cm, mens ildstedet i vest var 230 x 95 cm. Ildstedene ligger plassert i hverandres forlengelse (Simonsen 1994:121-124). Funn av bla. flatehogde spisser med triangulær tange antyder en datering sen datering innenfor undersøkelsesperioden.

3. Hellefjord

Hus 21

Hus 21 ligger på ca 7-8 m.o.h. Den hadde en tilnærmet rektangulær form, med en gulvflate på 2,8 x 3,6 m, totalt ca 10 m². Gulvet var ikke nedgravd men omgitt av voller og veggskråninger. Det ble ikke funnet noe klart ildsted, men en del trekull i nærheten av en stor stein midt i tufta kan tolkes som dette. En inngang ble funnet i sør, mot sjøen (Simonsen 1972:7, Andreassen 1985:41). I hus 21 ble det funnet Sunderøyspisser, en flatehogd spiss med rett basis, samt tre med triangulær tange. Dette materialet plasserer tufta inn i undersøkelsesperioden.

4. Skarvfjordhamn

Hus 1

Hus 1 ligger på ca 9 m.o.h. Tufta hadde en rektangulært gulvflate på 6,5 x 3,5 m, totalt ca 23 m². Gulvet var ikke nedgravd men omgitt av voller av store steiner. Langs midten av gulvet ble det funnet et komplisert ildstedsanlegg bestående av tre rammeformede ildsteder. Ildstedene nordvest, midt og øst utskiltes ved at de hadde hvert sitt kullfelt i midten. Det nordvestre ildsted var innvendig 150 x 50 cm, det midtre innvendig 100 x 60 cm og det østre 135 x 110 cm. I alt var ildstedsanlegget 6,3 m langt. Det ble ikke funnet spor etter innganger (Simonsen 1973:4-5). I forbindelse med R. L. Andreassens nye undersøkelser av tuftene i Skarvfjordhamn fikk hun datert noen trekullsprøver tatt av Simonsen i 1973. Fra hus 1 ble det tatt to ¹⁴C – dateringer i ildstedene. Den ene prøven ble datert til, 2290±70 BP (kalibrert 400-480 f.Kr., T-4574), den andre til 3560±70 BP (kalibrert 2140-1960 f.Kr.,T-4577), tatt i det nordøstre ildsted. (Andreassen 1985:57,84-85, Appendiks D). Da materialet fra tufta er sparsomt, kun en meisel, et fiskesøkk og fire kjerner, er det vanskelig å si ut fra materialet om dateringen stemmer. Tuftas plassering over havet kan derimot antyde at dateringen er korrekt.

Hus 3

Hus 3 ligger på ca 10,8 m.o.h. Den hadde en rektangulær gulvflate på 5,5 x 3,5 m, totalt ca 20 m². Gulvet var ikke nedgravd men omgitt av voller som besto av store steiner. To ildsteder ble funnet langs husets midtakse bestående av randsteiner rundt skjørbrante brolegninger. Ildstedet i nord var innvendig 170 x 55 cm stort, ildstedet i sør 150 x 65 cm. Anlegget strekte seg langs hele husets lengde. I den vestre delen av sørgavlen ble det funnet en nesten steinfri passasje gjennom veggen 1,2 m bred som kan ha vært en inngang (Simonsen 1973:7-8). En ¹⁴C – datering tatt fra ildstedet i nord er datert til 3840±60 BP (kalibrert 2540-2180 f.Kr.,T-4576). (Andreassen 1985:58-59, Appendiks D). Funn av Sunderøyspisser samt fragmenter og emner til flatehogde spisser kan antyde en noe senere datering enn denne, eller at tufta har hatt en lengre og tidligere bruksfase.

Hus 4

Hus 4 er noe mindre enn de øvrige husene i Skarvfjordhamn. Tufta ligger på ca 10 m.o.h. og hadde en rektangulær gulvflate på 4,5 x 2, 7 m, totalt ca 12 m². Gulvet var ikke nedgravd, men omgitt av voller bestående av store steiner. Midt på gulvet ble det funnet et uregelmessig og tilrotet ildsted i en form av en hestesko av 10 randsteiner rundt sørenden og ellers en brolegging uten fast avgrensning. Innvendig målte ildstedet 300 x 90 cm. Det ble ikke funnet noen spor etter innganger (Simonsen 1973:9, Andreassen 1985:59). I hus 4 ble det funnet bla. Sunderøyspisser. Dette, sammen med tuftas plassering over havet, antyder en datering innenfor undersøkelsesperioden.

5. Slettnes

Slettnes III, Hus F 4

Hus F4 er anlagt på toppen av en bergrygg, ca 11,5 m.o.h. Dette gir den en noe spesiell plassering i forhold til de andre tuftene i området. Huset hadde en rektangulær gulvflate på 5,4 x 3,1 m, totalt ca 17 m². Gulvet var nedskåret bak og var ca 30 cm nedgravd. Sentralt i tufta ble det funnet et todelt rammeildsted. Det er vanskelig å fastslå størrelsen på ildstedet på grunn av senere forstyrrelser, men Hesjedal m. fl. anslår det til å ha vært ca 3 x 1 m. Tufta hadde to klare utgangskorridorer, en i øst og en i vest. (Hesjedal m.fl.1996:35-40). Det finnes tre ¹⁴C dateringer fra denne tufta. År 3350±70 BP (kalibrert 1740-1530 f.Kr., CAMS 5194) synes å stemme best overens med den typologiske dateringen av elementer i gjenstandsmaterialet. Prøven ble tatt fra en dypereliggende konsentrasjon av trekull øst i et ildstedsanlegg i lag 2 (Hesjedal m.fl.1992:17, Appendiks D).

Slettnes III, Tuft F 13

Tuft F13 ligger ca 10,5 m.o.h. Den hadde ei rektangulær gulvflate på 5,0 x 3,9 m, totalt ca 20 m². Gulvet var markert nedgravd i den nordlige delen og hadde på tre av sidene kompakte voller. Foran tufta var det spor etter en mødding bestående av for det meste kokstein samt en del funn i det øvre sjikt. Sentralt langs midtaksen ble det funnet et stort, todelt rammeildsted på 3 x 1 m. Det ble ikke funnet noen innganger (Hesjedal m.fl.1996:40-43). En prøve fra et trekullslag fra tatt i et stort ildstedsanlegg fra lag 5 daterer huset til 3580±90 BP (kalibrert 2110-1780 f.Kr.,Beta 58678). Denne dateringen stemmer godt overens med den typologiske dateringen av det arkeologiske materialet funnet i tufta (Hesjedal m.fl.1992:25, Appendiks D).

Slettnes III, Tuft F 14

Tuft F14 hadde et rektangulær gulvplan på 5,0 x 3,6 m, totalt ca 18 m². Bunnen av forsenkningen i tufta ble nivellert til 10,6 m.o.h. Fra nordøsthjørnet av tufta og inn mot midten lå det tre store steinblokker som må ha rast ned fra fjellet ovenfor. Lag 2B er et raslag, begge disse to faktorene viser at denne tufta har ligget utsatt til. Strukturene i denne tufta kan også være forstyrret av den store rasaktiviteten i området. Nær midten av tufta ble det funnet et rektangulært rammeildsted bestående av flate heller, stein og kokstein. På grunnlag av den stratigrafiske situasjonen, funnfordelingen samt spredte ¹⁴C dateringer ser det ut til å ha vært flere bosetningsfaser i denne tuften. En prøve tatt i ildstedet i lag 2 er datert til 3370±90 BP (kalibrert 1850-1530 f. Kr., Beta 58680) (Hesjedal m.fl.1992:35-48, Appendiks D).

Slettnes VC, Tuft F 82

Tuft F 82 ble i 1966 gravd av Povl Simonsen. I alt ble et område som omfattet hele gulvpartiet, samt store deler av veggvollene gravd ut, på til sammen 9 x 6 m. Undersøkelsen av tufta fortsatte i 1991 og 1992. Tufta var registrert som oval, 7 m lang og 4 m bred, totalt ca 28 m². Gulvet var nedgravd og hadde veggvoll i nordøst og sørvest, og mødding i sør. Bunnlaget ble nivellert til 10,7 m.o.h. Langs tuftas midtakse var det to rektangulære ildsteder, begge nesten 2 m lange. Et steinfritt område gjennom vollen ble tolket som en inngang. Tufta var svært funnrik, spesielt er det funnet mye keramikk inne i selve tufta. Kun fire skår samt noen fragmenter ble funnet utenfor. Det foreligger fire ¹⁴C dateringer fra tufta. Dateringen tatt fra en trekullskonsentrasjon midt mellom ildstedene viste en datering på 3580±130 BP (kalibrert 2140-1750 f.Kr., Beta 49031), noe som stemmer godt overens med tuftas form og det arkeologiske materialet funnet i den (Hesjedal m.fl.1996:123-125).

Slettnes VC, Tuft F 83

Denne tufta ble i først gravd av Simonsen i 1966. I 1992 det ble gjort en opprensning av en 1 m² stor rute i tilknytning til ildstedet. Bortsett fra en bred sjakt ut over veggvollen er det bare gravd i tuftas gulvparti. Bunnlaget i tufta ble nivellert til 10,5 m.o.h. Tufta var oval i formen, 6,6 x 3,5 m, totalt ca 23 m². Gulvet var nedgravd med en markert voll som var 3 m bred i nordøst og sørvest. Det ble funnet to ildsteder i tufta, det ene rektangulært på 1,1 x 1 m, og det andre var lite og kvadratisk på 75 x 75 m. Disse er asymmetrisk plassert i forhold til husets lengdeakse. At ildstedene i samme tuft har forskjellig form og størrelse, er et trekk man kjenner igjen fra enkelte av tuftene på Slettnes III. En ¹⁴C prøve tatt i utkanten av det minste ildstedet ble datert til 3695±70 BP (kalibrert 2200-1980 f. Kr., Beta 58698), en datering som sammenfaller med den fra F 82. (Hesjedal m.fl. 1996:125-126, Appendiks D).

Slettnes VC, Tuft F 84

Tuft F84 hadde en rektangulær gulvflate på 6 x 4,5 m, totalt ca 27 m². Bunnlaget her ble nivellert til 10,4 m.o.h. Tufta var dårlig markert på overflaten, med klar avgrensning bare i forkant og bakkant, mot nordøst og sørvest. Det ble funnet to ildsteder i tufta, det ene rektangulært mens det andre hadde en mer uregelmessig, rundere form. En mulig inngang ble funnet i den sørøstlige delen av tufta. I alt foreligger det fem ¹⁴C dateringer fra denne tufta. Ifølge Hesjedal m. fl. er den mest sannsynlige dateringen fra prøvene fra siste del av det andre årtusen før Kristus. En datering tatt i innerkanten av den nordlige veggvollen viste en alder på 3200±170 BP (kalibrert 1680-1310 f. Kr., Beta 58707) (Hesjedal m.fl. 1996:126-134, Appendiks D).

6.Sandbukt

Hus 41

Hus 41 ligger på ca 11 m.o.h. Den hadde en rektangulær form på 7 x 3,3-3,75 m, totalt ca 25 m². Gulvet var noe nedgravd og tufta hadde voller av ulik størrelse. Det ble funnet tre steinsatte ildstedsanlegg midt på gulvet. Det vestre anlegget hadde en rektangulær ramme på 200 x 125 cm, og med tre rom, og antas å høre til husets opprinnelige bosetningslag. En inngang ble funnet midt på den sørvestre gavl (Simonsen 1996:78-85). I hus 41 ble det funnet tekstil/imitert tekstilkeramikk og Sunderøyspisser, noe som indikerer en datering fra rundt år 2000 til 900 f. Kr.

Hus 42

Tufta ligger på ca 10 m.o.h. Den hadde en rektangulær gulvflate på 6,75 x 3-4 m, totalt ca 27 m². Tufta var ikke nedgravd, og var omgitt av en veggvoll på 2,5 m som buet noe inn på midten. Det ble funnet to ildsteder plassert langs lengdeaksen av huset. Det ene i sørvest er ovalt, 150 x 105 cm, det andre i nordøst rektangulært på 130 x 105 cm. Det ble funnet to mulige stolpehull, men ingen innganger. Hus 42 er det mest funnrrike i Sandbukt, i alt ble det funnet rundt 7500 gjenstander (Simonsen 1996:86-93). I tufta ble det funnet Sunderøypisser, flatehogde spisser med rett og konkav basis og med triangulær tange. Det omfattende materialet samt mengden kan antyde en lang bruksperiode for denne tuften, fra rundt år 2000/1800 f.Kr. til sist i undersøkelsesperioden.

Hus 43

Tufta ligger på ca 10 m.o.h. Den hadde en rektangulær gulvflate på 7,5 x 3,4 m, totalt ca 25 m². Gulvet var nedgravd på den ene siden og omgitt av voller opptil 2-3 m brede. Det ble funnet to runde steinsatte ildsteder langs lengdeaksen, det sørvestre var 140 x 100 cm, det nordøstre 140 x 120 cm. Avstanden mellom de to var på 3 m. Det var to sannsynlige innganger, en i nordøst og en i sør. I tillegg ble det funnet møddinger utenfor begge langvegger (Simonsen 1996:93-96). Da det kun er funnet Sunderøypisser som typologisk daterbart materiale, er det vanskelig å si noe om tuftas datering, men dens bruksperiode synes å ha startet fra rundt år 2000 f.Kr.

Hus 45

Tufta ligger på ca 10,2 m.o.h. Den hadde en rektangulært gulvflate på 5,5 x 3,75 m, totalt ca 19 m². Tufta var ikke nedgravd, men hele vollfoten på den sørøstre langsida var skodd med store steiner og på alle fire sider lå det store heller på skrå fra vollfoten oppover vollens innerside. Det ble funnet to ovale, steinsatte ildsteder langs lengdeaksen.

Det sørvestre var 125 x 95 m stort, det nordøstre 170 x 100 cm. En inngang ble funnet på midt i nordøstre gavl (Simonsen 1996:99-102). I hus 45 ble det funnet Sunderøypisser, flatehogde spisser med rett eller konkav basis, Sandbukt spisser samt asbestkeramikk. Dette materialet kan antyde en datering fra ca. 2000/1800 – 900 f.Kr.

7. Melkøya

Normannsvika, Tuft 9

Etter flateavdekking fremsto tuft 9 som en svak planert flate, hvor sentrum av tufta lå ca. 9,5 m.o.h. Den var tilnærmet rund, med en indre diameter på 4 x 4 m, totalt ca 16 m². Tufta var ikke nedgravd men hadde svakt markerte vegger med mulige stolpehull. I sentrum av tufta ble det funnet et rektangulært ildsted på 190 x 60 cm som lå orientert i lengderetning mot sjøen, nord – sør. Nord for tuft 9 ble det funnet en uklar struktur, noe som i utgangspunktet ble tolket som en struktur i kontekst med tufta, eventuelt som ytterligere en tuft. Tuft 9 er datert til 3580±60 BP (kalibrert 2030-1780 f.Kr., Wk 1077) (In prep rapport TMU).

Sundfjæra, Tuft 11

Tuft 11 hadde en rektangulær form som hadde et indre mål på 6,0 x 3,3 m, totalt ca 20 m². Tufta hadde tydelig markerte veggvoller på alle sider. Deler av bergryggen nord for tuften synes dels å tilhøre veggen. Omtrent midt i tuften ble det funnet et rektangulært ildsted, målt til 268 x 100 cm. I den sørvestre delen av tuft 11 ble det funnet en tydelig åpning i den sørlige veggvollen. Tuta er datert til 3880±40 BP(kalibrert 2460-2300 f.Kr.,Wk 12047) og 3860±70 BP (kalibrert 2460-2210 f. Kr., Wk 12048)(In prep rapport TMU).

Sundfjæra, Tuft 20

Da det kun var 4 dager igjen av utgravingen da undersøkelsene av denne strukturen ble påbegynt kan tolkningene av strukturen kun baseres på de synlige konstruksjonsdetaljer på overflaten. Etter fremrensing av strukturen viste flere av steinene seg å være sekundære. Den var ikke nedgravd, men omgitt av voller på alle sider som til dels avgrenset tufta. Veggvollen i øst var sterkt omrotet, og i nordvest var det en jordfast stein som inngikk som del av veggvollen. Ildstedet ble funnet i vestre del av tufta og besto av to parallelt gående steinrekker ca 2 meter fremfor inngangshellen. I sørlige del av hustuften ble det funnet en større flat helle som kan være inngangs- partiet. Det foreligger en datering tatt fra ildstedet, datert til 3370±60 BP (kalibrert 1750-1540 f.Kr.,Wk 11965)(In prep rapport TMU).

APPENDIKS B: Funnlister ¹

1. Risvåg Nedre

Gjenstandstyper	Hus C	Hus D
Skiferspisser		
Tangespisser	4	
Sunderøy	1	3
Fragment/emner	11	18
Eneggede skiferkniver	3	4
Skrapere		6
Økser		3
Meisler		1
Kjerner		
Harde bergarter		11
Skifer	2	4
Fiskesøkk	2	1
Bryner/slipestein/slipeheller		1
Slagstein/hammerstein	4	1
Asbestkeramikk		41

Ts. Nummer: Hus C: Ts. 8278, Hus D: Ts. 8279

2. Vatnan

Gjenstandstyper	Hus II	Hus 10	Hus 13
Skiferspisser			
Tangespisser		2	
Sunderøy	1	5	5
Fragment/emner	6	45	11
Flatehogde spisser			
Rett/konkav basis	1	1	
Triangulær tange			3
Rund		1	1
Fragment/emner	3	4	2
Eneggede skiferkniver		6	
Skrapere	5	1	
Økser		2	
Kjerner			
Harde bergarter	25	18	6
Skifer	8	25	
Fiskesøkk		14	3
Bryner/slipestein/slipeheller	4		
Slagstein/hammerstein		7	7
Asbestkeramikk	122		

Ts.nummer: Hus II: Ts. 8267 a-cq, Hus 10: Ts. 8259, Hus 13: Ts. 8260 a-ba

¹ Sunderøy pilspisser og spydspisser slått sammen. Asbestkeramikken er oppgitt i antall skår.

3. Hellefjord Nedre

Gjenstandstyper	Hus 21
Skiferspisser	
Sunderøy	1
Fragment/emner	3
Flatehogde spisser	
Rett/konkav basis	1
Triangulær tange	3
Eneggede skiferkniver	1
Skrapere	1
Økser	1
Kjerner	
Harde bergarter	3
Skifer	1

Ts. nummer: Hus 21: Ts. 7945 a-ax

4. Skarvfjordhamn

Gjenstandstyper	Hus 1	Hus 3	Hus 4
Skiferspisser			
Sunderøy		2	3
Fragment/emner		4	
Flatehogde spisser			
Fragment/emner		3	1
Eneggede skiferkniver		2	3
Økser		2	
Meisler	1	2	
Kjerner			
Harde bergarter	4	7	1
Skifer		1	1
Fiskesøkk	1		
Bryner/slipestein/slipeheller		2	1

Ts. Nummer: Hus 1: Ts. 7954 a-v, Hus 3: Ts. 7956 a-cj, Hus 4: Ts. 7957 a-an

5. Slettnes

Gjenstandstyper	Tuft F4	Tuft F13	Tuft F14	Tuft F82	Tuft F83	Tuft F84
Skiferspisser						
Tangespisser	2	1		3	1	2
Sunderøyspisser	11	11	1	30	22	2
Uidentifiserte	6	6		24	14	3
Flatehogde spisser						
Rett/konkav basis	2		4	3		
Sandbukt			1			
Triangulær tange	1	1	3			
Fragment/emner	5	3				
Eneggede skiferkniver	16	14	0	5	1	2
Skrapere	13	39	1	19	20	14
Stikler					1	
Økser	2	1		4	4	
Meisler	3				4	
Prener					2	2
Kjerner						
Harde bergarter	82	77	11	35	27	3
Skifer	6	3		4	1	
Fiskesøkk	3	7		4	1	
Bryner/slipestein/slipeheller	4	2		6	10	
Slagstein/hammerstein	8	12	2	7	4	
Asbestkeramikk	13	62		1165	496	25

Ts. Nummer:

F 4: Ts. 9428 a-an

F13: Ts. 9429 a-amh

F14: Ts. 9430 a-aid

F82: Ts. 9414 a-ir (1966), 9442 a-aob (1992)

F83: Ts. 9415 a-iu (1966), 9447 a-xo

F84: Ts. 9446 a-wa

6. Sandbukt

Gjenstandstyper	Hus 41	Hus 42	Hus 43	Hus 45
Skiferspisser				
Sunderøy	7	2	1	8
Fragmenter/emner	33		12	2
Flatehogde spisser				
Rett/konkav basis		2		5
Triangulær tange		1		
Sandbukt		2		2
Fragment/emner	1	4		4
Eneggede skiferkniver	15	1	5	4
Skrapere	12	10	1	9
Stikler/Bor	1			
Økser	4		1	2
Meisler	5	1		
Kjerner				
Harde bergarter	30		5	5
Skifer	9		4	
Fiskesøkk	1	6		2
Bryner/slipestein/ slipeheller	3		1	
Slagstein/hammerstein	6	3		1
Asbestkeramikk	168	475		76

Ts. Nummer:

Hus 41: Ts. 8231 a-ip

Hus 42: Ts. 8232 a-ez

Hus 43: Ts. 8233 a-ay

Hus 45: Ts. 8235 a-a-dd

7. Melkøya

Gjenstandstyper	Tuft 9	Tuft 11
Skifergjenstander		
Sunderøy		1
Uidentifisert		1
Emner		1
Eneggede skiferkniver		1
Kjerner		
Harde bergarter	2	3
Skifer		
Bryner/slipestein/slipeheller		1

Funn nummer:

Tuft 9: Fnr. 11414

Tuft 11: Fnr. 11441

8. Virdnejavri 112

Gjenstandstyper	
Flatehogde spisser	
Rett/konkav basis	31
Sandbukt	13
Triangulær tange	3
Fragment/emner	32
Kniver	4
Skrapere	36
Slipestein	2
Kjerner	280
Fiskesøkk	1
Slagstein/hammerstein	2
Keramikk	2130

Ts. 8600

APPENDIKS C: Tabeller over tuftenes morfologiske trekk¹

1. Risvåg Nedre

TUFT	M. O. H.	FORM	STØRRELSE	NEDGRAVD	VOLL	ILDSTED	INNGANG
Hus C	11	Rektangulær	20 m ²	-	6,5 m	1	2?
Hus D	10,5	Rektangulær	18 m ²	Bak	5x1 m	2	1?

2. Vatnan

TUFT	M. O. H.	FORM	STØRRELSE	NEDGRAVD	VOLL	ILDSTED	INNGANG
Hus II	9	Rektangulær	12 m ²	-	Ja	1	Nei
Hus 10	11,4	Rektangulær	18 m ²	-	Ja	1	Nei
Hus 13	9,4	Rektangulær	24 m ²	-	Ja	2	-

3. Hellefjord

TUFT	M.O.H.	FORM	STØRRELSE	NEDGRAVD	VOLL	ILDSTED	INNGANG
Hus 21	7-8	Kvadratisk	12 m ²	Nei	Ja	?	1

4.Skarvfjordhamn

TUFT	M.O.H.	FORM	STØRRELSE	NEDGRAVD	VOLL	ILDSTED	INNGANG
Hus 1	9	Rektangulær	23 m ²	Nei	Ja	3	0
Hus 3	10,8	Rektangulær	20 m ²	Nei	Ja	2	1?
Hus 4	10	Rektangulær	12 m ²	Nei	Ja	1	0

5. Slettnes

TUFT	M.O.H.	FORM	STØRRELSE	NEDGRAVD	VOLL	ILDSTED	INNGANG
Slettnes III							
Hus F 4	11,5	Rektangulær	17 m ²	30 cm	-	Todelt ra.il.	2
Tuft F 13	10,5	Rektangulær	20 m ²	Bak	Ja	Todelt ra.il.	0
Tuft F 14	10,6	Rektangulær	18 m ²	-	-	1	0
Slettnes VC							
Tuft F 82	10,7	Oval	28 m ²	Ja	Ja	2	1
Tuft F 83	10,5	Oval	23 m ²	Ja	3m	2	-
Tuft F 84	10,4	Rektangulær	27 m ²	-	-	2	1

6.Sandbukt

TUFT	M.O.H.	FORM	STØRRELSE	NEDGRAVD	VOLL	ILDSTED	INNGANG
Hus 41	11	Rektangulær	25 m ²	Ja	Ja	1 ild.anl.	1
Hus 42	10	Rektangulær	27 m ²	Nei	Ja	2	0
Hus 43	10	Rektangulær	25 m ²	Noe	Ja	2	2
Hus 45	10	Rektangulær	19 m ²	Nei	Ja	2	1

7.Melkøya

TUFT	M.O.H.	FORM	STØRRELSE	NEDGRAVD	VOLL	ILDSTED	INNGANG
Tuft 9	9,5	Rund	16 m ²	Nei	Ja	1	-
Tuft 11	-	Rektangulær	20 m ²	-	Ja	1	1
Tuft 20	-	-	-	Nei	Ja	1	1?

¹ Tabellforklaring:

0 står for når det spesifiseres at dette elementet mangler

- for når elementet ikke nevnes

? når det er usikkerhet om hvorvidt dette forekommer

APPENDIKS D: ¹⁴C dateringer

Prøve nr	Lokalitet	Kontekst	BP	Kalibrert	Tatt av
Skarvfjordhamn					
T-4577	Hus 1	Ildsted NØ	3560±70	2140-1960 f.Kr.	Andreassen 1985
T-4575	Hus 1	Ildsted NV	2290±70	400-480 e.Kr.	Andreassen 1985
T-4576	Hus 3	Ildsted N	3840±60	2540-2180 f.Kr.	Andreassen 1985
Virdnejavri 112					
T-6860	Virdnejavri 112	Trekull	3650±120	2140-1960 f.Kr.	Hood & Olsen 1988
T-6859	Virdnejavri 112	Trekull	3490±80	1830-1700 f.Kr.	Hood & Olsen 1988
T-7386	Virdnejavri 112	Trekull	3430±70	1880-1680 f.Kr.	Hood & Olsen 1988
T-7387	Virdnejavri 112	Trekull	3430±60	1880-1680 f.Kr.	Hood & Olsen 1988
T-6861	Virdnejavri 112	Trekull	3300±120	1740-1440 f.Kr.	Hood & Olsen 1988
T-6857	Virdnejavri 112	Trekull	1950±70	45-105 e.Kr.	Hood & Olsen 1988
T-6862	Virdnejavri 112	Trekull	1420±80	560-670 e.Kr.	Hood & Olsen 1988
T-6863	Virdnejavri 112	Trekull	900±80	1030-1220 e.Kr.	Hood & Olsen 1988
Lab nr. Slettnes III					
Beta 49037	Tuft F4	Toppen av ildsted	900±60	1030-1220 e.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58675	Tuft F4	Trekull ildsted	1270±60	670-790 e.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
CAMS 5194	Tuft F4	Trekull ildsted	3350±70	1740-1530 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58679	Tuft F13	Bunn ildsted	1330±70	640-780 e.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58678	Tuft F13	Trekull ildsted	3580±90	2110-1780 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58681	Tuft F14, lag 1	Trekull ildsted	2670±90	910-800 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58680	Tuft F14, lag 2	Trekull ildsted	3370±90	1850-1530 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58682	Tuft F14, lag 3	Trekullkonsentrasjon	4150±150	2910-2510 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58683	Tuft F14, lag 3	Trekullkonsentrasjon	4200±140	2920-2590 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Slettnes VC					
Beta 49031	Tuft F 82, Lag 2	Trekullkonsentrasjon	3580±130	2140-1750 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 52368	Tuft F 82, Lag 1	Trekull	2930±120	1380-940 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58694	Tuft F 82	Veggvoll/gulvflate	3930±100	2580-2300 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 8899	Under F 82	Strandgrus	4465±65	3340-2950 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58698	Tuft F 83	Ildsted	3695±70	2200-1980 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58699	Tuft F 83	Veggvoll	4460±140	2880-2460 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58705	Tuft F 84	Ildsted 2	1670±90	250-440 e.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58706	Tuft F 84	Lag 2	1610±60	390-540 e.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58707	Tuft F 84	Lag 2	3200±170	1680-1310 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58708	Tuft F 84	Ildsted	4090±90	2880-2500 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58709	Tuft F 84	Ildsted 1	3010±70	1400-1140 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58700	Anlegg 1	Ildsted	3780±180	2470-1960 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58702	Anlegg 2	Ildsted	3260±70	1630-1450 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Beta 58691	Ildsted 4	Ildsted	3335±65	1730-1530 f.Kr.	Hesjedal m. fl. 1996
Melkøya					
Wk 10776	Tuft 9	Ildsted	3580±60	2030-1780 f.Kr.	Upublisert ¹
Wk 12047	Tuft 11	Kullprøve gulvflate	3880±40	2460-2300 f.Kr.	Upublisert ¹
Wk 12048	Tuft 11	Kullprøve gulvflate	3860±70	2460-2210 f.Kr.	Upublisert ¹
Wk 11965	Tuft 20	Ildsted	3370±60	1750-1540 f.Kr.	Upublisert ¹

¹ Se Tromsø Museums nettsider

LITTERATURLISTE

Andreassen, Reidun L.

1985 *Yngre steinalder på Sørøy. Økonomi og samfunn 4000-1000 f.Kr.*

Magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

1988 Fra eldre steinalder til vår tid. Bosetting i Kvalsund gjennom 10000 år. Rapport fra arkeologiske undersøkelser i Kvalsund. *Tromura*, Kulturhistorie nr.12.

Universitetet i Tromsø.

Apel, Jan

2001 *Daggers, knowledge and power. The social aspect of flint - dagger technology in Scandinavia 2350 - 1500 cal BC.* PhD dissertation, Department of Archaeology

and Ancient History, Uppsala University, Wikströms, Uppsala 2001.

Bertelsen, Reidar

2005 "The management of cultural heritage in marginalized coastal communities".

Forskningsseminar holdt på Institutt for Arkeologi, Universitetet i Tromsø
14.10.2005.

Bolin, Hans

1999 Kulturlandskapets korsväger. Mellersta Norrland under de två sista årtusendena f. Kr. *Stockholm Studies in Archaeology* 19.

Brekmoen, Lise

2004 *Fortellinger om fortiden. En analyse av kulturminneoppfatninger i marginale*

kystsamfunn i Nordland. Masteroppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Bøe, Johs. og Anders Nummedal

1936 Le Finnmarkien. *Institutt for sammenlignende kulturforskning* B, XXXII.

Damm, Charlotte

- 2004 Fra eldre til yngre steinalder: Kontakter på Nordkalotten 6000-4000 f. Kr.
Upublisert manuskript.

Engelstad, Ericka

- 1984 Diversity in maritime adaptations. An example from the Late Stone Age of Arctic Norway. *Acta Borealia* 2, s.3-24.
- 1989 Nord – Norge: den ytterste utkant? Om subjektivitet og objektivitet i arkeologisk forskning. *Gunneria* 64, vol. 1, s.125-132.
- 2001 Desire and body maps: all the women are pregnant, all the men are virile, but...I K. Helskog (red.), *Theoretical Perspectives in Rock Art Research. Institutt for sammenlignende kulturforskning*. Novus forlag, Oslo. s. 263-289.

Forsberg, Lars

- 1989 Ett försök att urskilja sociala territorier i Norrland under bronsåldern och förromersk järnålder. I Poulsen J.(red.), *Regionale forhold i Nordisk Bronzealder. 5. Nordiske Symposium for Bronzealderforskning på Sandbjerg Slot 1987. Jysk Arkeologisk Selskabs Skrifter XXIV*, s.169-173.
- 1996 Forskningslinjer inom tidig samisk förhistoria. *Arkeologi i Norr* 6/7 1993/94. Nyheternas Tryckeri KB, Umeå 1996.

Gjessing, Gutorm

- 1941 *Fangstfolk. Et streiftog gjennom Nord – Norsk Forhistorie*. H. Aschehoug & Co, Oslo.
- 1942 Yngre steinalder i Nord-Norge. *Institutt for sammenlignende kulturforskning B*, XXXIX.

Helms, Mary W.

- 1992 Long – Distance Contacts. Elite Aspirations, and the Age of Discovery in Cosmological Contexts. Shortman, E.M. & Urban, P.A. (eds), *Resources, Power and Interregional Interaction*. New York Plenum Press, s.157-174.

Helskog, Ericka

- 1983 The Iversfjord locality. A study of behavioural patterning during the Late Stone Age of Finnmark, North – Norway. *Tromsø Museums Skrifter* vol. XIX.

Helskog, Knut

- 1980 The Chronology of Younger Stone Age in Varanger, North Norway. *Norwegian Archaeological Review* 13 (1), s.47-54.
- 1984 The Younger Stone Age Settlements in Varanger, North Norway. *Acta Borealia* 1 (1), s.39-69.
- 1985 Boats and Meaning. A study of change and continuity in the Alta fjord, Arctic Norway, from 4200-500 years B.C. *Journal of Anthropological Archaeology* 4, s.177-205.
- 1988 *Helleristningene i Alta. Spor etter ritualer og dagligliv i Finnmarks forhistorie*, Bjørkmann Trykkeri, Alta.

Henriksen, Siv

- 2003 *Steinaldergravene I Finnmark. Ei metodisk tilnærming for tolkning av gravskikk og religiøse oppfatninger*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Hesjedal, Anders

- 1992 Veideristninger i Nord – Norge, datering og tolkningsproblematikk. *Viking* 1992, s.27-53.
- 2003 Melkøya. Dokumentasjon av mennesker og miljø gjennom 10000 år. *Ottar* 248, 2003, s.3-14.

Hesjedal, Anders, Charlotte Damm, Bjørnar Olsen og Inger Storli

1992 Arkeologiske undersøkelser på Slettnes, Sørøya 1992. *Tromura*, Kulturhistorie nr. 25. Universitetet i Tromsø, Institutt for museumsvirksomhet.

1996 Arkeologi på Slettnes. Dokumentasjon av 11000 års bosetning. *Tromsø Museums Skrifter XXVI*. Tromsø.

Hood, Bryan og Bjørnar Olsen

1988 Virdejavre 112. A late Stone Age – Early Metal Period site in interior Finnmark, North – Norway. *Acta Archaeologica* 58, s.105-125.

Hultgren, Tora

1988 *Yngre steinalder i Rana. En analyse av kyst og innlandsbosetningen mellom 4000-2000 BC*. Mastergradsavhandling, Universitetet i Tromsø.

Johansen, Heidi M.

1998 *Fra yngre steinalder til tidlig metalltid i Finnmark. En kritisk diskusjon av tolkninger og begreper med utgangspunkt i hustuftene*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Johansen, Olav S.

1979 Early Farming North of the Arctic Circle. *Norwegian Archaeological Review* 12 (1), s.22-32.

Jørgensen, Roger og Bjørnar Olsen

1988 Asbestkeramiske grupper i Nord – Norge, 2100 f. Kr. – 100 e.Kr. *Tromura*, Kulturhistorie nr. 13. Universitetet i Tromsø, Institutt for museumsvirksomhet.

Lang, Gerhard

1994 *Quartäre Vegetationsgeschichte Europas. Methoden und Ergebnisse*. Fisher, Stuttgart 1994

Mauss, Marcel

[1923-24] 1995 *Gaven. Utnvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Cappelen
upopulære, Oslo.

Myrvoll, Elin R.

1992 *Stil og samfunn. En analyse av materiell symbolisme og sosiale relasjoner i
Varanger 2200 f.Kr. - Kr. f.*, magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i
Tromsø.

Niemi, Anja

2005 Overflatisk arkeologi – GIS og romlige analyser av steinalderboplasser.
Forskningsseminar holdt på Institutt for Arkeologi, Universitetet i Tromsø,
22.03.2005.

Odner, Knut

1983 *Finner og terfinner*. Oslo Occasional Papers in Social Anthropology no. 1.

Olsen, Bjørnar

1984 *Stabilitet og endring. Produksjon og samfunn i Varanger 800 f.Kr. – 1700 e. Kr.*
Magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

1994 *Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie*. Universitetsforlaget, Oslo.

Polanyi, Karl

1957 *The Economy as Instituted Process*, I Polanyi, K., Ahrensberg, C.M. &
Pearson, H.V. (red.), *Trade, and Markets in Early Empires*. Free Press, New York.

Ramstad, Morten

2005 *Ilden i sentrum*. Ny steinalderutstilling ved Tromsø Museum, arkeologisk avdeling.
Upublisert.

Renouf, Miriam A.P.

1981 *Prehistoric Coastal Economy in Varangerfjord, North Norway*. Upublisert Ph.D. avhandling, University of Cambridge.

1989 *Prehistoric Hunters – Fishers of Varangerfjord, Northeastern Norway*. BAR International Series 487, Oxford.

Schanche, Kjersti

1988 *Mortensnes, en boplass i Varanger. En studie av samfunn og materiell kultur gjennom 10000 år*. Mastergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

1989 Hus og samfunn i steinalderen. *Ottar* nr 177, s.39-47.

1994 *Gressbakkentuftene i Varanger. Boliger og sosial struktur rundt 2000 f. Kr.* Doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø.

Shortman, Edward M. Patricia A. Urban

1992 *Current Trends in Interaction Research*, I Shortman, E.M. & Urban, P.A. (eds), *Resources, Power and Interregional Interaction*. Plenum Press, New York.

Simonsen, Povl

1956 Fund af steinalderbopladser i Troms. *Acta Borealia* B. Hum. No. 4.

1961 Varangerfunnene II. *Tromsø Museums Skrifter*, VII:2.

1963a: Varangerfunnene III. *Tromsø Museums skrifter*, VII:3.

1963b *Hasvåg og Risvåg, Hasvik s. , Loppa pgd., Finnmark*. Upublisert. rapport, topografisk arkiv, Tromsø Museum.

1964 Steinalderundersøkelser på Sørøya i Vest-Finnmark. *Håløygminne* 1964

1968 Steinalderen på Sørøya. *Ottar* 55 (1), s.3-21.

- 1972 Indre Hellefjord Nedre, Sørøysund k., Finnmark. Upublisert rapport, topografisk arkiv, Tromsø Museum.
- 1973 *Rapport om utgravning av steinalderboplassen Skarvfjordhamn, Sørøy, Sørøysund k., Finnmark.* Upublisert rapport, topografisk arkiv, Tromsø Museum.
- 1979a Juntavadde og Assebakte, to utgravninger på Finnmarksvidda. *Acta Borelia* B, 17.
- 1979b Veidemann på Nordkalotten, hefte 3, Yngre steinalder og overgang til metall tid. *Stensilserie B*, 17, ISV, Universitetet i Tromsø.
- 1985 Utgravninger ved Virdejavre, Kautokeino kommune, Finnmark. *Tromura*, kulturhistorie nr. 5, IMV, Universitetet i Tromsø.
- 1986 Fortsatte undersøkelser ved Virdejavri, Kautokeino kommune, Finnmark. *Tromura*, kulturhistorie nr. 6, s.1-12.
- 1987 Altakraftverkene. Kulturhistoriske registreringer og utgravninger 1982. *Tromura*, kulturhistorie nr.8.
- 1991 *Fortidsminner nord for Polarsirkelen.* Universitetsforlaget, Oslo.
- 1994 *Rapport om Vatnan, Sørøy, Sørøysund k., Finnmark.* Upublisert rapport, top.ark., Tromsø Museum.
- 1996 Steinalderbosetningen i Sandbukta på Sørøya, Vest – Finnmark. Rapport og tolkning. *Tromsø Museums Skrifter* XXVII.
- Skandfer, Marianne
- 2005 Gressbakkentufte fra Kristi fødsel? Om hvordan arkeologiske typestereotyper utfordres i Finnmarks indre. Forskningsseminar holdt på Institutt for Arkeologi, Universitetet i Tromsø, 08.04.2005.

Spangen, Marte

2005 Edelmetalldepotene i Nord – Norge. Komplekse identiteter i vikingtid og tidlig middelalder. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Wiessner, Polly

1983 Style and social information in Kalahari projectile points. *American Antiquity* 48, s.155-162.

1985 Style or isochrestic variation? A reply to Sackett. *American Antiquity* 50, s.160-165.

Hjemmesider:

Tromsø Museum:

Melkøyaprosjektet: <http://www.uit.no/melkoya/>

Arkeologisk tilvekstkatalog: <http://www.dokpro.uio.no/arkeologi/tromso/hovedkat>

Personlige meddelelser:

Bryan Hood (førsteamanuensis, Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø)

Samtale april 2005

Siv Henriksen (arkeolog)

Samtale mai 2005

Forkortelser:

kat. TMU: Tromsø Museums tilvekstkatalog